Tembellik Hakkı

1848 "Çalışma Hakkı"nın Çürütülmesi

Paul Lafargue

Fransızca'dan Çeviren: İhya Kahraman

Lacivert Kitaplar



AYRINTI

5. BASIM

PAUL LAFARGUE

Paul Lafargue, 15 Ocak 1842'de Santiago'da (Küba) doğdu. Bordeaux kökenli dedesi zencilerin isyanından önce melez bir kadınla evlendi. Fransız göçmeni olduğu söylenerek Küba'dan çıkartılan babası, gençliğini New Orleans'ta geçirmiş ve Yahudi kökenli annesiyle evlenmişti. Anneannesi de Karayib adaları yerlilerindendi. Ailesi 1851'de tekrar Bordeaux bölgesine döndü. Doğduğu topraklardan koparılmış olan genç Lafargue da öğrenimini Fransa'da sürdürdü ve Paris'te Tıp Fakültesi'ne yazıldı. Öğrencilik yıllarında ve sonrasında Fourier, Saint-Simon, Darwin, Proudhon ve pek çok başka düşünürü tanıma fırsatı buldu. Başlangıçta Proudhoncu sosyalistliği seçti. Ardından "bilim Tanrı'yı inkârla uğraşmaz, daha iyisini yapar: Onu gereksiz kılar" diyecek olan genç Lafargue, önce Blankicilerle temasa geçti, ardından Birinci Enternasyonal'e kaydoldu. Enternasyonal'in Londra'daki Genel Konseyi'ne Şubat 1865'te Fransız işçi hareketi üzerine bir rapor sundu. Bu vesileyle Marx'ı da tanımış oldu. Bu ilk karşılaşma Lafargue üzerinde derin bir etki bıraktı. Marx, daha sonra bu genç ile evlenecek olan küçük kızı Laura'ya şöyle yazıyordu: "Şu Lafargue keratası Proudhonculuğuyla canımı sıkıyor ve o kreol kafasını kırmadan önce de beni rahat bırakmayacak." 2 Nisan 1868'de Marx'ın kızıyla evlendi, şahitliklerini Engels yaptı.

Eylül 1867'de Enternasyonal'in Londra'daki Genel Konsey üyeliğine kabul edildi ve İspanya ilişkileri genel sekreterliğini yaptı. 1871'de Komün'ün kuruluşunun ardından Paris'e döndü ve taşradaki ayaklanmaları desteklemekle görevlendirildi. Bu amaçla *La Tribune*'ü çıkarttı. Komün'ün yenilgisinin ardından tutuklanmamak için kaçmak zorunda kaldı ve İspanya'ya geçti. Versailles'ın karşı-devrimci Thiers hükümetinin İspanya yetkili makamlarına bildirmesi nedeniyle 11 Ağustos 1871'de Huesca'da tutuklandıysa da 21 Ağustos'ta serbest bırakıldı. Ardından Madrid'e geçti ve Enternasyonal'in faaliyetleriyle uğraşmaya devam etti. Yine burada *Anti-Dühring*'in bazı bölümlerini Fransızca'ya, *Kapital*'in 1. cildini de İspanyolca'ya çevirdi. Enternasyonal'in 1872 Lahey kongresinde İspanya ve Portekiz'i temsil ettikten sonra Londra'ya döndü. Oraya Fransa'dan gelen Jules Guesde ile tanıştı ve daha sonra haftalık *l'Egalité* gazetesinde onunla birlikte çalışmaya başladı.

Temmuz 1880 genel affının hemen ardından değil, ancak Nisan 1882'de döndü Paris'e. Bu arada *Tembellik Hakkı* 1880'de makaleler şeklinde yayımlanmıştır *l'Egalité*'de. Ücretli işin "yergi"si olan bu çalışma, daha 1906'da *Komünist Manifesto*'nun ardından en fazla sayıda dile tercüme edilmiş bir broşürdü.

Paul Lafargue ve –ikna ettiği– eşi Laura, 26 Kasım 1911 akşamı birlikte intihar ettiler. Bıraktığı notta şöyle yazmıştı: "Varoluşun zevklerini ve hazlarını birer birer elimden alacak ve de beni akli ve fiziki güçlerimden yoksunlaştıracak acımasız yaşlılığın yaşamsal enerjimi felce uğratmasından, böylece bizzat kendim ve diğerleri için bir yük yaratmasından önce, bedenen ve aklen sağlıklı olarak yaşamıma son veriyorum. Yıllardır kendi kendime yetmiş yaşımı aşmama sözü vermiş, böylece yaşamdan ayrılmamın yılını tespit etmiş ve bu kararımı gerçekleştirme biçimini yani deri altına yapılacak bir siyanür şırıngasını da hazırlamıştım. Kırk beş yıldır kendimi adadığım davanın yakın bir gelecekte zafere ulaşacağına dair kesin bir inançla ölüyorum. Yaşasın Komünizm! Yaşasın Uluslararası Sosyalizm!"

Ayrıntı: 948
Lacivert Kitaplar Dizisi: 43

Tembellik Hakkı
1848 "Çalışma Hakkı"nın Çürütülmesi
Paul Lafargue

Kitabın Özgün Adı
Le Droit à la Paresse

Fransızcadan Çeviren
İhya Kahraman

Yayıma Hazırlayan
Nihan Çevirgen

Son Okuma
Çağdaş Ekin Şişman

Bu kitabın Türkçe yayım hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Kapak Tasarımı
Gökçe Alper

Dizgi
Hediye Gümen

Baskı ve Cilt
Deren Matbaacılık Ambalaj San. ve Tic. Ltd. Şti.
Beylikdüzü OSB Mah. Orkide Cad. No: 9/Z
Merkez Köyü / Merkez Bucağı / Beylikdüzü / İstanbul
Tel.: (0212) 875 48 86-87
Fax: (0212) 875 48 88
Sertifika No.: 47881

Birinci Basım: 2015
İkinci Basım: 2017
Üçüncü Basım: 2018
Dördüncü Basım: 2019
Beşinci Basım: 2021

ISBN 978-975-539-060-3
Sertifika No: 10704

AYRINTI YAYINLARI
Basım Dağıtım San. ve Tic. A.Ş.
Hocapaşa Mah. Dervişler Sok. Dirikoçlar İş Hanı
No: 1 Kat: 5 Sirkeci – İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Faks: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

twitter.com/ayrintiyayinevi facebook.com/ayrintiyayinevi instagram.com/ayrintiyayinlari

Paul Lafargue

Tembellik Hakkı

1848 "Çalışma Hakkı"nın Çürütülmesi



LACİVERT SERİSİ

SALOME
Yaşamı ve Yapıtları
Angela Livingstone

BAŞTAN ÇIKARMA ÜZERİNE
Jean Baudrillard

BENİ AYAKTA GÖMÜN
Çingeneler ve Yolculukları
Isabel Fonseca

GECE
Gece Hayatı, Gecenin Dili, Uyku ve Rüyalar
A. Alvares

COOL
Bir Tavrın Anatomisi
Dick Pountain & David Robins

COOL ANILAR III - IV (1990-2000)
Jean Baudrillard

KENDİNİ ALDATMA
Herbert Fingarette

GÖĞÜ DELEN ADAM
Papalagi

ŞÖHRET
Chris Rojek

KÖTÜLÜĞÜN ŞEFFAFLIĞI
Aşırı Fenomenler Üzerine Bir Deneme
Jean Baudrillard

APTALLIK ANSİKLOPEDİSİ
Matthijs van Boxsel

ÖPÜŞME, GIDIKLANMA VE SIKILMA ÜZERİNE
Hayatın Didiklenmemiş Yanlarına Dair Psikanalitik Denemeler
Adam Phillips

KARŞILIKSIZ AŞK
Kovalamak ve Kovalanmak Üzerine
Gregory Dart

BİR ÇİFT SÖZ
Julian Barnes

İMKÂNSIZ TAKAS
Jean Baudrillard

COOL ANILAR V (2000-2004)
Jean Baudrillard

MASUMİYETİN AYARTICILIĞI
Pascal Bruckner

SON MEKTUP
Bir Aşk Hikâyesi
André Gorz

DİKİZLEME GÜNLÜĞÜ
Hal Niedzviecki

BEN ÖZELİM
Hal Niedzviecki

KORKULACAK BİR ŞEY YOK
Julian Barnes

ÖMÜR BOYU ESENLİK
Mutluluk Ödevi Üzerine Bir Deneme
Pascal Bruckner

GÜNAH KEÇİSİ
Charlie Campbell

DİVANIMDAKİ ERKEKLER
Dr. Brandy Engler & David Rensin

AŞK ÜZERİNE BİR DİYALOG
Eve Kosofsky Sedgwick

OKUMADIĞINIZ İÇİN TEŞEKKÜR EDERİZ
Dubravka Ugresiç

ÇOKAKŞLILIK
Thomas Schroedter & Christina Vetter

KOMŞUM SADE
Alçak Filozof İle Birlikte
Pierre Klossowski

TEMBELLİK HAKKI
1848 "Çalışma Hakkı"nın Çürütülmesi
Paul Lafargue

PENCEREMDEN
17 Deneme + 1 Kısa Öykü
Julian Barnes

BİR İSYANCININ SÖZLERİ
Pyotr Kropotkin

Paul Lafargue

Tembellik Hakkı

1848 "Çalışma Hakkı"nın Çürütülmesi

Sunuş

"Bir varmış bir yokmuş" diye başlarsak söze, sanmayın ki bir masal anlatacağız size; ama bir kıssadan hisse... Zamanın behrinde ülkenin birinde bir kral varmış, tembel mi tembel (tembel olmayanı var mı ki!) imiş bu kral. Günün birinde yaptırmış koskocaman bir saray (olur iş değil, çalışanlar da varmış demek o zaman!) ve tebaasına haber salmış dört koldan: "Duyduk duymadık demeyin! Tüm tembeller gelip yaşayabilir bu yeni sarayda. Bir elleri yağda, diğeri balda olacak. Tembellerin şahı padişahımızın lütfudur, duyulmuş ola! Padişahım çok yaşa!" Çok geçmeden, bilmem kaç günlük yoldan hiç üşenmeden çıkıp gelen "tembeller"le dolup taşmış koca saray. Hangi hazine dayanır bunca yüke? Batıp gitmiş

haliyle, yol açtığı enflasyonist etkiler de caba. Masal bu ya, zavallı kral bile borç bulmak için kapı kapı dolaşmaya, hatta çalışmaya başlamış. Bakmış olacağı yok, anlamak için gerçek tembelleri, kundaklayıp vermiş ateşi dört bir yandan o güzelim saraya (kendisi değil tabii, onca adamı ne diye besler yıllar boyunca!). Tembeller düşmüş can derdine, patlamış mı sana korkunç bir hengâme! Canhıraş çığlıklar, müthiş bir kargaşa, kaçan kaçana! Çabucak boşalmış o koca saray. Yok yok, öyle tamamen değil... İki tip kalmış içerde, ellerinde de birer cıgara. Biri diğerine, "Git şurdan bir ateş al da, tellendirelim bir cıgara" demiş; öbürü de "Bekle yahu, yedi aylık mısın nesin, ateş gelir birazdan buraya!" Ne mi olmuş daha sonra? O kadar da tembel olmayın canım, çalıştırın nöronları, siz getirin arkasını da...

Şaka bir yana, Paul Lafargue'ın sözünü ettiği ne böylesi mutlak bir tembellik ne de bir başkası. Asıl amacı, daha başta, kitabının alt başlığında görülür: "1848 'Çalışma Hakkı'nın Çürütülmesi." *L'Egalité* gazetesinde yer alan bu alt başlığı kullanmamak, Lafargue'ın aslında inceden inceye alay ettiği tembelliğin övgüsünü yaptığı yanılgısına yol açabilecektir.

Bugün tüm iş yasalarının en temel maddesi "Çalışma Hakkı"dır, yani birileri için artı-değer üretme "hakkı", daha doğrusu *ürettirme* hakkı. Bu hakkı, yani çalışmayı (işi) ortadan kaldırdınız mı, iş yasasının tümünü ve onunla birlikte ilgili mevzuatı kaldırmış olmazsınız yalnızca... Beraberinde tüm diğer yasaları, mahkemeleri, sendikaları ve diğer kurumları da, örneğin orduyu da, böylece "yorgan gitti, kavga bitti!" misali savaşları da kaldırmış olursunuz ortadan. Bir başka ifadeyle, bugünkü toplumun, yani burjuva toplumun çöküşüdür bu. İş (emek), burjuva toplumun temel taşıdır, çekmeye görün bu en alttakini... Çöker bütün "kule", yıkılır gümbürtüy-

le. İyi ama "kule"nin bu temel taşını çekip almak kolay mı öyle? Elbette hayır, sanıldığı kadar kolay değil; hele hele birkaç kişinin "işi" hiç değil. Peki, kimin işi? Hani şu bir iş bulunca "hayatım kurtuldu" diye düşünen milyonlar milyarlar var ya... İşte onların "işi": "Yeter artık!" deyip karşı çıktıklarında ve bunun için yeterince örgütlü ve silahlı (her anlamda) olduklarında, Lafargue'ın sözünü ettiği şu "çalışma tutkusu" artık son bulacak ve insanlar değerin, yani "iktisadi değer" denilen fetişin aracılığına başvurmaksızın yaşamlarını yeniden düzenlemeyi ve böylece sürdürmeyi nihayet öğrenebilecektir.

Şu son iki yüz yıldır işin özü değişti mi? Hayır! Tersine bu çılgınlık, bu çalışma tutkusu gezegenin her yanına alabildiğine yayıldı; artık yalnızca Avrupa'yı ve onun "uygar uluslar"ını değil, tüm kıtaları ve buralarda yeni yeni türeyen çiçeği burnunda "uygar uluslar"ı da kasıp kavuruyor. İşlevi de değişmedi: durmadan artı-değer üretmek. Tüm topraklar, madenler, göller, korular vb. çalışanlar olmaksızın hemen hemen hiçbir işe yaramayacaklarına göre, burjuva zenginliklerin yegâne kaynağıdır bunlar.

Yaklaşık yüz elli yıldır hayali kurulan günde sekiz saatlik çalışma, artık dünyanın hemen her yerinde iyice yerleşmiş gibi görünüyor, hâlâ daha uzun süre çalışanlar olsa da. Paul Lafargue'ın günde üç saatlik çalışmadan söz etmesinden tam 127 yıl sonra, insanların hayal güçlerinin ne kadar gerilediğini görmek doğrusu pek şaşırtıcı... 30–40 yıldır yeni hedef, 40 saat yerine haftada 35 saat çalışmak! Haftalık çalışma süresindeki bu "indirim", doğrusu pek komik. Hepi topu beş küçük saat! Bu hedef (hatta daha azı), zaten şimdiden kimi sektörlerde, kimi alanlarda fiilen gerçekleşmiş durumda. Yine de Fransa'da haftalık 35 saatlik çalışma süresi ülke çapında yasalaştırıldı. Ne var ki, aradan üç beş yıl bile geçmeden sağın-

dan solundan budayıp onu da çevirdiler kuşa. Eskiden sadece pek acıklı sonuçları olan bu çalışma tutkusu, bugün artık yürek dağlayan bir doğaçlamaya dönüştü. Ne yaparsınız, insanlığın tarihi, birer ikişer aptallıklardan kurtulmanın tarihiymiş bir bakıma... Çok yavaş da olsa!

Sorun, Paul Lafargue'ın 19. yüzyılın o korkunç Avrupa'sında (bugünkü dünyadan daha korkunç olmayan bir Avrupa'da) düşündüğü gibi, ne aşırı çalışmanın sınırlandırılması ne de çalışma süresinin kısaltılmasıdır. Mesele bir zorlama olarak, zoraki bir faaliyet olarak, toplumsal ve bireysel sorunların en önemli kaynağı olarak ücretli çalışmayı (işi, emeği) ortadan kaldırmaktır. Yani her birey, içinde kendini gerçekleştirdiği bütünlüğün, insan türünün bir parçası olarak istediği her işi istediği kadar yapabilmeli (örneğin 36 saat aralıksız çalışabileceği gibi, günlerce aylak aylak ya da hemen hemen aylak, sırtüstü yatıp dinlenebilmeli, gevşeyebilmeli); istediği an etkinlik alanını değiştirebilmelidir (bu, insanların sorumsuz davranıp gelgeç gönüllü olacakları anlamına gelmez). Böylece etkinliğini haz veren bir eğlentiye, varlığının, var oluşunun en temel unsuruna dönüştürebilmelidir. Yaşam bir etkinlik değilse, ne olabilir başka? Herhangi bir bireyin yaşamının herhangi bir dilimindeki etkinliği, bu etkinlik her ne olursa olsun, söz konusu etkinliğin diğerleri için önemi ne olursa olsun, bir başka ifadeyle söz konusu bireyin bilgi, tecrübe ve becerilerinin önemi diğerleri için ne kadar vazgeçilmez olursa olsun –yakın dostlarının kıvanç ve hayranlıkları dışında– ona hiçbir ayrıcalık sağlamamalı. Bu etkinlik aracılığıyla kendini türünün (insanlığın) bir parçası olarak gerçekleştirmenin o ölçüsüz hazzı, onun en büyük "mükâfatı" olacaktır. Bu etkinliği, yani üretim etkinliğini daha 1844'te Marx şöyle resmediyordu:

"Şimdi insani varlıklar olarak üretimde bulunduğumuzu varsayalım. Aramızdan her biri, iki nedenle kendini olumlar: kendisi ve diğerleri için...

1-Üretimimde bireyselliğimi, özgüllüğümü kavramış olacağım; öyleyse bu etkinlikte, yaşamımın bireysel bir tezahüründen yararlanmayı deneyecek ve nesneyi [ürünümü] seyrederken –hiçbir kuşkuya yer vermeksizin– etkinliğimin somut, elle tutulur bu nesnesinin gücünde kişiliğime güven duymanın kişisel sevincini yaşayacağım.

2- Ürünümden duyduğum bu hazda, emeğimle bir insan ihtiyacını tatmin etmiş olmanın, [böylece] insan doğasını anlamış olmanın, yani bir başka insana doğasına uygun düşen bir nesneyi vermiş olmanın bilincine ve hazzına ulaşmış olacağım.

3- Seninle insan türü arasında bir aracı olarak hizmet etmenin, senin öz insani doğanı tamamlayan ve bizzat sana gerekli bir parça olarak senin tarafından kabul edilmenin bilincine ulaşmış olacağım; bir başka deyişle düşüncende ve sevginde olumlanmış olduğumu bileceğim.

4- Bu bireysel ve yaşamsal etkinliğimde doğrudan gerçek doğamı, toplumsal varlığımı, topluluğu, "gemeinwesen"i olumlamış ve kavramış olacağım."[1]

Kısacası "iş" sözcüğü bugünkü toplumda (burjuva toplumda), insan bilincini toptan çarpıtmanın kusursuz bir örneğidir. Yani her şeyin metalaştırıldığı bu toplum, insanın varlığını gerçekleştirmesinin, hissetmesinin en temel yollarından biri olan üretme etkinliğini "iş" biçimi içine kapatmıştır; iş artık proletarya için tek yaşama olanağı haline geldiği için, her şeyin etrafında döndüğü dünya çapında yaygın ve önemli bir faaliyete dönüşmüştür. Bugün insanın –maalesef– asıl etkinliğine dönüştüğünden, burjuvazi de insanın özünün iş olduğu masalını okur herkese.

1. K. Marx, "1844 Elyazmaları", "Okuma Notları", Not 22, "İnsani Üretim"; tüm köşeli parantezler çeviriye aittir.

Gerçekte iş, burjuvazinin bu tezinin tamamen tersine, insanın ürününe, bu ürün kendisinden bir parça olduğu için kendisine, zoraki niteliği yüzünden ötekilere ve nihayet türüne yabancılaşması, dışsallaşması demektir. Özgür bir etkinlik olması gereken üretici etkinliği artık proleterin kendisine ait değildir, ona dışsal olan, kendisi gerçekleştirdiği halde kendi dışında kalan bir etkinliktir. Ne var ki, kapitalist düzende proleterlerin geçim araçlarına sahip olabilmelerine izin veren tek etkinlik olduğundan; herkes banka soyup hırsızlık veya üçkâğıtçılık yapamayacağından; sermayesi olmadığı için ticarete vb. atılamayacağından; her gün milli piyango veya spor totoda kazanamayacağından; dolayısıyla proleterlerin çok büyük bir bölümünün, hemen tamamının biricik etkinliği olduğundan: Proleterler yaşamak için sisteme boyun eğerler (Paul Lafargue'ın kızdığı ve sitemkâr biçimde alaya aldığı da bu işte). Kısacası iş, her şeyden önce özgür olmayan bir faaliyettir, ancak zoraki ve zorla yapılabilir. Marx bunu şu sözlerle ifade ediyordu: "İşin bu yabancı niteliği, fizik ya da diğer zorlamalar ortadan kalkar kalkmaz, çalışmadan vebadan kaçar gibi kaçılması olgusunda açıkça görülür."[2]

Dolayısıyla işçi çalışarak varlığını kanıtlamış olmaz, tersine kendisini yadsımış olur, zira varlığının bir bölümünü ona aktardığı için, kendisinden bir parçaya dönüşmüş olan ürünü artık ona ait değildir, bu etkinlikte varlığının bu bölümünü istemeyerek başkalarına terk etmiştir. Tekrar Marx'a kulak verelim:

> "Bu durumda emeğin ürünü bir yabancılaşmaysa, üretimin kendisi de oluş halindeki bir yabancılaşma, etkinliğin yabancılaşması, bir yabancılaşma etkinliği olması gerekir. Emek, yabancılaşmanın özetidir yalnızca."[3]

2. A.g.e. "Yabancılaşmış Emek" bölümü.
3. A.g.e.

İş, yani kapitalist sistemdeki bu üretim eylemi, işçi için isteksiz bir etkinliğe, kendi güçsüzlüğü olarak güce, bu saçma faaliyetin insanın özüne ve aklına yönelik bir karşıtlığa, demek aykırılığa ve de kendi ürününe yabancılaşmasının daha üst düzeyi olarak kendisine yabancılaşmaya dönüşür. Nesnenin (ürünün) ve böylece diğerinin yitimi, derken şu yabancılaşmış emek (iş), insanı kendi türüne de yabancı kılar; bireysel yaşamı türsel yaşamdan ayırır (bireycilik, bireysel çıkarlar vb.).

Öte yandan, çalışmanın (emeğin) insanı doğrudan doğruya yaşamsal etkinliğiyle özdeşleşen hayvandan ayırt ettiğini de unutmamak gerekir: "O [hayvan] bu etkinliktir. İnsan yaşamsal etkinliğinin kendisini, bilincinin ve istencinin konusu yapar."[4]

Ne var ki, meta üretimi düzeninde yabancılaşmış emeğe dönüşen insanın bu yaşamsal faaliyeti, proleterin bilinçli olması gereken yaşamsal etkinliğini basit bir geçim aracına, bu etkinliğini var olabilmesinin aracına dönüştürmek zorunda kaldığı ölçüde ilişkiyi tersine çevirir. Üretim, insanların kendi aralarında birbirlerini tanımalarının, böylece birbirlerini kabul etmelerinin bir aracı sıfatıyla, türsel yaşamın fiili görünümünü oluşturur. Fakat bilinçli yaşamsal etkinliğinin içinde insanın kendini seyredebileceği, kendini tanıyabileceği nesnel bir dünyanın insan tarafından hazırlanması olarak insanın bir dışa vurumu olması gerektiği halde, yabancılaşmış ve dışsallaşmış iş, insanın bu yaşamsal faaliyetini basitçe bir zenginlik üretimine indirger. İnsan, bu etkinliğinden basit bir geçinme aracı oluşturur. Sermaye egemenliği altında insana egemen olan iştir, tersi değil! Marx'ın altını çizdiği üzere:

4. A.g.e.

"Kısaca yabancılaşma yüzünden insanın türüne ilişkin sahip olduğu bilinç, türsel yaşamın onun için bir araç durumuna geleceği bir biçimde değişir. (...) İnsanın kendi emeğiyle, emeğinin ürünüyle ve bizzat kendisiyle ilişkisinde doğru olan, diğer insanla olan ilişkisi için olduğu gibi, diğerinin kendi emeği ile ve emeğinin ürünüyle olan ilişkisi için de doğrudur. Genel bir biçimde türsel varlığının insana yabancı kılınmış olduğu önermesi, insanın diğerine yabancı kılınmış olması gibi, her ikisinin de insani öze yabancı kılınmış oldukları anlamına gelir."[5]

Ama insanoğlunun kendi türüne ilişkin bu bilinci sermaye egemenliği altında yok edilmiştir. Sınıf dayanışmasının çeşitli tezahürleri, kendi çıkarlarının topluluğun çıkarlarından geçtiğini anlayan, ihtiyaç ve isteklerinin memnun edilmesinin de kolektif varlığının memnuniyeti anlamına geldiğini kavrayan insandaki tür bilincinin belirtisi ve başlangıcıdır aslında.

Yabancılaşmış iş yoluyla insan, üretimi ve ürünüyle yabancı bir ilişki yaratmaz yalnızca, üretmeyenin hâkimiyetine (ürünü, üretici etkinliği ve bizzat kendisi üzerinde kurulacak olan bir hâkimiyete) de yol açar. İnsani etkinliğin bu yabancılaşmış, dışsallaşmış "iş" biçimi içinde tutulmasını, hâkim sınıfın çıkarları dışında hiçbir şey haklı gösteremez. Bu durumda egemenliği sayesinde elde ettiği çıkarlar, burjuvazinin bu çıkarlardan ötesini görmesini engeller. Bu dışsallaşmış emekten insanoğlunu kurtaracak olan toplumsal sınıf, ancak işin en kötü etkilerine maruz kalan sınıf olabilir; insanın evrensel kurtuluşu, proletaryanın kurtuluşuna bağlıdır, zira bu sınıf, içinde her şeyin kölelik olduğu bir üretim ilişkisinde yoğunlaşmış, toplanmıştır:

5. A.g.e.

"İyi ama Alman kurtuluşunun bu olumlu imkânını nerede bulmalı? Cevap: Tüm düzenlerin yok oluşunun bir düzeni olan, yani evrensel acılarıyla evrensel nitelik taşıyan bir tabaka olan; kendisine yönelik *özel bir haksızlığın* yapılmadığı ama *mutlak bir haksızlık* yapıldığı için *özel bir hak* istemeyen; *tarihsel* bir sıfatla değil ama insani bir niteliğe uygun olan; nihayet bütün diğer tabakalar kurtulmaksızın ve bu yüzden onları kurtarmaksızın kendini de kurtaramayacak olan; tek kelimeyle insanın *toptan kaybı* ve ancak *insanın geri kazanılmasıyla* bizzat kendini yeniden keşfedecek bir tabaka olan, *köklü zincirlere* vurulmuş bir sınıfın oluşumunda. Burjuva toplumun yok oluşu, özel bir *durum* sıfatıyla *proletaryadır.*"[6]

Yani insanlığı "iş"ten kurtarmak ve insanla doğa, insanla insan, bireyle tür, insanın etkinliği ile bundan duyacağı haz arasındaki uzlaşmaz çelişkileri kesin olarak çözmek görevi proletaryaya aittir. Bir yığın buruk ve sitemkâr alaydan sonra Paul Lafargue'ın da beklediği budur.

Buraya kadar işin yol açtığı sömürüden ve onun sonuçlarından söz etmedik, zira işin yabancılaşmaya yol açan yanının sömürüden çok daha az bilindiği kanaatindeyim. Zaten bu derlemenin iki yazarı da bu konuyu (işin yol açtığı yabancılaşmayı, dışsallaşmayı) değil, işin toplumsal, iktisadi ve iş sağlığı ile ilgili sonuçlarını ele alıyorlar. Ne var ki, işten kaynaklanan sömürüyü burada ele almaya kalkışmak, bu yazının amacını aşar. Yine de bir konu var ki değinmeden, yani işe ilişkin böylesi bir yazıda işin yok edilmesinden söz etmeden geçemezdik: "Söz konusu olan emeği [işi] özgürleştirmek değil, onu ortadan kaldırmaktır."[7]

Sendikacıların, hatta bazı solcuların "çalışma hakkı", "herkese iş" ve "iş garantisi" gibi taleplerinin, az önce kı-

6. K. Marx, *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Giriş*, 1844.
7. K. Marx, "1844 Elyazmaları", "Yabancılaşmış Emek" bölümü.

saca betimlemeye çalıştığımız proletaryayı bekleyen tarihsel görevle hiç alakası olmayan gerici talepler olduğunu söylemeye bilmem gerek var mı? "Normal bir iş günü için hakkaniyetli bir ücret" talebi yerine, daha o zamanlar "ücretliliğin ortadan kaldırılması" gerektiğini ilan eden Marx gibi, bundan böyle "Kahrolsun iş!" talebini öne sürmek gerektiğini düşünüyorum. Sözü yine Marx'a bırakalım:

> "(...) Önceki bütün devrimlerde faaliyet tarzı değişmemiş olarak kalıyordu ve yalnızca bu faaliyetin bir başka dağıtımı, işin başka kişiler arasında yeni bir bölüştürülmesi söz konusuydu; buna karşın komünist devrim, önceki faaliyet tarzına yönelir, *işi* yok eder ve bizzat sınıfları ortadan kaldırarak tüm sınıf egemenliğini de ortadan kaldırır."[8]

Komünizm, özel mülkiyetin özü olan işle (emekle) birlikte, işin tamamlayıcısı olan boş zamanları, "tatil" denilen çalışılmayan zaman dilimlerini de ortadan kaldıracaktır. Kapitalizmde boş zaman, çalışanların dinlenip güç topladıktan sonra yeniden işbaşı yapabilmelerine yarar. Kapitalistler için zorunlu olarak "yitirilmiş" olan bu süre aslında işin vazgeçilmez bir parçasıdır. Asıl olan iştir, her şey ona göre düzenlenir. Bu yüzden işin "serbest" denilen bu bölümünde insanlar, işi unutmak ve streslerini atmak adına eğlence dedikleri olmadık çılgınlıklar yaparlar ve sonunda tekrar dönerler işe. Sermaye, iş zamanıyla boş zamanı birbirinin karşısına koyar. Onları birbirlerinin tamamlayıcısı haline getirerek, bu iki etkinliği tamamen birbirinden ayırır. Komünizm ise, iş vakti/boş zaman ikilisini yok edip etkinliğin, eğlentinin ve dinlenip gevşemenin iç içe geçtikleri toplumsal etkinlikler yaratacaktır: "Etkinlik ve haz, kaynaklandıkları tür bakımından olduğu kadar, içerikleri

8. K. Marx, *Alman İdeolojisi*, VI. bölüm.

bakımından da toplumsaldır; toplumsal etkinlik ve toplumsal hazdırlar."[9]

Özetlersek: Dışsallaşmış bir etkinlik olarak işin ortadan kaldırılması, komünizmin en temel özelliğidir. İşin yok edilmesi talebinde, bizzat sözcüğün (işin, emeğin) kendisinin yok edilmesi de yer alacaktır. Bugün çeşitli çevrelerdeki "emek" tapıncı, işin varlığının sürdürülmesinin bir başka biçimidir aslında; proletaryanın ihtiyacı "emek", "emekçiler", "emeğinin karşılığını almak", "adil bir ücret", "cinsiyet ayrımına son, eşit işe eşit ücret" vb. edebiyatı değil, birbirinden ayrılmaz olan emek-sermaye ikilisinin ortadan kaldırılması ve üretme etkinliğinin insani bir hazza dönüştürülmesidir. Üretici etkinlik de dahil, herkesin her türlü etkinliğe istekle katıldığı bir toplulukta "emekçi olan ve olmayan" ayrımı basitçe gereksizleşecek ve "emeğinin karşılığını almak" ya da "emek, en yüce değerdir" türünden burjuva kavramlar sözlüklerden çıkartılacaktır. Bu sonuncu nokta, Batı dilleri için daha bir doğru: örneğin Almancadaki "arbeit" sözcüğü Hint-Cermen kökenli "orbho" sözcüğünden türemiştir ve "yoksul", "önemsiz", "öksüz", "yetim" ve "köle" anlamlarına gelir. Fransızcadaki "travail" sözcüğü de Latince "trabalis"ten türemiştir. Ağızdaki "travar"dan (iş hayvanlarını boyunduruğa vurmaktan), "entraver"den (hayvanları ve köleleri bukağılamaktan) ve yine bir işkence aletini belirten Latince kökenli olan "trepalium"dan gelmektedir. Latince "ceza" anlamına gelen "labor" Fransızcada "labour", yani emek, çaba, zahmetli iş anlamına gelir; bu durum İngilizce'deki "labour" kelimesi için de geçerli. Türkçe'deki "ücret" sözcüğü de Arapça "ecr"den, yani cezadan türemiştir. Böylesine korkunç ve utanç verici anlamlar taşıyan kelimelerin günün birinde sözlük-

9. K. Marx, "1844 Elyazmaları", "Komünizm ve Özel Mülkiyet" bölümü, 3. açıklama.

lerden çıkartılıp atılacağı kesin. Er veya geç yaşamımızdan sökülüp atılacak olan işi Engels de tanımlamıştı:

> "Emekçilerin töre bilmezliklerinin bir başka kaynağı da, şu iş azabına mahkûm edilmiş olmalarıdır. Eğer özgür üretici etkinlik büyük bir hazsa, zorunlu çalışma da en dayanılmaz, en alçaltıcı bir işkencedir. Sabahtan akşama kadar sizi iğrendiren bir şeyleri yapmak zorunda olmaktan daha korkunç bir şey yoktur. Ve bir işçi insanca duygulara sahip olduğu ölçüde işinden nefret etmek zorundadır, zira içinde bulunduğu zorlamayı ve bu işin kendisi için oluşturduğu yararsızlığı hisseder, sezer."[10]

Her iki yazar da (P. Lafargue ve B. Black) makineli üretimin önemine ve rolüne işaret eder. Lafargue'ın bu rolü ön plana çıkarması sanayi devrimi koşullarında tamamen normaldi (ayrıca Marx'ın damadı olması sıfatıyla onun çalışmalarından ve kütüphanesinden yararlanma ayrıcalığına sahip olduğu da unutulmamalı). Makinelerin ve otomatların her tarafı istila ettiği günümüzde, bu durumu öylesine kanıksadık ki Lafargue'ın hararetle makinelerden söz etmesi bize tuhaf gelebilir. Her şeye rağmen onun bu tutumu, hayal bile edemeyeceği otomatların, hemen tamamen otomatikleşmiş devasa üretim komplekslerinin, bilgisayarların, müthiş boyutlara ulaşmış iletişim araçlarının, koca okyanusları göle çevirmiş akıl almaz boyutlardaki gemilerin, dağları tereyağı gibi delen teknoloji harikası makinelerin, "en kısa yol" kavramını kökten değiştirmiş olan uçakların, açık ya da kapalı (sera) inanılmaz tarımsal üretim "fabrikaları"nın vb. rolünü, bugün ve gelecek açısından olumlu ve olumsuz yanlarıyla bir kez daha düşünmemizin vesilesi olmalıdır. Her ne kadar sorun çok daha karmaşık boyutlara ulaşmış olsa da. Bob Black da, -Lafargue'dan yaklaşık

10. F. Engels, *İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu*, "Sonuçlar" bölümü.

yüz yıl sonra ama geleceğin Lafargue'larından belki birkaç yüz yıl önce– silah ve otomobil endüstrilerine, nükleer enerjiye karşı çıkarken, otomatlar ve bilgi işlem konularında bazı gözlem ve saptamalarda bulunur; ama durmadan insani olanı, insanı insan yapanı korumaya çalışarak.

Bu satırları ilginç ve eğlendirici olduğunu düşündüğüm bir alıntıyla, Paul Paillette'in *Tembel Kertenkeleden Özdeyişler*'indeki bir şarkısının son bölümüyle, aslında bir proleterin isyanını dile getiren dizelerle bitirmek istiyorum:

"Bitirmek üzere bu şarkıyı,
Çalışmaksa çalışmak, o da gider hoşuma.
Gücünü ve doğasını kullanması insanın,
Hem sağlıktır hem de pek cezbeder insanı.
Ama zorlanırsam sıkıntıya, zahmete
Ve de her gün isteğim rağmına,
Bu iş biter arkadaş!
Kopar kızılca kıyamet valla!
Hiçbir iş yapmadan yan gelip yatmak,
Doğrusu daha kıyak."[11]

İhya Kahraman

11. *Le Droit à la Paresse*'te yani *Tembellik Hakkı*'nda aktaran Maurice Dommanget, F. Maspero yayınları, 1977, 6. baskı, s. 59.

Tembellik Hakkı
1848 "Çalışma Hakkı"nın Çürütülmesi

Önsöz

1849'da ilköğretime ilişkin bir komisyonda Thiers şunları söylüyordu: "Ruhban sınıfının etkisini yeniden alabildiğine güçlendirmek istiyorum, zira 'dünyanın tadını çıkarmayı' vaaz eden öteki felsefeyi değil, şu fani dünyada insana acı çekmeyi öğreten o iyi felsefeyi yaymaları hususunda onlara güveniyorum." Thiers Efendi burada, vahşi egoizmini ve dar anlayışını temsil ettiği burjuva sınıfının ahlakını dile getiriyordu.

Burjuvazi, ruhban sınıfı tarafından desteklenen soylu takımına karşı mücadele ederken, özgür incelemeyi ve ateizmi gösteriyordu açıkça herkese; ama üstünlüğü elde eder etmez ağız ve tutum değiştirdi... Bugün dinden anladığı, dinin iktisadi ve siyasi üstünlüğünün

desteklenmesidir. 15. ve 16. yüzyıllarda putperestlik geleneğini can-ı gönülden tekrar ele almış ve Hıristiyanlığın cehennemlik günah olarak kınadığı tensel zevk ve tutkuları yüceltmişti; ama alabildiğine mala mülke ve sefahate gömüldüğü bugün, düşünürlerinin yani Rabelais'lerin ve Diderot'ların öğretilerini yadsıyor, ücretlilere de perhiz yapmalarını öğütlüyor. Hıristiyan ahlakının berbat bir taklidi olan kapitalist ahlak, işçinin tensel zevklerini aforoz ederek cezalandırıyor: İdeali üreticiyi mümkün olan en düşük ihtiyaçlarına indirgemek, tutkularını ve hazlarını yok etmek, onu durup dinlenmeden iş çıkartan bir makine rolüne acımasızca mahkûm etmektir.

Devrimci sosyalistler, burjuvazinin filozof ve yergicilerinin sürdürmüş oldukları mücadeleyi yeniden başlatmak ve kapitalizmin toplumsal kuramları ile ahlakçılığına karşı saldırıya geçmek zorundalar; mücadeleye çağrılan sınıfın kafasına hâkim sınıf tarafından sokulmuş önyargıları yıkmak zorundalar. Bu dünyanın emekçi için artık bir gözyaşları vadisi olmayacağını ve "mümkünse barışçı yoldan, değilse şiddet yoluyla" kuracağımız geleceğin komünist toplumunda insan tutkularının tamamen özgürleşeceğini tüm şu ahlakçı yobazların suratlarına haykırmaları gerekiyor. Bu tutkuların "hepsi doğaları gereği iyidir, ancak aşırı ve kötü kullanımlarından kaçınmamız gerekir"[1] ve bu tutkulardan, karşılıklı birbirlerini dengelemeleri sayesinde, insan organlarının uyumlu gelişimiyle kaçınılabilecektir ancak. Doktor Beddoe'nin dediği gibi: "Bir ırkın ahlaki güç ve yılmazlığının en yüksek noktasına ulaşması, ancak bedensel gelişiminin azami düzeye erişmesiyle

1. René Descartes, *Traité des passions de l'âme*, [Descartes'ın son eseri: "Ruhun Tutkuları Üzerine Bir Çalışma"].

olur." Büyük doğabilimci Charles Darwin'in de düşüncesi buydu.[2]

Daha önce 1880'de haftalık *L'Egalité*'nin ikinci serisinde yayımlanan Çalışma Hakkı'nın Çürütülüşü'nü bazı ek notlarla yeniden yayımlıyorum.*

P. Lafargue
Sainte-Pélagie Hapishanesi, 1883

2. Doktor Beddoe, *Memoirs of the Anthropological Society*; Charles Darwin, *Descent of Man* [İnsanın Türeyişi].

* Bu çalışma (*Tembellik Hakkı, 1848 Çalışma Hakkının Çürütülüşü*), ilkin Jules Guesde ve Paul Lafargue'ın yönettiği haftalık *L'Egalité* gazetesinde tefrika edilmiş ve Lafargue yazıyı gazete çalışanlarına adamıştı. Gazetede yer almayan kitabın sonundaki "Ek" bölümü gibi ara başlıklar da, kitabın okunuşunu kolaylaştırmak için olsa gerek, kitaba sonradan eklenmiştir. Gazetede yer alan kimi tümceler ya tamamen değiştirilmiş ya da çıkartılmış ve kitaba gazetede yer almayan cümleler eklenmiştir (Lafargue'ın sözünü ettiği dipnotlar gibi). Metindeki bütün köşeli parantezler çeviriye aittir. (ç.n.)

1. Yıkıcı Bir Kör İnanç

"Yemenin, içmenin, sevmenin
bir de tembelliğin dışında,
tembellik edelim her işte."
Gothold Ephraim Lessing

Kapitalist uygarlığın hüküm sürdüğü uluslardaki emekçi sınıfları tuhaf bir çılgınlık sarmış. Bu çılgınlık, şu zavallı insanlığa iki yüz yıldır işkence eden bireysel ve toplumsal sefaleti de ardı sıra çekip getirmekte. Bu çılgınlık, bireyi ve çoluk çocuğunu yaşamsal güçlerini tüketmeye kadar iten çalışma aşkıdır, can çekişen çalışma tutkusudur. Papazlar, iktisatçılar ve ahlakçılar bu akli sapkınlığa karşı çıkmak yerine, kutsallık payesi vererek

çalışmayı yücelttiler. Bu dar kafalı ve kör insanlar, tanrılarından daha akıllı olmayı istediler; küçümsenmeye layık bu zavallı insanlar, tanrılarının lanetlediği şeyi yeniden canlandırmaya kalkıştılar. Ne Hıristiyan ne tutumlu ne de ahlaktan yana olan ben, onların bu yargılarını tanrılarının yargısına; dini, iktisadi ve özgür-düşünceci ahlaklarını da kapitalist toplumdaki çalışmanın o pek korkunç sonuçlarına havale ediyorum.

İş [çalışma, emek] kapitalist toplumdaki tüm zihinsel yozlaşmaların, bütün örgensel bozuklukların nedenidir. Rothschild'in ahırlarında iki elli iki kollu uşak takımının hizmet ettiği şu küheylanları, toprağı süren, arabalar dolusu gübreyi çekip mahsulü ambarlara taşıyan Normandiya çiftliklerinin kaba saba ağır yük [iş] hayvanlarıyla karşılaştırın bir kez. Ticaret misyonerlerinin, din tacirlerinin Hıristiyanlık, frengi ve şu kör çalışma inancıyla henüz bozamadıkları o soylu vahşilere bakın bir yol... Ve sonra makinelerin kölesi olmuş şu bizim zavallılara.[1]

1. Avrupalı kâşifler, Paepeing'in deyişiyle, "uygarlığın zehirli soluğu" tarafından henüz kirletilmemiş ilkel topluluk insanlarının bedensel güzellikleri ve soylu davranışları karşısında şaşırıp kalmışlardı. Lort G. Campell Okyanusya adaları yerlilerinden söz ederek şöyle yazmıştı: "Daha ilk görüşte insanı böylesine çarpan, böylesine şaşırtan bir halk yoktur. Pürüzsüz ve hafiften bakırımsı tenleri, altın sarısı lüle saçları, güzel ve neşeli yüzleri, kısacası bütün varlıklarıyla insan türünün dehşetli güzel ve yeni bir örneği idiler; dış görünümleri bizimkinden üstün bir ırk izlenimi veriyordu." Kadim Roma'nın uygarları, yani Sezar'lar Tacitus'lar da Roma İmparatorluğu'nu istila etmekte olan komünist Cermen kabilelerini aynı hayranlıkla izliyorlardı. Tacitus gibi Salvien de (*piskoposların üstadı* namıyla maruf bir 5. yüzyıl papazı), bu barbarları uygar ve Hıristiyan insanlara örnek gösteriyordu: "Bu barbarların yanında edepsiz, utanmaz insanlar olarak kalıyoruz, bizden daha namuslular. Dahası bu yabanıllar, utanmazlıklarımızdan inciniyorlar: Gotlar, kendi içlerinden çıkan sefihlerin aralarında barınmalarına izin vermezler; ünlerinin ve milliyetlerinin acınası ayrıcalığıyla yalnızca Romalılar rezil kişiler olma hakkına sahiptir onların arasında (o zamanlar putperestler ve Hıristiyanlar arasında oğlancılık pek revaçtaydı). Ezilenler de,

Şu uygar Avrupamızda insanın doğal durumdaki güzelliğinin izlerini bulmak istediğinizde, onu, iktisadi önyargıların çalışmaya karşı olan kini henüz yok edemediği topluluklarda aramak gerekecektir. Şu bozulmuş İspanya (heyhat!), bizden daha az fabrikaya, mahpushaneye ve kışlaya sahip olmakla övünebilir hâlâ; ama sanatçı çelik bir çubuk kadar düz ve esnek, kestaneler kadar esmer şu yürekli Endülüslüyü hayranlıkla seyrederek eğlenirken, delik deşik *capa*'sına kibirle bürünmüş bu Endülüslünün Ossuna düklerine "amigo!" [hey dost!] diye hitap ederek dilendiğini duymak da insanın yüreğini titretir. Benliğindeki o ilkel hayvanın henüz dumura uğramadığı bu İspanyol için çalışma, köleliklerin en kötüsüdür.[2] O büyük dönemin Yunanlıları, onlar da, çalışmayı sadece hor görüyorlardı: Özgür insan, beden eğitimini ve zekâ oyunlarını bilirdi yalnızca. Bu dönem, bir yığın Aristo'yla, Fidias'la, Aristofan'la birlikte yürünen ve yaşanılan bir dönemdi aynı zamanda; bir avuç yiğidin, bir süre sonra İskender'in fethedeceği Asya'nın göçebe ordularını Maraton'da ezecekleri bir dönem. Antikçağ filozofları çalışmayı, özgür insanın bu alçalışını

bir sığınak ve biraz insanlık bulmak için çekip barbarların arasına gidiyor" (*De Gubernation Dei*). Şu yaşlı Hıristiyanlığın ve çağdaş kapitalist uygarlığın Yeni Dünya vahşilerinin ahlakını bozmaları gibi, eski uygarlık ve doğmakta olan Hıristiyanlık da Eski Dünya barbarlarını yoldan çıkarmıştı. Hümanist ve Hıristiyan Proudhonculukla lekelenmiş toplum bilimsel sonuçlarını her ne kadar reddetsek de, gözlemci yeteneğini teslim etmek zorunda olduğumuz Bay F. Le Play, *Avrupalı İşçiler* kitabında (1885) şöyle der: "Başkırların tembelliğe olan eğilimleri (Başkırlar Ural dağlarının Asya yamaçlarında yaşayan yarı göçebe çobanlardı), göçebe yaşamın yarattığı boş zamanlar ve en yetenekli bireylerde ortaya çıkan meditasyon gelenekleri onlara bir davranış inceliği, daha gelişmiş bir uygarlıkta aynı toplumsal düzeyde çok ender olarak görülen bir zekâ ve düşünce keskinliği verir. Onları en fazla tiksindiren, tarımsal işlerdir; tarım işlerini kabul etmemek için her şeyi yaparlar." Aslında tarım, kölece çalışmanın insanlık tarihindeki ilk belirtisidir. İlk katil olan Kabil'in de bir tarımcı olduğu rivayet edilir İncil'de.

2. Bir İspanyol atasözü şöyle der: "Dinlenmek sağlıktır."

küçümsemeyi öğretiyorlardı, ozanları da tanrıların bir armağanı olan tembelliği övüyorlardı şarkılarında: *O Meliboe, Deus nobis hoec otia fecit.*[3]

Dağdaki konuşmasında İsa da tembelliği vaaz etmişti: "Kırlardaki zambakların büyüyüp gelişmesini izleyin, ne çalışıyor ne de eğiriyorlar; ama yine de şunu derim size, tüm ihtişamı içindeki Süleyman, daha göz alıcı giyinmemişti hiçbir zaman."[4]

Şu sakallı ve de pek ürkütücü tanrı Yehova, altı günlük bir çalışmadan sonra ebediyen dinlenmeye çekilerek, hayranlarına ideal tembelliğin en üstün örneğini vermişti.

Peki, bütün bunlara karşılık çalışmanın kendileri için organsal bir ihtiyaç haline geldiği ırklar hangileri? Overnliler [Fransa'nın Auvergne bölgesi halkı]; İskoçyalılar, yani Britanya adalarının Overnlileri; İspanya'nın Overnlileri olan şu Galegoslar; Almanya'nın overnlileri Pomeranyalılar; Asya'nın Overnlileri Çinliler... Ya toplumumuzda sırf çalışmış olmak için çalışmayı [işi] seven sınıflar hangileri? Mülk sahibi köylüler ve küçük burjuvalar; birileri toprakları üzerinde iki büklüm, diğerleri dükkânlarıyla haşır neşir. Yeraltı dehlizlerindeki köstebekler gibi çabalayıp dururlar habire ve asla doğrulup şöyle bir bakmazlar doğaya gönüllerince.

Ama yine de uygar ulusların tüm üreticilerini kapsayan o büyük sınıf, kendini özgürleştirerek, insanlığı kölece çalışmadan kurtararak, insan denilen şu hayvandan özgür bir varlık yaratacak olan proletarya; kendi içtepilerine* ihanet ederek, tarihsel görevini tanıyamayarak şu

3. "Ey Melibe, bir tanrı bağışladı bu aylaklığı bize." Virjil [Publius Virgilius Maro], "Bucolicus".

4. Aziz Matta İncil'i, VI. bölüm.

* Her ne kadar yazar "içgüdü" (instinct) sözcüğünü kullanmış olsa da, biz "içtepi" sözcüğünü kullanmayı yeğledik, içgüdü hayvanlara mahsustur, içtepi ise insani olanı dile getirir. (ç.n.)

çalışma dogması tarafından baştan çıkartılmayı kabul etti. Bunun da cezası şiddetli ve korkunç oldu. Bütün bireysel ve toplumsal sefalet, onun şu çalışma [iş] tutkusundan doğdu.

2. İşin Kutsanması

1770 yılında Londra'da *Alışveriş ve Ticaret Üzerine Bir Deneme*[1] başlıklı, yazarı bilinmeyen bir kitap yayımlandı. Kitap o dönemde epeyce yankı uyandırmıştı. Büyük hümanist yazar bu kitapta şuna kızıyordu:

> "İngiliz imalat sektöründe çalışan ayaktakımı, tüm üyelerinin –İngiliz olmaları hasebiyle– doğuştan gelen bir hakla Avrupa'nın herhangi bir başka ülkesinin işçilerinden daha özgür ve bağımsız olma ayrıcalığına sahip olmak gibisinden bir saplantıyı sokmuştu kafasına. Bu düşünce, yürekli olmaya tahrik edeceği askerler için yararlı olabilir; lakin fabrika işçilerinin kafaları böylesi bir düşünceyle ne kadar az dolu olur-

1. *An Essey on Trade and Commerce.*

sa, bu, işçilerin kendileri ve devlet için de o kadar iyi olur. İşçiler asla ve asla üstlerinden bağımsız olduklarını düşünmemelidir. Nüfusun belki de yedi urupluk bölümünün hiç ya da hiç denecek kadar az mülk sahibi olduğu bizimki gibi tecimsel bir devlette böylesi hayalleri cesaretlendirmek son derece tehlikelidir. Sınaî alandaki yoksullarımız, şimdilerde dört günde kazandıkları aynı miktar ücret için altı gün çalışmaya razı olmadıkları sürece tedavi tam olmayacaktır."

Guizot'dan yaklaşık bir yüzyıl önce Londra'da, çalışmanın asil insan tutkuları için bir fren olduğu düşüncesi yayılıyordu açıktan açığa:

"Halkım ne kadar çok çalışırsa o kadar az kötülük olacaktır, diye yazıyordu Napolyon 5 Mayıs 1807'de Osterode'dan. Yetki bende (...) ve Pazar günleri sabah ayinlerinden sonra dükkânların açık, işçilerin de işlerinin başında olmalarını emretmeye hazır olacağım."

Alışveriş ve Ticaret Üzerine Bir Deneme'nin yazarı, tembelliğin kökünü kazımak ve onun doğuracağı gurur ve bağımsızlık duygularını dize getirmek gayesiyle, yoksulların, yemek saatleri çıkartıldıktan sonra tastamam ve eksiksiz 12 çalışma saati kalacak şekilde günde 14 saat çalıştırılacakları dehşet evlerine dönüşecek olan "ideal iş yuvaları"na (ideal workhouses) kapatılmalarını öneriyordu.

Günde 12 saat çalışmak... İşte 18. yüzyıl hümanizminin ve ahlakçılığının ideali! Şu "daha ötesi yok"u bile geçmişiz yahu! Bugünkü atölyeler, işçi yığınlarının kapatıldığı, yalnızca erkeklerin değil kadınların ve çocukların da[2] 12–14 saat boyunca zoraki çalışmaya mahkûm

2. 1857'de Brüksel'de toplanmış olan birinci hayırseverler kongresinde, Lille yakınlarındaki Marquette'in en zengin imalatçılarından biri olan Bay Scrive, görevini yerine getirmiş olmanın o soylu mu soylu memnuniyeti içinde ve kongre üyelerinin alkışları arasında şunları anlatıyordu:

edildikleri ideal ıslah evlerine dönüştü! Hem zaten "Terör Dönemi" kahramanlarının oğulları da 1848'den sonra, fabrikalardaki çalışmayı günde 12 saatle sınırlayan yasayı devrimci bir kazanım olarak kabul edecek derecede şu çalışma dini tarafından aşağılanmaya bırakmamışlar mıydı kendilerini! Devrimci bir ilkeymiş gibi *çalışma hakkı* [herkese iş] istiyorlardı! Utanmalısın Fransız proletaryası, utanmalı! Böylesi bir aşağılanmaya ancak köleler katlanabilir. Böylesine bir küçülmeyi kavrayabilmek için kahramanlık çağının bir Yunanlısına yirmi kapitalist uygarlık yılı gerekecekti mutlaka.

Eğer zoraki çalışmanın verdiği şu ağrı sızılar ve de açlığın verdiği o dayanılmaz acılar, İncil'de sözü edilen çekirgelerden bile daha kalabalık bir şekilde proletaryanın üzerine çöküp çullanmışsa, bunlara davetiye çıkarmış olan proletaryanın bizzat kendisidir.

İşçilerin Haziran 1848'de silahlanmaları işte bu çalışmayla ilgiliydi; ailelerine de dayattılar bu çalışmayı... Karılarını çocuklarını sanayici kodamanlara teslim ettiler. Kendi elleriyle kendi yuvalarını yıktılar, karılarının sütünü kuruttular kendi elleriyle... Gebe ya da çocuğunu emziren bu kadıncağızlar da maden ocaklarında ve imalathanelerde boyun eğmek ve sinir törpületmek zorunda kaldılar. Babaları, yine kendi elleriyle, çocuklarının yaşamını ve yaşama gücünü mahvettiler. Utanın proleterler, utanın! Eski halk öyküleri ve masallarımızda sözü edilen, lafını sözünü esirgemez, açık sözlü ve şarap tutkunu o teyzeler, o halalar nerede? Durmadan koşuş-

"İşliklere çocuklar için birkaç eğlence olanağı koyduk. Çalışma esnasında onlara şarkı söylemeyi ve yine çalışırken sayı saymayı öğretiyoruz: bu onları oyalayıp eğlendiriyor ve *varoluş araçlarını elde edebilmeleri için gerekli olan bu on iki saatlik çalışmayı* cesaretle kabullenmelerini sağlıyor." Henüz on iki yaşında bile olmayan çocuklara on iki saatlik bir çalışmayı dayatmak hem de ne çalışma! Materyalistler şu çocuk katili hümanistleri, Hıristiyanları içine çivileyecek bir cehennemin olmayışına hep üzülüp hayıflanacaktır hiç şüphesiz.

turan, yemekleri yapan, hep şarkı söyleyip yaşama neşe katan, ağrısız sızısız sağlıklı ve gürbüz çocuklar doğuran o tasasız o neşeli kadınlar nerede?

Evet doğru, bugün fabrikalarda çalışan kadınlarımız, kızlarımız var... Solgun tenli, bozuk mideli, takatsiz, soluk renkli çiçekler! Müthiş zevkleri hiç tatmadılar ve kızlıklarının nasıl bozulduğunu neşeyle anlatmayı da hiçbir zaman bilemeyecekler. Ya çocuklar? Çocuklar için on iki saat çalışma... Bu ne rezalet! Gelin görün ki manevi ve siyasi bilimler akademisinin tüm şu Jules Simon'ları,* Cizvitliğin bütün Germinys'leri, çocukların zihinsel gelişimi için onları kapitalist atölyelerin o pis havasında çalıştırmaktan daha alıklaştırıcı, yeteneklerini daha köreltici, bünyeleri için daha yıkıcı bir kötülük icat edemezlerdi.

Çağımız için çalışma asrıdır deniliyor; oysaki gerçekte acının, sefaletin ve kokuşmuşluğun çağıdır.

Bütün bu olgulara karşın, şu güç bela anlaşılır Auguste Comte'tan gülünç biçimde sarih Leroy-Beaulieu'ye kadar burjuva filozof ve iktisatçıların hepsi ve şarlatanlığa varan ölçüde romantik Victor Hugo'dan gülünç derecede saf Paul de Kock'a kadar burjuva edebiyatçıların hepsi, şu "Çalışma"nın büyük oğlu "İlerleme" tanrısının şerefine iğrenç şarkılar söylemeye koyuldular hep bir ağızdan. Onlara göre, yeryüzünde –geldiği daha şimdiden hissedilen– bir mutluluk hüküm sürecekti. Halihazırdaki mutluluğumuzu kanıtlayacak iç karartıcı bir şeyler bulup getirmek maksadıyla feodal sefaleti ve dökküntüleri karıştırıp kurcalamak üzere geçmiş yüzyıllara gidiyorlardı. Bir zamanlar derebeylerinin hizmetinde bugün de burjuvazinin bol gelirli kalem uşakları olan bu

* Jules Fraçois Simon Suisse (1814–1896): 1870'te ve 1871–73 arası Milli Eğitim Bakanlığı da yapmış olan bir Fransız filozof ve siyasetçisi. (ç.n.)

karnı tok, halinden memnun zevat bizi yeterince bıktırmadı mı; şu belagat üstadı La Bruyère köylüsüyle bizi iyice usandırmadı mı? Pekâlâ, madem öyle, işte size kapitalist uygarlığın 1840 yılında, onlardan biri olan Enstitü üyesi Dr. Villermé tarafından resmedilmiş parlak bir proleter hazlar tablosu; kitleler arasında burjuva iktisat ve ahlakının budalaca zırvalıklarını yayan, aralarında Thiers, Cousin, Passy ve akademisyen Blanqui'nin de bulunduğu şu Allâmeler Derneği'nin 1848'de üyeliğine alınan Dr. Villermé tarafından resmedilmiş bir tablo.

Dr. Villermé, imalatçı Alsace'tan, endüstriyel cumhuriyetçiliğin ve hümanizmin çiçekleri Kestner'lerin, Dollfus'lerin Alsace'ından söz eder. Ama Doktor'un proleter sefaletin bu tablosunu önümüze koymasından önce, eski zanaatkâr esnafın durumunu betimleyen "Dollfus, Mieg ve Ortakları" şirketinin sahiplerinden Alsace'lı imalatçı Bay Th. Mieg'e kulak verelim:

> "Mulhouse'da elli yıl önce (1813'te, modern mekanik sanayii henüz doğarken), şehirde ve civardaki köylerde oturan, hemen tamamının bir evi ve çoğu zaman bir de küçük tarlası olan işçilerin hepsi bu memleketin [Mulhouse ve civarının] çocuklarıydı."[3]

Bu dönem emekçinin altın çağıydı. Ama o zamanlar Alsace sanayii ne pamuklu bezleriyle dünyayı istila ediyordu ne de şu Dollfus'lerini ve Koech'lerini milyoner haline getiriyordu. Fakat yirmi beş yıl sonra Villermé Alsace'ı ziyaret ettiğinde, kapitalist atölye, yani şu çağdaş Minotor* bu diyarı [Alsace'ı] fethetmişti bile; insan ça-

3. Bu konuşma 1863 Mayıs'ında Paris "Toplumsal Ekonomi ve Pratik İncelemeler Uluslararası Derneği"nde yapılmış ve aynı dönemde *L'Economiste Français*'te de yayımlanmıştır.

* Minotor eski Yunan söylencesinde insan başlı boğa vücutlu hilkat garibesi bir canavardı. Girit adasında akıllı mimar Dedal'ın inşa ettiği bir labirente kapatıldığı ve orada öldürüldüğü rivayet olunur. (ç.n.)

lışmasına [emeğine] duyduğu oburca açlığı içinde, işçileri daha çok sıkıp sularını çıkartmak, sahip oldukları çalışma yeteneklerini daha çok ortaya koydurtmak için onları yerlerinden yurtlarından, ocaklarından koparıp aldı. Fabrikaların düdük sesine koşan işçiler artık binlerce idi:

> "Onların önemli bir bölümü," der Villermé, "on yedi binden beş bini, fahiş kiralar yüzünden komşu köylerde oturmak zorundaydı. Hatta bazıları, çalıştığı fabrikaya iki fersah bir çeyreklik mesafede oturuyordu.* Mulhouse yakınındaki Dornach'ta iş, yazın da kışın da sabah beşte başlar, akşam beşte de biterdi. (...) Her sabah şehre gelişlerini, akşam da dönüşlerini görmek gerekirdi doğrusu. Bir çamur deryasında yalın ayak yürüyen, yağmur veya kar yağdığında şemsiyeleri olmadığından yüzlerini ve boyunlarını korumak için önlükleriyle ya da etekleriyle başlarını örten solgun ve zayıf kadınlar; çalışırken tezgâhlardan sıçrayan yağlar yüzünden iyice kirlenmiş paçavralara bürünmüş, kadınlardan daha az solgun ve kirli olmayan ama onlardan daha kalabalık küçük çocuklar da vardı aralarında. Yağlı ceketlerinin su geçirmezliği sayesinde yağmurdan daha iyi korunan bu çocukların kollarında kadınlarda olduğu gibi bir sepet filan yok; ama eve dönüş saatine kadar karınlarını doyurması gereken bir parça ekmeği, nasıl yapabiliyorlarsa öyle, ya ellerinde taşıyor ya da ceketlerinin altında saklıyorlar. Böylece bu zavallılar için en azından on beş saat olan son derece uzun bir günün yorgunluğuna bir de böylesine sık, böylesine zahmetli bu gidiş gelişlerin yorgunluğu eklenir. Bu da, uyuma ihtiyacıyla bitkin halde evlerine varmalarına ve ertesi gün açılış saatinde atölyenin önünde bulunabilmek için yeterince dinlenmeden tekrar yollara düşmelerine sebep olur."

---

* Burada fersah diye çevirdiğimiz eski uzunluk ölçüsü "lieue", yaklaşık 4 kilometredir. Dolayısıyla 2 ¼ "lieue" de yaklaşık 9 km eder. Fersah da yaklaşık 5 km olmasına rağmen "lieue" yerine fersah sözcüğünü kullanmayı tercih ettik. (ç.n.)

Şimdi de kentte oturanların balık istifi gibi yığıldıkları şu bakımsız, sefil konutları görelim:

> "Mulhouse'da, Dornach'da ve civardaki evlerde, iki ailenin [aynı odada] iki ayrı köşede, iki tahta arasında döşeme taşlarının üstüne atılmış saman yığınlarında uyudukları şu sefil konutlardan gördüm... Haut Rhin [Alsace'ın güneyindeki Yukarı Ren] vilayetindeki pamuk endüstrisi işçilerinin içinde yaşadıkları sefaletin bu yoğunluğu, imalatçı tecimenlerin, kumaş tüccarlarının, fabrika müdürlerinin ailelerindeki çocukların yarısı yirmi yaşına varabilirken, pamuk ipliği işçilerinin ve dokumacıların ailelerindeki çocukların yine şu aynı yarısının daha iki yaşına bile varmadan ölüp gitmeleri gibi üzücü bir sonuca yol açıyor."

Atölyelerdeki işçilerden söz ederek Villermé şunları ekler: "Burada yapılan şey bir iş değil, bir işkence. Ve bu iş 6 ile 8 yaş arasındaki çocuklara veriliyor. (...) Özellikle pamuk işçilerini yıpratan ve her gün katlanılan bir işkencedir bu."

Çalışma süresi konusunda da Villermé, ağır zindan hapsine mahkûm olanların yalnızca on saat, Antil adalarındaki kölelerin de ortalama dokuz saat çalıştıklarını; halbuki 1789 devrimini yapmış ve şu anlı şanlı "İnsan Hakları"nı ilan etmiş Fransa'da, işçilere verilen bir buçuk saatlik yemek molasıyla birlikte iş gününün on altı saat olduğu imalathanelerin var olduğunu tespit ediyordu.[4]

4. L. R. Villermé, *Pamuk, Yün ve İpek Fabrikaları İşçilerinin Maddi ve Manevi Durumlarının Bir Tablosu*, 1840. Dollfus'lerin, Koech'lerin ve Alsace'lı diğer imalatçıların işçilere bu şekilde davranmaları, cumhuriyetçi, yurtsever ve Protestan hümanistler olmaları yüzünden değildi. Zira akademisyen Blanqui, Jérom Paturot'nun şıp demiş burnundan düşmüş örneği Raybaud ve şu "koca kunduralı" siyaset ustası Jules Simon da, Lille ve Lyon'daki koyu Katolik ve pek kralcı imalatçılarda da işçi sınıfına yönelik bu aynı cana yakınlığı görüp saptadılar. Bunlar, tüm siyasi ve dinsel inançlarla uyum sağlayan bu davranışlar, kapitalist faziletlerdir.

Burjuvazinin devrimci ilkelerinin şu düşük dölüne iyi bakın! Şu burjuva İlerleme Tanrısının iç karartıcı ölümcül armağanını görün işte! Hümanistler, tembellik ederek zenginleşmek için yoksullara işverenleri, insanlığın şu hayırsever evlatlarını alkışlarla selamlıyorlar; [halbuki] su kaynaklarını zehirlemek ve etrafa veba mikropları saçmak [bile], kırsal bir topluluğun tam orta yerine bir fabrika dikmekten yeğdir. Bir yere fabrika işini sokun hele... Elveda neşe, elveda sağlık, elveda özgürlük! Kısaca yaşamı güzel kılan her şeye elveda![5]

İktisatçılar da işçilere durmadan "Toplumsal zenginliği çoğaltmak için çalışın!" diyerek geberecekler. Ama yine de bir başka iktisatçı, Destut de Tracy onları şöyle yanıtlar: "Zengin uluslar, halkın genellikle yoksul olduğu uluslardır; yoksul uluslarda da halkın keyfi yerindedir." Ve çömezi Cherbuliez devam eder: "İşçilerin kendileri üretken sermaye birikimine katılarak, er ya da geç onları ücretlerinin bir bölümünden edecek olan bir olaya katkıda bulunmuş olurlar."

Ama kendi yaygaralarıyla sağırlaşmış ve aptallaşmış iktisatçıların cevabı [hâlâ] "Refahınızı yaratmak için çalışın, durmadan çalışın!"dır. Öte yandan Anglikan Kilisesi papazlarından şu pek saygıdeğer Townshend, Hıristiyan hoşgörüsü adına ruhsuz ve tekdüze bir sesle

5. Brezilya'nın savaşçı kabilelerini oluşturan amerikalı yerliler, sakat ve yaşlı üyelerini öldürürler; [böylece] savaşlardan, bayramlardan ve danslardan artık haz alamayan bir cana son vererek ona olan dostluklarını, sevgilerini göstermiş olurlar. Almanya'nın vensleri ve kadim Gaule ülkesinin keltleri gibi Heredot'un sözünü ettiği Hazar Denizi'nin kuzeydoğusunda yaşayan massagetler de [İskitlerin bir kolu], bütün ilkel halklar, kendi sakat ve yaşlılarına olan sevgilerini böyle kanıtlamışlardı. Ana babalarını yaşlılığın acılarından kurtarmaya yarayan ve *aile gürzü* denilen topuzlar, daha yakın zamanlara kadar İsveç kiliselerinde saklanıyordu. Fabrika çalışmasının o korkunç felaketlerini sabırla kabul etmek için günümüz proleterleri ne kadar da bozulmuş, yozlaşmış olmalılar!

şu duayı okur bize: "Çalışınız, gece gündüz çalışınız, çalışarak yoksulluğunuzu artıracak ve yoksulluğunuz da kanunların gücüyle bu çalışmayı sizlere dayatmaktan kurtaracaktır bizleri. [Zira] işin yasal biçimde dayatılması, çok fazla sıkıntı yaratır, fazlasıyla şiddet gerektirir ve pek çok gürültüye yol açar; açlıksa tersine, sıkıntısız, sessiz ve sürekli bir baskının değil yalnızca, [üstelik] ustalığın ve çalışmanın en doğal dürtüsü olarak en güçlü çabaların da nedenidir".

Çalışın proleterler, çalışın, toplumsal serveti ve kişisel yoksulluğunuzu büyütmek için çalışın! Daha çok yoksullaştığınızda da, çalışmak ve mutsuz olmak için daha çok nedeniniz olacağından... Durmadan çalışın! Kapitalist üretimin acımasız yasası budur işte.

İktisatçıların yalanlarına kulak veren proleterler, kendilerini bütün varlıklarıyla çalışmanın kötülüklerine teslim ettikleri için, toplumsal bütünlüğü şiddetle sarsan sınaî aşırı üretim krizlerine attılar bütün toplumu. Bu durumda mal bolluğu ve alıcı kıtlığı olduğundan, atölyeler kapanır ve açlık bu [işsiz] işçi yığınlarını bin parçalı kamçısıyla cezalandırır. Sözde refah dönemlerinde kendilerini mahkûm ettikleri fazla-emeğin, mevcut sefaletlerinin nedeni olduğunu [bir türlü] anlayamayan ve şu çalışma dogması tarafından alıklaştırılmış proleterler:

- Hemen buğday ambarlarına koşup, "Açız ve karnımızı doyurmak istiyoruz! Doğru, tek meteliğimiz dahi yok, her ne kadar baldırı çıplak da olsak, buğdayların hasadını ve bağ bozumunu yapmış olanlar biziz, daha ne olsun!" diye bağıracaklarına;
- Şu endüstriyel manastırların [fabrikaların] mucidi Bonnet de Juriuex efendinin mağazalarını kuşatıp, "Bonnet Efendi, ipek kozalarını ıslatan, iplikçikleri çekip büken, masuralara saran ve dokuyan kadın işçileriniz işte buradalar. Bir

Yahudi'nin bile gözünü yaşartacak derecede üstünkörü yamanmış pamuklu fistanları içinde titreşip duruyorlar. Halbuki ipek böceği kozalarından iplik çekip büktükten sonra, Hıristiyanlık âleminizin yosmalarının giydiği o ipekli kıyafetleri onlar dokudular. Günde on üç saat çalışan bu zavallı kadınların süslenmeyi filan düşünecek vakitleri olmadı; ama şimdi işsizler ve bunca emek verdikleri şu ipeklilerle artık caka satabilirler. Süt dişlerini kaybettiklerinden beri kendilerini sizin için feda ettiler ve hep perhiz yaparak yaşadılar. Artık boş zamanları var ve emeklerinin ürünleriyle biraz eğlenmek isterler. Hadi bakalım Bonnet Efendi, verin ipeklilerinizi, Harmel Bey muslinlerini, Pouyer-Quertier de patiskalarını gönderecek, o soğuk ve ıslak küçücük canım ayakları için de şu Pinet efendi potinlerini. Baştan ayağa bir güzel giyinmiş ve kıpır kıpır canlı bu kadın işçileri seyretmekten hoşlanacaksınız. İnsanlığın dostusunuz değil mi, hem de Hıristiyan, öyle mi? O halde hık mık yok... Canlarından can katarak sizin için yarattıkları serveti kadın işçilerinizin emrine tahsis edin. Ticarete gönül vermiş kişilersiniz... Öyleyse mal sürümünü kolaylaştırın: işte tüketiciler, tam önünüzde; onlara sınırsız krediler açın. Size hiçbir şey hatta bir bardak su olsun vermemiş hiç kimseyi hiçbir surette tanımayan siz, alışverişçilere [tecimenlere] bunu yapmak zorundasınız. Eh ne yapalım, kadın işçileriniz de yapabildiklerince borçlarını ödeyecektir. Yok, eğer vadesi geldiğinde yan çizip imzalarını protesto ettirirlerse, siz de mahkemede onların iflasını [mallarına el koyulmasını] talep eder ve eğer haczedilecek hiçbir şeyleri yoksa size olan borçlarını iki kulhü bir elhamla ödemelerini istersiniz... Zira onlar, nefesleri leş gibi tütün kokan şu kara cübbeli karabaşlarınızdan daha iyi göndereceklerdir sizi cennete!" diye bağıracaklarına;

• Açlıktan geberen bu işçiler, kriz dönemlerinden ürünlerin genel bir dağıtımı ve evrensel bir şenlik için yararlanacaklarına (...) kendi kafalarınca gidip atölyelerin kapılarını çalar ve o bir deri bir kemik vücutları, solgun benizleri ve ağlamaklı sözleriyle... şu fabrikatörlere "saldırırlar": "İyi yürekli Bay Chagot, Sayın Schneider Beyefendi n'olur iş verin bize; açlık değil, ama çalışma tutkumuzdur acı çektiren bize!"

Ve zorlukla ayakta duran bu sefiller, on iki ya da on dört saatlik çalışmalarını –işlerin bol olduğu eski zamanlara göre– yarı yarıya daha ucuza satarlar... Sanayici hümanistler de, daha ucuza üretmek için bu işsizlikten yararlanırlar.

Şayet endüstriyel bunalım dönemleri, –geceyle gündüzün birbirini izlemelerinin kaçınılmazlığıyla– fazla-emek üretimi dönemlerini izliyorlarsa, zorunlu bir işsizlikle çaresiz bir yoksulluğu beraberinde getiren amansız iflasları da doğururlar. Bir fabrikatör kredisi olduğu sürece, şu çalışma kudurganlığının dizginlerini salıverir ve işçilerine ham madde sağlayabilmek için borçlanır da borçlanır. Pazarın doyduğunu ve malları satılmasa da borç senetlerinin vadesinin er geç geleceğini düşünmeksizin durmadan ürettirir. Sıkışınca da, asalet ve şerefini satılığa çıkartıp ayaklarına kapanarak şu yahudiye yalvar yakar olacaktır. "Birazcık altın onun işlerini yoluna koyar." diye düşünür Rothschild ve önerisini yapar: "Deponuzda 20.000 çift çorap var, yirmi kuruş [sous] eder, ben dört kuruş veririm." Çorapları alan Yahudi, onları altı ya da sekiz kuruşa satar. Hiç kimseye hiçbir şey borçlu olmayan ve habire el değiştiren yüz kuruşluk [eski beş franklık] altın sikkeleri cebe atar; fabrikatör de daha uzağa sıçrayabilmek için gerilemiş olur böylece. Sonunda çöküş gelir ve depolar dolar taşar... Kapıdan nasıl girdiği bilinmeyen onca mal, bu durumda pencereden atılır. İmha edilen emtianın tutarı yüz milyonlarla ifade edilir[6], geçen yüzyılda [18. yüzyılda] bu mallar ya yakılır ya da suya atılırdı.

Ama imalatçı işverenler bu noktaya varmadan önce, yığılan mallar için sürüm alanları arayışı içinde boydan

6. 21 Ocak 1879'da Berlin'de toplanmış olan sanayi kongresinde, son buhran esnasında Almanya'daki demir çelik endüstrisinin uğramış olduğu kayıpların 568 milyon franga ulaştığı tahmin ediliyordu.

boya dünyayı dolaşırlar; pamuklu mamullerini oralarda pazarlayabilmek için hükümetlerini Kongo'yu ilhak etmeye, Tonken bölgesini [Vietnam] ele geçirmeye, Çin Seddi'ni topa tutup yerle yeksan etmeye zorlarlar. Geçen yüzyıllarda Amerika ve Hindistan'da satış tekeli ayrıcalığının kime ait olduğu sorununda Fransa ile İngiltere arasında ölümüne bir düelloydu bu. 17. ve 18. yüzyılların sömürge savaşlarında binlerce genç ve güçlü insan, denizleri kanlarıyla boyadılar kızıla.

Sermaye de mallar gibi bollaşır. Para babaları bu sermayeleri artık nerelere yatırmaları gerektiğini bilemez hale gelir. Bu durum karşısında, demiryolu döşemek, fabrikalar kurmak ve şu uğursuz çalışma felaketini oralara da taşımak için, sigaralarını tüttürerek güneşin altında aylaklık eden mutlu topluluklara yönelirler. Derken günün birinde Fransızların sermaye ihracı, [bir yandan] Mısır'da hangi tefecinin diğerlerinden önce alacaklarını tahsil edeceği konusunda Fransa, İngiltere ve Almanya'nın saç saça baş başa birbirlerine girmek üzere olmalarının yol açtığı, [öte yandan] şüpheli alacakları tahsil etmek üzere haciz memuru rolüne soyunan Fransız askerlerinin gönderildiği Meksika'daki savaşlar[7] gibisinden diplomatik güçlükler nedeniyle duruverir.

7. Görünüşe göre Bay Clemeneau'nun *Justice* gazetesinde mali bölüm sorumlusu olan Bay İ. Kolisch, 6 Nisan 1880 tarihli sayıda şöyle der: "Prusya'nın olmaması halinde, 1870 savaşı milyarlarının da –dış bütçe dengesi için dönemsel olarak verilmiş olan borçlar biçimi altında– Fransa için *kaybedilmiş* olacağı düşüncesinin desteklendiğini duyduk; bizim görüşümüzde bu yönde..." Güney Amerika cumhuriyetleri istikrazlarında, İngiliz sermaye kayıplarının yaklaşık beş milyar [sterlin] olduğu tahmin ediliyor. Fransız emekçileri Bismarck'a ödenmiş olan o beş milyarı üretmekle kalmadılar yalnızca, üstelik savaşa yol açmış ve yönünü değiştirmiş olan Ollivier'lerin, Girardin'lerin, Bazaine'lerin ve diğer devlet tahvili hamillerinin savaş tazminatı çıkarlarına da hizmet etmeye devam ediyorlar. Ama yine de onlar için bir züğürt tesellisi kalır geriye; bu milyarlar tahsilat savaşlarına yol açmayacak.

Bireysel ve toplumsal yoksulluklar, ne kadar sayısız ve büyük olsalar da, ne kadar ebedi görünseler de, proletaryanın "Onu istiyorum!" diyeceği gün, aslanı gören çakallar ve sırtlanlar misali toz olup ortadan kalkacaktırlar. Lakin gücünün bilincine varabilmesi için proletaryanın o özgür-düşünceci, iktisadi ve Hıristiyan [kısaca dinsel] ahlakın önyargılarını hor görüp ayaklar altına alması gerekir. Doğal sezgilerine [içtepilerine] geri dönmesi ve burjuva devriminin metafizikçi avukatları tarafından tezgâhlanmış şu veremli *İnsan Hakları*'ndan bin kat, milyon kat daha olağanüstü ve yüce olan [kendi] *Tembellik Hakları*'nı ilan etmesi; günde yalnızca üç saat çalışmaya, gününün ve gecesinin geri kalan bölümünde de kendini tembellik etmeye ve de bol bol yiyip içmeye zorlaması gerekir.

Buraya kadar işim kolaydı... Maalesef herkes tarafından bilinen (!) gerçek mutsuzlukları, dertleri betimlemeye çalıştım sadece. Ama onun [proletaryanın] kafasına sokulmuş şu lafın [işin] bir sapkınlık olduğuna; yüzyılın [19. yüzyılın] başından beri kendini kaptırmış olduğu şu dizginsiz çalışmanın, bugüne kadar insanlığın başına gelmiş olan en korkunç felaket olduğuna; çalışmanın da ancak akıllıca düzenlenip günde üç saatle sınırlandırılmış olacağı zaman insan bünyesi için yararlı bir tutkuya ve tembellik hazzının bir dürtüsüne dönüşeceğine proletaryayı inandırmak... Gücümün üstünde zor bir görevdir. Bu işe yalnızca fizyolojistler, sağlık bilimciler [hijyenistler] ve komünist iktisatçılar el atabilecektir.

İzleyen sayfalarda modern üretim araçları ve onların sınırsız üretici güçleri nedeniyle, işçilerin çalışma [iş] için olan şu saçma tutkularını bastırıp hizaya getirilmeleri ve kendilerini ürettiklerini tüketmeye zorlamaları gerektiğini göstermekle sınırlayacağım kendimi.

3. Aşırı Üretimin Ardından Gelen

Cicéron zamanının ozanı Antiparos, köle kadınları kurtaracak ve tekrar altın çağı getirecek olan su değirmeninin icadını (tahıl öğütmek için) överek şöyle dile getiriyordu:

> "Ey kadın değirmenciler, şu değirmenin taşını döndüren kolunuzu bu işten esirgeyin artık ve rahatça uyuyun! Horozun sabah oldu diye sizi uyarması artık boşuna! [Çünkü] Dao, kölelerin bu işini su perilerine verdi... İşte onlar da değirmen taşını döndüren su dolabının üzerinde can-ı gönülden sıçrayıp hopluyor. İşte sarsılan dingil de yuvarlanan ağır taşı döndürerek [tanelerin üzerinde] açtığı izlerle birlikte dönüp duruyor. Atalarımız gibi yaşayalım ve aylaklar olarak tanrıçanın [Demeter'in] verdiği armağanlarla eğlenip neşelenelim."

Bu pagan şairin müjdesini verdiği boş zamanlar ne yazık ki hâlâ gelmiş değil; [ama] çalışmanın şu kör, sapkın ve caniyane tutkusu, o özgürleştirici makineleri özgür insanların kölelik araçlarına dönüştürüyor; makinelerin üretkenlikleri onları yoksullaştırıyor.

Becerikli bir kadın işçi, mekik kullanarak elle dakikada ancak 5 ilmik, bazı döner tezgâhlar da aynı sürede 30.000 ilmik atar. Yani bu makinenin her dakikası, kadın işçinin yüz saatlik çalışmasına bedeldir ya da [bir başka ifadeyle] söz konusu makinenin her dakikası bu kadın işçiye on günlük bir istirahat sağlar.

Örgü sanayii için doğru olan, çağdaş mekaniğin yenilediği tüm diğer sanayi dalları için de az çok doğrudur. Peki, ne görüyoruz? Makineler mükemmelleştikçe ve insanoğlunun işini durmaksızın artan bir hızlılık ve doğrulukla daha çabuk yaptıkça, işçi, istirahat süresini bir o kadar uzatacağına, makineyle rekabet etmek istermişçesine çalışmadaki etkinliğini, enerjisini daha bir artırıyor! Bu ne saçma ve ölümcül bir rekabet böyle!

İnsanla makine arasındaki bu rekabetin serbestçe gelişmesi için proleterler, eski lonca zanaatkârlarının çalışmayı sınırlayan akıllı kurallarını ortadan kaldırıp tatil günlerini de yok ettiler.[1] Şu yalancı iktisatçıların

1. Eski rejim [krallık] altında Katolik kilisesinin yasaları, işçilerin [yılda] 90 istirahat gününü (52 Pazar ve 38 bayram gününü) güvence altına alıyordu ve bu günlerde çalışmak kesinlikle yasaktı. Bu, Katolikliğin büyük günahı, sınaî ve ticari burjuvazinin dinsizliğinin asıl nedeniydi. Burjuvazi devrim döneminde duruma hâkim olur olmaz, tatil günlerini ortadan kaldırdı ve yedi günlük hafta yerine on günlük [yeni] bir hafta getirdi... İşçileri çalışmanın boyunduruğuna daha fazla tabi kılmak için onları Katolik kilisesinin boyunduruğundan kurtardı. Tatil günlerine karşı olan bu düşmanlık, modern sınaî ve ticari burjuvazinin henüz biçimlenmekte olduğu 15. ve 16. yüzyıllarda ortaya çıkabildi ancak. Kral IV. Henri, Papa'dan tatil günlerini azaltmasını istedi, Papa da bunu reddetti, çünkü bu, "... bugünlerde dini bayramlar konusunda yayılan münafıklıklardan biri" idi (Ossot kardinalinin bir mektubundan). Ama 1666'da Paris başpiskoposu olan Péréfixe, kendi piskoposluğunda bun-

anlattığı gibi o zamanki üreticilerin haftada yalnızca beş gün çalışıyor olmaları nedeniyle sadece hava ve soğuk suyla yaşadıklarına kandıkları için mi? Yok, daha neler! Bu eski zanaatkârların, yaşamın nimetlerini tatmak, sevişmek ve dalga geçmek için, şu neşeli Tembellik tanrısının onuruna neşeli ziyafetler düzenlemek için vardı boş zamanları. [Şimdilerde] Protestanlığa batmış şu hüzünlü İngiltere, o zamanlar "neşeli İngiltere" (*Merry England*) diye anılıyordu. Rabelais, Quevedo, Cervantès ve macera romanlarının bilinmeyen diğer yazarları, iki savaşla iki yıkım arasında çekilen ziyafetleri ve "içkilerin oluk oluk aktığı" o çok büyük eğlence âlemlerini[2] [kitaplarında] resmederek ağzımızın suyunu akıtırlar. Jordaens ve flaman ekolü de bu âlemleri tuvallerine yazmışlardı. Gargantua'vâri* soylu mideler, ne oldu size böyle! Siz, tüm insan düşüncesini sarıp sarmalayan yüce beyinler, ne oldu size böyle! İyice küçüldük ve yozlaştık. Şu zoraki çalışmayla ustaca birleştirilmiş açlık [la vache enragée]**, patates, boyalı

---

lardan 17'sini yasaklayıp yürürlükten kaldırdı. Burjuvazinin endüstriyel ve tecimsel yeni ihtiyaçlarıyla bağdaşan ve Hıristiyanlığın bir diğer mezhebi olan Protestanlık, halkın istirahatı karşısında daha kaygısız kaldı; azizlerin yeryüzündeki bayramlarını kaldırmak için onları gökyüzündeki tahtlarından etti. Din reformu ve felsefi özgür düşünce, halkın bayram günlerini ketenpereye getirip ortadan kaldırmak amacıyla şu riyakâr ve açgözlü burjuvaziye yaramış olan bahanelerdi yalnızca.

2. Pantagruel gibi [Rabelais'nin müthiş obur bir kahramanı] bu eğlentiler haftalarca sürerdi. Lara'lı Don Rodingo, Mağriplileri Calatrava'dan kovarak yavuklusuna kavuşur ve *Romancero* da bunu şöyle anlatır: "Düğünleri oldu Burgos'ta / Düğün dönüşleri de Salas'ta; / Düğünde ve dönüşlerinde / Geçti tam yedi hafta. / Akın akın insan geldi / Sığmadılar meydanlara." Bu yedi haftalık düğüne katılan insanlar, [Mağripli Araplara karşı yürütülen] bağımsızlık savaşlarının kahraman askerleriydi.

* Pantagruel'in babası olan Gargantua, Rabelais'nin olağanüstü obur ve çam yarması bir diğer kahramanıdır. (ç.n.)

** "La vache enragée" (kudurmuş inek): bu eski deyim, kuduz hayvan eti yedirten had safhadaki açlığın mecazî ifadesiydi. (ç.n.)

şarap [le vin fushiné]* ve Prusya şınapsı** vücutlarımızı güçten düşürüp kafalarımızı daralttı. İnsanın midesinin küçültmesi, makinenin de verimliliğini artırması işte bu durumda olur; iktisatçıların bizlere Malthusçu kuramı, perhiz dinini ve şu çalışma kör inancını vaaz etmeleri de yine bu durumda başlar... Lakin dilleri kopartılıp atılacaktır itlere.

Dar düşünceli iyi niyetliliğiyle işçi sınıfı, bu doktrinlerin kafasına sokulmasına izin verdiği için, doğal coşkunluğu içinde körlemesine ve balıklama işe ve perhize dalmış olduğu için, kapitalist sınıf da tembelliğe, verimsizliğe, mecburi hazlara ve aşırı tüketime mahkûm edilmiş olarak buldu kendini. Her ne kadar işçinin fazla-emeği, iyice canını çıkartıyor ve alabildiğine sinirlerini geriyorsa da, bu fazla-emek, acı bakımından burjuva için daha bir zengindi.

Üretici sınıfın kendini mahkûm ettiği şu perhiz, burjuvaziyi de kendini haddinden fazla ürettirdiği ürünlerin aşırı tüketimine adamasına yol açıyor, onu buna mecbur ediyor. Bir veya iki yüzyıl önce kapitalist üretimin başlangıcında şu burjuva, düzenli ve makul bir yaşamın kendi halinde bir adamcağızıydı; karısıyla ya da neredeyse karısıyla yetinir, yalnızca susadığında içer, sadece acıktığı zaman yerdi. Sefih bir yaşamın asil erdemlerini de o saraylı dalkavuklara ve kibar fahişelere bırakırdı. Bugün ise, orospuluğu geliştirmekle ve de cıva ocakları işçilerinin istedikleri zorlu işe bir amaç verebilmek gayesiyle vücudunu cıvayla sıvamakla yükümlü ol-

---

* "Le vin fushiné": hileli, boyalı şarap anlamındaki bu tabir, sunî boyaların mucidi Alman kimyacısı Fuchs'in adından türetilmiş. Ayrıca Almanca'da fuchs, tilki yani hilekâr anlamına da gelirmiş. (ç.n.)

** Prusya şınapsı: çeşitli meyvelerden çekmek yerine, daha ucuz ve etanol kapasitesi daha yüksek patatesten çekilen uyduruk alman şınapsına takılmış alaycı bir lakap. (ç.n.)

duğunu düşünmeyen sonradan görme bir zade değildir. Bordeaux bölgesi şarapçılarını ve La Flèche besicilerini teşvik etmek amacıyla doldurulmuş yağlı horoz ve gezgin Lafite tıkınmayan bir burjuva değildir. Bu meslekte [burjuvalık "mesleği"nde] organizma tahrip olur, bütün saçlar dökülür, diş etleri çürüyüp kaybolur, gövdeler yamulur, nefesler tıkanır, hareketler ağırlaşır, eklemler uyuşup çalışmaz hale gelir, parmak kemikleri de birbirine kaynar ve yapışır. Sefahatin yorgunluklarına katlanabilmek için pek zayıf olan, ama Proudhonculuk kafasıyla donanmış diğerleri de, ekonomi politiğin Garnier'leri veya tüzel felsefenin Acollas'ları gibi, dizgici ve matbaacıların boş zamanlarını işgal etmek maksadıyla kalın ve sıkıcı kitaplardan oluşan şu saçmalıklar furyası didintileriyle beyinlerini kurutup duyarsızlaştırırlar.

Bu dünyanın kadınları da acı dolu bir yaşam sürdürür... Terzi kadıncağızların dikmek için canlarının çıktığı o perilere layık kıyafetleri denemek ve değerlendirmek amacıyla sabahtan akşama elbiselerin birini çıkartıp diğerini geçirirler sırtlarına; o içi boş kafalarını da, ne pahasına olursa olsun [bu içi boş kafanın] saçlarından kat kat topuzlar yapma tutkularını tatmin etmek isteyen şu saç sanatkârlarına teslim ederler... Hem de saatler boyunca. Korseleri içinde [eşekler ve beygirler gibi] sıkıca kolanlanmış olarak, dapdaracık çizmeleri içinde, abaza delikanlıların yüzünü kızartacak derecede dekolte kıyafetlerle şu yoksullar dünyası için birkaç kuruş toplayabilmek amacıyla geceler boyu hayırsever balolarında döner dururlar. Ne yüce ruhlar yarabbi!

Üretici olmayan ve aşırı tüketimci olan bu çifte görevini hakkıyla ifa edebilmek için burjuva, yalnızca ılımlı küçük hazlarını kaybetmekle kalmadı, üstelik iki yüzyıl önceki zorlu çalışma alışkanlıklarını yitirdi ve kendini ölçüsüz bir lükse, aksırıp tıksırıncaya kadar yemelere,

frengili sefahat âlemlerine bıraktı. Dahası, kendine yardım etmeleri için çok büyük sayıda insanı da üretici çalışmadan çekip aldı.

İşte size, üretici güçlerdeki bu kaybın ne devasa boyutlara ulaştığını kanıtlayan birkaç rakam:

"1861 nüfus sayımına göre İngiltere ve Gal ülkesinin nüfusu, 9.776.259'u erkek ve 10.289.965'i de kadın olmak üzere toplam 20.066.244 kişidir. Çalışmak için çok yaşlı veya çok genç olanlarla, üretici olmayan kadınları, yeni yetme gençleri ve çocukları, onların ardından yöneticilik, polislik, diyanet işleri, hukuk, askerlik, orospuluk, sanatçılık, bilim adamlığı vb türünden ideolojik meslek erbabını ve de toprak rantı, faiz, kâr payı vb adı altında özellikle başkasının emeğini yalamadan yutmakla iştigal eden zevatı, bir de dilencileri, serserileri ve suçluları bu sayıdan düşersek, üretimde ticarette ve bankacılıkta görevli kapitalistler de dahil her iki cinsten ve her yaştan yaklaşık sekiz milyon kişi kalır geriye. Bu sekiz milyonun içinde şu aşağıdaki gruplar [da] yer alır:

Tarımda çalışanlar (çobanlar, çiftçilerin erkek ve kadın hizmetçileri de dahil):	1.098.261
Pamuklu, yünlü, keten, kenevir, ipekli, örgü işleri vb fabrikalarında çalışan işçiler:	642.607
Kömür ve maden ocakları işçileri:	565.835
Maden sanayii (yüksek fırınlar, haddehaneler vb):	396.998
Hizmetçiler sınıfı:	1.208.648

Şayet tekstil fabrikalarıyla kömür ve maden ocaklarındaki işçi sayılarını toplarsak, bu durumda 1.208.442 sayısını elde ederiz; yok eğer birincilerle maden sanayiindeki işçi sayısını toplarsak toplam 1.039.605 kişi eder... Yani her seferinde modern ev kölelerinin sayısından daha küçük bir sayı. İşte makinelerin kapitalist kullanımının harika sonucu!" (Marx, *Kapital*, 1. cilt, Çev. Alaattin Bilgi, Ankara: Sol Yayınları, 7. baskı, 2004, s. 426-427.)

Nicel büyüklüğü kapitalist medeniyetin ulaştığı düzeyi gösteren bu hizmetkârlar sınıfına, bir de sırf kapitalistler sınıfının lüzumsuz ve pahalı hazlarının doyurulmasına adanmış şu zavallıların o kalabalık sınıfını yani elmas yontucularını, dantelacıları, gösterişli kitap ciltçilerini, şatafatlı esvap diken terzileri, eğlence mekânlarının dekoratörlerini ve benzerlerini de eklemek gerekir.[3]

Mutlak tembellik ve zorlama hazlarının doğurduğu ahlaksızlık içindeki burjuvazi, çekmiş olduğu bu sıkıntılara rağmen, yeni yaşam tarzına [kolayca ve hemen] uyum sağladı. Bütün değişikliklere korku ve tiksintiyle bakıyordu; işçi sınıfının tevekkülle kabullendiği yoksul yaşam koşullarının ve şu sapkın çalışma aşkının neden olduğu organsal bozuklukların manzarası, işin her türlü dayatılmasına ve zevklerin her türlü kısıtlanmasına karşı beslediği tiksintiyi daha da artırıyordu.

Proleterlerin, burjuvazinin toplumsal bir görev olarak [canı gönülden] benimsediği ahlaksızlıklarını hesaba almaksızın, çalışmayı kapitalistlere de dayatmayı kafasına koyması tam da bu sırada oldu. Bu saf insanlar, iktisatçıların ve ahlakçıların çalışma üzerine olan kuramlarını ciddiye aldılar ve bunların uygulanmasını kapitalistlere de dayatmak için başlarını belaya soktular. Böylece proletarya ilkesini açıkça göndere çekti: "Çalışmayan yemez!" Derken 1831 yılında Lyon'da "Ya iş, ya kurşun!" diyerek ayaklandı; 1871 Mart'ının Paris komüncüleri ayaklanmalarını "Emeğin Devrimi" olarak ilan ettiler.

3. "Geçimi yerinde, varlıklı sınıfların emrinde hizmetkâr olarak çalışanların bir ülke nüfusuna oranı, bu ülkenin ulusal zenginliğinin ve uygarlığının gelişme düzeyini gösterir" (R.M. Martin, *Birlikten Önceki ve Sonraki İrlanda*, 1818). Artık *Café Procop*'un o yoksul avukatı olmadığı günden beri toplumsal sorunu inkâr eden Gambetta, ısrarla yeni toplumsal tabakaların ortaya çıkmasını istediğinde, durmadan büyümekte olan bu hizmetkârlar sınıfından söz ediyordu şüphesiz.

Kapitalistler, tüm şu burjuva zevküsefa ve tembelliğe karşı olan bu vahşi ve yıkıcı öfke seline ancak kanlı bir baskıyla karşılık verebilirdi. Her ne kadar bu devrimci patlamaları bastırıp önleyebilselerdi bile, proletaryanın çalışmayı aylak, karnı tok sırtı pek sınıflara da dayatmaya kalkışan o saçma düşüncesini akıtacakları kanda boğamayacaklarını biliyorlardı. Pek gayretkeş bir verimsizlik içinde bakıp besledikleri askerleri, polisleri, idarî-hukukî erkânı ve gardiyanları etraflarına toplamış olmaları da bu felaketli sonlarının yönünü saptırıp bir soluk alabilmek içindi. Modern orduların niteliği üzerine olan yanılgı artık böyle sürüp gidemez: Bu ordular sürekli olarak "iç düşman"ı bastırmak için beslenip hazır tutulur. Paris ve Lyon kaleleri kenti yabancılara ["dış düşman"a] karşı korumak için değil, ayaklanması halinde onu [iç düşmanı] ezmek için inşa edilmişlerdi. Aksi iddia edilemez bir örnek vermek gerekirse, tarafsızlığı büyük Avrupalı güçler tarafından garanti edilmiş; ama yine de ordusu nüfusuna oranla en kalabalık ve en güçlülerden biri olan kapitalizmin şu bolluk ülkesi Belçika'yı verebiliriz. Kahraman Belçika ordusunun şan ve şeref dolu savaş alanları... [Belçika'daki] Borinage ve Charleroi ovalarıdır! Belçikalı subayların kılıçlarını buladıkları kan, silahsız madencilerin ve işçilerin kanıdır... Böylece omuzlarına bir iki yıldız daha eklerler. Avrupa uluslarının ulusal değil ama paralı orduları vardır; bu ordular, onları [kapitalistleri] günde on dört saat maden ya da iplik işçiliğine mahkûm etmek isteyecek olan halkın öfkesinden korur.

Uzun lafın kısası, işçi sınıfı kendi kemerini sıkarak aşırı tüketime mahkûm ettiği burjuvazinin göbeğini, artık ayaklarını göremeyeceği derecede şişirmiştir.

Doğrusu bu pek zahmetli işinde burjuvazi, yükünü hafifletmek için, işçi sınıfının yararlı üretime ayrılmış

bölümünden çok daha kalabalık bir insan kitlesini bu sınıftan çekip aldı, ardından onları da verimsizliğe ve aşırı tüketime mahkûm etti. Ne var ki doymak bilmeyen açgözlülüklerine rağmen bu kaşık düşmanları sürüsünün de, çalışma tutkusuyla aptallaştırılmış işçilerin –tüketmeyi düşünmeksizin, hatta tüketecek insanlar bulunabileceğini dahi akıllarından geçirmeksizin– manyakça ürettikleri ürünlerin hepsini tüketmeye güçleri yetmez.

İşçilerin bu çifte çılgınlıkları, yani aşırı çalışma ve perhiz içinde kendilerini yıpratmaları karşısında kapitalist üretimin önemli sorunu ne [yeni] üreticiler bulmak ne de onların güçlerini alabildiğine artırmaktı bundan böyle; ama [yeni] tüketiciler bulmak, tüketicilerin iştahlarını tahrik etmek ve de onlar için yapay, sahte ihtiyaçlar yaratmaktı. Avrupalı işçiler, soğuktan ve açlıktan tir tir titredikleri halde, hâlâ kendi dokudukları kumaşları giymeyi ve kendi ürünleri olan şarapları içmeyi reddediyorlarsa, bu durumda şu uyanıklar takımı gibi zavallı fabrikatörler de bunları giyecek, içecek birilerini bulmak üzere koşuşturup çok uzaklara gitmek zorunda kalırlar... [bu yüzden] Avrupa'nın her yıl dünyanın dört bir yanına, bu mallara hiç mi hiç ihtiyacı olmayan ilkel topluluklara[4] bile yaptığı ihracatın tutarı yüz milyonları, milyarları bulur. Ama [onlar için] bilinen kıt'alar yeterince geniş değil, henüz ayak basılmamış yeni ülkeler gerekiyor. Avrupalı imalatçılar gece gündüz Büyük Sah-

4. İşte iki örnek: Dönemsel olarak ülkelerini kasıp kavuran açlığa rağmen pirinç ya da buğday yerine haşhaş ekiminde inat eden Hindistan'a yaranmak gayesiyle İngiltere hükümeti, Hint afyonunun Çin'e serbestçe sokulabilmesini Çin hükümetine zorla kabul ettirmek için kanlı savaşlara girişmek zorunda kaldı. Polinezya adalarının yabanılları, sonucu artan ölüm oranları olmuş olmasına rağmen İskoçya damıtma evlerinde çekilen viskileri ve Manchester dokuma atölyelerinin ürünlerini tüketmek amacıyla İngilizler gibi giyinmek ve onlar gibi sarhoş olmak zorunda kalmışlardı.

ra gölünü, Sudan'a döşenecek demiryollarını, kısacası Afrika'yı düşünüyor, Afrika'yı düşlüyor; De Brazza'ların, Du Chaillu'lerin, Stanley'lerin, Livingston'ların ilerlemelerini [keşif seyahatlerini] kaygıyla izliyor, bu cesur seyyahların şaşırtıcı hikâyelerini şaşkınlıktan bir karış açıkağızla dinliyorlar. Şu "Kara Kıt'a" [Afrika] kim bilir ne bilinmez harikalar gizliyordu! Fildişi ekili tarlalar; kumla karışık altın parçacıklarını sürükleyen ve içinde su yerine Hindistan cevizi yağı akan nehirler; edepli olmayı, şınaps şişelerini ve İncil'i öğrenmek, yani medeniyetin erdemlerini tanımak için bekleşip duran Dufaure'un veya Girardin'in suratları gibi kara milyonlarca çıplak kıç!

Durmadan tıkınan burjuvalar, sayıları üretici sınıfınkini aşan hizmetkârlar sınıfı, gırtlağına kadar Avrupa mallarıyla doldurulan şu yabanıl ve yabancı halklar... Hepsi nafile, hepsi yetersiz; Mısır'daki piramitlerden daha yüksek ve devasa ölçülerde yığılan şu mamul mal dağlarını hiçbir şey, ama hiçbir şey eritemez... Avrupalı işçilerin üretkenliği bütün tüketime, bütün savurganlığa meydan okuyor! Artık ne halt edeceklerini bilemeyen şaşkın imalatçılar, işçilerin çalışmaya karşı olan aşırı ve sapık tutkularını tatmin edebilmek amacıyla gerekli ham maddeyi bulamıyor. Yüncülükle geçinen vilayetlerimizde didiklenip tiftiklenip parçalanan kirli ve yarı çürümüş çaputlardan, seçim vaatlerinden daha uzun ömürlü olmayan ve "Rönesans" adı takılan keçemsi çuhalar yapılıyor [artık]. Lyon'da da ipek elyafı, ona yalınlık ve doğal bir esneklik vermek yerine, onu gevrekleştirip kullanılmaz hale getiren ve de ağırlığını artıran mineral tuzlarla şişiriliyor alabildiğine. Sürümlerini kolaylaştırmak ve kullanım sürelerini kısaltmak amacıyla, ürünlerimizin hepsi başka şeyler katılarak bozulmuştur. İnsanlığın ilk çağları üretimlerine bağlı ola-

rak nasıl *taş devri*, *bronz devri* gibi isimler almışsa, çağımız da *sahteliğin çağı* olarak adlandırılacak. Kimi cahiller, şu dindar sanayicilerimizi sahtekârlıkla, hilekârlıkla suçluyorlar... Oysa onları canlandırıp harekete geçiren düşünce, elleri kolları bağlı kalmaya tahammül edemeyen [siz] işçilere iş sağlamaktır aslında. Her ne kadar mallar, kalite bakımından berbat mı berbat olsalar da, insani çalışma [emek] israfının kurumak nedir bilmeyen bir kaynağı olsalar da, biricik dürtüleri insanlığa hizmet gibi yüce bir duygu olan ve onları uygulayan imalatçı işverenlere çok büyük kârlar sağlayan bu hilekârlıklar, burjuvaların insanseverlikteki becerilerini ve işçilerin şu kötü çalışma alışkanlıklarını tatmin etmek için sanayicileri vicdanlarının sesini susturmaya hatta ticarî ahlakın yasalarını çiğnemeye bile zorlayan bu hilekârlıklar... Bunlar, işçilerin o korkunç sapkınlıklarını gösterir, ortaya koyar.

Aşırı mal üretimine, sınaî sahteciliğe rağmen, yine de "iş, iş!" diye yalvaran çok sayıda işçi, pazarları dolduruyor. Bu kalabalık kitlenin, kendi tutkularını gemlemesi beklenirken, tersine, bu tutkuyu doruğuna taşıyorlar. Bir iş imkânı ortaya çıkmaya görsün, hemen üşüşüverirler üstüne; bu tutkuyla sarhoş olmak için istedikleri on iki veya on dört saatçik bir iştir; ama ertesi gün o kötü çalışma alışkanlarını doyurmanın en ufak bir imkânı da kalmaksızın yeniden atılırlar sokağa. Sanayinin tüm dallarında işsizlik, her yıl dönemsel bir düzenlilikle geri gelir. İnsan bünyesi için ölümcül olan bu aşırı çalışma dönemini, iki ya da dört ay süren mutlak bir istirahat [dönemi] izler... Artık ne iş vardır ne de kuru tayın. Mademki şu kötü çalışma alışkanlığı bir kere işçilerin yüreğine zımbalanmış, mademki bu kötü alışkanlığın mecburiyetleri tüm diğer doğal içtepilerini bastırıyor, mademki gerekli emek [iş, çalışma] miktarı ham mad-

delerin bolluğu ve tüketim tarafından ister istemez sınırlandırılıyor... Öyleyse ne diye bütün bir yılın işini oburca altı ayda tüketelim? Altı ay boyunca günde on iki saat sıkıntı ve bıkkınlık çekmek yerine, niçin işleri on iki aya düzenli bir biçimde dağıtmayalım ve bütün bir yıl boyunca tüm işçileri günde beş altı saatle yetinmeye zorlamayalım? Böylece gündelik çalışma istihkaklarının güvenceye alındığını gören işçiler, bundan böyle bir diğerinin elinden işi kapmak, ağzından ekmeğini çekip almak için aralarında mücadele etmeyecek; maddi ve manevi bakımdan bitkin düşmemiş olacakları bu durumda, artık tembelliğin erdemlerini uygulamaya koyulacaklardır.

Bu kötü alışkanlıklarıyla alıklaşmış işçiler, herkese iş verebilmek için, tıpkı içme suyu sıkıntısı çekilen bir gemideki gibi onu azar azar herkese dağıtmak gerektiğini anlayacak düzeye yükselmeli [artık]. Ama öte yandan kapitalist işletme [sömürü] adına sanayiciler, uzun zaman önce iş gününün yasal olarak sınırlandırılmasını istediler. 1860'da toplanan meslekî eğitim komisyonu önünde Alsace'ın en büyük imalatçılarından biri olan Guebwiller'li Bay Bourcart şunları açıklıyordu:

> "On iki saatlik iş günü çok fazlaydı... On bir saate indirilmeli ve Cumartesi günleri de iş, saat ikide bitmelidir. İlk bakışta her ne kadar maddi bir kayıp gibi görünse de, [yine de] bu tedbirlerin kabul edilmesini öğütleyebilirim. Sınaî kuruluşlarımızda dört yıldan beri bu tedbirleri tecrübe ettik ve uygun olduklarını görüyoruz, zira ortalama üretim, azalmak şöyle dursun, yükseldi bile."

Makineler üzerine olan incelemesinde Bay F. Passy, Belçikalı büyük sanayiçi Bay Ottovaere'nin aşağıdaki mektubunu aktarır:

"Makinelerimiz, her ne kadar İngiliz iplik makinelerinin aynıları da olsalar, üretmeleri gereken miktarı, hatta günde iki saat daha az çalışmalarına rağmen İngiltere'deki aynı makinelerin ürettikleri miktarı bile üretemiyorlar. (...) Hepimiz [boşuna] iki kocaman saat fazladan çalışıyoruz; inanıyorum ki on üç saat yerine sadece on bir saat çalışırsak, aynı miktarda üretime sahip olabilir, dolayısıyla iktisadi bakımdan daha az masrafla üretim yapmış oluruz."

Diğer yandan Bay Leroy-Beaulieu'nün savı şöyledir: (...) Belçikalı büyük bir imalatçının gözlemi, bir tatil günüyle çakışan haftalardaki üretimin diğer normal haftalardakinden daha az olmadığıdır."[5]

Saflığı yüzünden ahlakçılar tarafından aldatılmış halkın cesaret edemediğine, bir soylu hükümeti cüret etti... Fabrikalardaki çalışmanın bir saat azaltılmasının İngiliz sanayisinin çöküşünü ilan etmek olacağını gaklayıp duran şu şom ağızlı iktisatçıların bu pek yüksek düşüncelerini kaale almayan İngiltere hükümeti, günde on saatten fazla çalışılmasını –sıkı sıkıya uygulanan– bir yasayla yasakladı. Ve İngiltere, önceden olduğu gibi bu yasadan sonra da dünyanın birinci sınaî ulusu olmaya devam etti.

Bu büyük İngiliz tecrübesi ve akıllı birkaç kapitalistin deneyimleri ortada. İnsanın verimliliğini güçlendirmek için çalışma saatlerini azaltmak, ödeme ve tatil günlerini çoğaltmak gerektiğini söylüyor bu tecrübeler; ama Fransızlar hâlâ ikna olmuş değiller. İyi de şu iki saatçik azaltma on yıl içinde İngiltere'nin üretimini üçte bir oranında artırmışsa eğer[6], Fransa'da günlük çalışma süresinin ya-

5. Paul Leroy-Beaulieu, *14. Yüzyılda İşçi Sorunu.*

6. İşte birkaç rakam...

Londra Sayımlama Dairesi'den ünlü sayımlamacı R. Griffer'e göre İngiltere ve İrlanda'daki ulusal zenginliğin artışı şöyledir:

1814'te ulusal zenginlik: 55,0 milyon frank
1865'te ulusal zenginlik: 162,5 milyon frank
1875'te ulusal zenginlik: 212,5 milyon frank.

sal olarak üç saate indirilmesinin üretime kazandıracağı gelişme kim bilir ne kadar baş döndürücü olacaktır? Yani şu işçiler, iş yüzünden aşırı şekilde yorularak kendilerinin ve çoluk çocuğunun da güçlerini tükettiklerini; iyice yıpranarak zamanından önce tamamen çalışamaz hale geldiklerini; tek bir kötü alışkanlık [iş] tarafından bunaltılmış, alıklaştırılmış oldukları bu durumda artık insanlıktan çıktıklarını ve bölünmüş insanlar haline geldiklerini; sadece şu çılgın öfkeli işin ayakta kalması ve aşırı bollaşması için sahip oldukları tüm o güzelim yeteneklerini öldürüp harap ettiklerini bir türlü anlayamıyorlar.

Anlamak şöyle dursun, iktisatçıların derslerini Arkadya papağanları gibi yineleyip duruyorlar: "Çalışalım, çalışalım, ulusal zenginliği artırmak için durmadan çalışalım!" Ah şu salaklar ah! Sınaî donanımların yavaş gelişiyor olması, çok fazla çalışıyor olmanız yüzünden. Zırlayıp duracağınıza bir iktisatçıya, öyle pek akıllı biri değil, hani kendisini birkaç ay kadar önce kaybetme mutluluğuna eriştiğimiz şu L. Raybaud efendiye bir kulak verseniz daha iyi olur:

> "Çalışma yöntemlerinde [üretim sürecinde emeğin örgütlenmesinde] bir devrim, genel olarak el emeği koşullarına göre belirlenir, saptanır. El emeği hizmetleri düşük fiyatlarla sunulduğu sürece çarçur edilir; bu hizmetler daha masraflı olduğunda da daha tutumlu kullanılır."[7]

Kapitalistleri şu ahşap ve demir makinelerini yetkinleştirmeye zorlamak için hem ücretleri yükseltmek hem de şu etten kemikten makinelerin çalışma saatlerini azaltmak gerekir. Kanıt mı istiyorsunuz? Yüzlerce verilebilir. İplik sanayiinde çözgüden [arıştan] önce gelen bo-

7. Louis Raybaud, *Pamuk: Yetiştirme Koşulları ve Sorunları*, 1863.

binaj tezgâhı [le métier renvideur], çıkrıkla çalışan iplik işçileri artık eskisi kadar çalışmak istemedikleri için ilkin Machester'da icat edildi ve uygulandı.

Amerika'da makine, tereyağı imalatından buğday anızlarının bozulmasına kadar tarımsal üretimin bütün alanlarına yerleşti. Peki niçin? Çünkü özgür ve tembel Amerikalı, şu Fransız köylüsünün öküzvarî yaşamına katlanmaktansa bin kez ölmeyi tercih eder. Bizim şu anlı şanlı Fransamızda öylesine güç, öylesine yorucu çiftçilik, Amerika'nın batısında, uyuşuk uyuşuk pipo tüttürerek açık havada rahatça yürütülen bir meşgale.

4. Yeni Havaya Yeni Güfte

Eğer çalışma saatleri azaltılarak toplumsal üretime yeni mekanik güçler kazandırılabiliyorsa, işçileri ürünlerini tüketmeye zorlayarak [da] çok büyük bir emek gücü ordusu kazanılacaktır. Evrensel tüketici yükümlülüğünden kurtarıldığı bu yeni durumda burjuvazi, tüketmekte ve israfta kendisine yardımcı olmaları için yararlı çalışmadan çekip aldığı tüm şu asker, kamu görevlisi, pezevenk vb güruhunun işlerine son vermekte pek bir acele edecektir. Bu da emek pazarının dolup taşması anlamına gelir ki, bu durumda çalışmayı [işi] yasaklamak için demir gibi sağlam bir yasa gerekecek ve ağaç bitlerinden daha kalabalık şu verimsizler sürüsü için bir iş güç bulmak artık imkânsız hale gelecektir. On-

ların ardından, pahalı ve gereksiz zevklerini, ihtiyaçlarını düşünenlere sıra gelecektir. Artık sırma takılacak uşak ve general takımı kalmadığı zaman, dantellerle süslenecek evli ya da başına buyruk orospular kalmayınca, insan bedenlerini delip geçmeye yarayan şu namert namlular kalmadığı gün, inşa edilecek saray maray da kalmadığında, sırma işlerinde, dantelcilikte, demir döküm ve inşaat işlerinde vb çalışan kadın ve erkek işçilere sağlıklarını yeniden kazandıracak olan ve insan soyunun mükemmelleşmesi için sağlığa pek yararlı kürek sporlarıyla koregrafik idmanları sert yasalarla dayatmak gerekecektir. Artık yerinde tüketilen Avrupa ürünleri ta cehennemin zıbınına taşınmayacak olduğundan, denizcilerin, arabacıların, küçük tekne mürettebatının vb bundan böyle oturup hiçbir şey yapmamayı öğrenmeleri gerekecek. Ve o pek mutlu Polinezyalılar da, şu uygarlaşmış Venüs'le Avrupalı ahlak vaizlerinin tekmelerinden korkmaksızın, bundan böyle kendilerini aşkın kollarına bırakabilirler.

Dahası var... Bugünkü toplumun tüm şu değersizler takımına iş bulmak ve sınaî donanımın sürekli gelişmesinin önünü açmak için işçi sınıfı, tıpkı burjuvazi gibi, perhize layık "hazlarını" yok etmek ve tüketici yeteneklerini de durmadan geliştirmek zorunda kalacaktır. İşçiler her gün meşin gibi sert bir iki parça eti çiğneyip durmak yerine, bir ya da iki librelik* nefis biftekleri afiyetle mideye indirecek; kısıtlı miktarda sinekli şarap içmek yerine –[içki konusunda] Papa'dan daha Katolik olduklarını göstererek– büyük, derin ve silme dolu kadehlerle su katılmamış Bordeaux ve Bourgogne şaraplarını yudumlayacaklar... Suyu da hayvanlara bırakacaklar.

* Romalılarda ve bugün hâlâ İngiltere ile Kanada'da kullanılan libre, yaklaşık 454 grama eşit bir ağırlık ölçüsüdür. (ç.n.)

Proleterler kapitalistleri günde on saat demir döküm ve arıtım işlerinde zorla çalıştırmayı kafalarına koymuşlar bir kere... Amma velakin bütün yanlışlık, toplumsal uzlaşmaz çelişkinin ve iç savaşların nedeni tam da burada işte! Hayır, hayır! İşi dayatmaksızın savunmak gerekir. Örneğin: Rothschild'lerin, J. B. Say'lerin yaşamları boyunca dört dörtlük reziller, ciğeri beş para etmezler olduklarını iyice kanıtladıkları kabul edilecektir; ama işin en ateşli taraftarları oldukları için hâlâ mükemmel reziller olarak yaşamaya yeminliyseler eğer, bu sicillerine işlenecek ve istedikleri yemekleri yiyebilmeleri için bağlı oldukları yerel idareler kendilerine her gün yirmi franklık bir altın verecektir. Böylece toplumsal uyuşmazlıklar da kaybolup gidecektir. Tefeciler, rantçılar, kupon kesiciler, kapitalistler... Tüm şu ekâbir takımı, onların kötülüklerini istemekten uzak, tersine, doğdukları günden beri altında ezildikleri şu aşırı tüketim ve israfçılıktan onları kurtarmak istediğimize bir kez kanaat getirdiklerinde, halkçı partiye katılacaktır. Rezil sıfatlarını [açıkça] ortaya koyacak güçten uzak burjuvalara gelince... Doğrusu içgüdülerini izlemelerine izin verilecek. Onlara verebileceğimiz iğrenç işler hiç de az değil... Dufaure umumî helaları temizleyecek; Galiffet uyuz domuzlarla arpa şişkini atları hacamatlayacak; af komisyonu üyeleri Paris'teki merkez cezaevi Poissy'e gönderilip kesilecek sığırlarla koyunları damgalayacak; senatörler de cenaze levazımatçılığı işlerine atanıp tabut taşıyacak ve cenaze gömecekler. Diğerleri için de zekâlarına uygun bir şeyler bulunur elbet. Lorgeril ve Broglie şampanya şişelerini tıpalayacak, kafayı bulmalarını engellemek için de somaklarına maske takılacak; Ferry, Freycinet ve Tirard da bakanlıkları ve diğer kamusal hanları [konakları], tahtakurularından ve diğer haşarattan temizleyecekler. Yine de benliklerine işlemiş malûm

alışkanlıkları yüzünden, n'olur n'olmaz diye kamu gelirlerini bu burjuvalardan uzak tutmak gerekecektir.

Ama insanoğlunun doğasını bozmuş olan ahlakçılardan, yalancı sofulardan, yobazlardan, riyakârlardan zorlu ve uzun bir öç alınacaktır...

> "(...) Ve daha başkalarından, insanları aldatmak için tebdil-î kıyafet etmiş çeşitli mezhep yandaşları gibilerinden [de]. Zira ilgilenmedikleri sıradan insanlara [halka], bir nefis mücadelesi için çileye çekilip oruç tutarak derin düşüncelere ve ibadete daldıklarını, gerçekte imanlarını tazeleyip kuvvetlendirdiklerini ima ediyorlar... Ama tersine, kim bilir ne boklar yiyorlar! *Et Curios simulant sed Baccahanalia vivunt.*[1] Kükürtlü parfüm kullanmadıkları zaman, kırmızı suratlarındaki allıkları ve şiş karınlarını açıkça görebilirsiniz."[2]

Burjuvacılığın 15 Ağustos ve 14 Temmuz'larında* olduğu gibi bir ton toz yutmak yerine, halkın büyük sevinç günlerinde komünistler ve ortaklaşacılar birbiri ardına şişeleri devirir, habire jambonlar taşınır ve maşrapalar havalarda uçuşacak. Bu sırada, Manevi ve Siyasi Bilimler Akademisi'nin üyeleri ile iktisadi, Katolik, Protestan, Yahudi, pozitivist ve özgür-düşünceci tapınakların uzun ve kısa cüppeli papazları gibi Hıristiyan, özgeci, bağımsız ya da tâbi töreciliğin [ahlakçılığın] ve Malthusçuluğun şu sarı giysili yayıcıları ise parmaklarını yakarak şamdan taşıyıp galyalı kadınların oturduğu şarap, meyve ve çiçek dolu masaların yanında [oruç tutarak] açlık çekecek ve tıkaçları çıkartılmış şarap fıçıları-

1. "Curius'lar [kürdeki, perhizdeki kişiler] gibi davranıyor görünüp, baküsçüler [şarap tanrısı Baküs'e adanmış dini bayramlara katılanlar] gibi yaşıyorlar." Decimus Junius Juvenalis [Romalı şair ve yergi yazarı, M.S. 60-130].

2. Fraçois Rabelais, *Pantagruel*, II. kitap, XXIV. bölüm.

* Fransa'da 14 Temmuz 1789'da Bastille şatosunun (hapishanesinin) isyancılar tarafından ele geçirilmesinin her yıldönümünde kutlanan resmi bayram; Fransa'nın "29 Ekim"i, "Cumhuriyet Bayramı". (ç.n.)

nın yanı başında susuzluktan geberecekler. Bileyicilerin, bileği taşını döndürmeye yarar dolabını [su dolabını andırır kasnağı] durmaksızın çeviren köpekleri gibi, tüm bu zevat da yılda dört kere (mevsim değişimlerinde) büyük kasnaklara kapatılarak beyhude yere günde on saat bu dolapları döndürmeye mahkûm edilecektir. Avukat ve hukukçuların akıbeti de aynı olacak.

Her saniye bizi öldürmekte olan zamanı öldürmek için tembellik yönetiminde gösteriler tertiplenecek ve temsiller verilecek daima ve her zaman. Hani bu işler tam da hukukçu burjuvalarımıza uyar doğrusu. Bu yüzden panayır ve köyleri gezerek temsiller veren gruplar halinde örgütleyeceğiz onları. Konçları kıvrık, uzun ve yumuşak botları içinde, göğüsleri kordonlar, nişanlar, "Légion d'honneur" haçlarıyla dolu generaller, onurlu insanlara askıntı olarak sokak aralarında ve meydanlarda dolaşıp duracak, Gambetta ve şu dolapçı ortağı Cassagnac, çadırın kapısında çığırtkanlık yapacak. Yiğit bozuntusu gösterişli esvaplarıyla Cassagnac, gözleri fıldır fıldır bıyıklarını burarak alevli kıtıklar saçan babadan kalma tabancasıyla herkesi tehdit edecek; ama kendisine Lullier'in resmi gösterilir gösterilmez bir delikten sıvışıp toz olacak. Gambetta da, onu pek etkilemiş ve bir punduna getirip Türkiye'yi çarpmak için Avrupa'yı ateşe atmaktan çekinmeyecek olan şu küçük Yunanistan üzerine; Prusya ile yapmaya söz verdiği şu karışık işle onu şaşırtan ve Doğu'da bir an evvel yükünü tutarak, içerde de nihilizmi yok etmek amacıyla Batı Avrupa'da durmadan hırgür çıkmasını isteyen Rusya üzerine; kendisinin genel affa ilişkin düşüncelerini dile getirmesine lütfedip izin vermiş olan şu Bismarck'lı prens efendi üzerine vb kısaca dış politika üzerine nutuklar atacak. Ardından üç renge [mavi-beyaz-kırmızı, Fransız bayrağının renklerine] boyanmış göbeğini açığa çıkartarak

içtima borazanı çalacak: tarımı teşvik etmek ve Belleville'li seçmenleri sevindirmek üzere, deve edip hamutuyla yuttuğu Margaux ve Yquem'in o enfes ve küçük hayvancıklarını, sarı boyunlu yelve kuşlarını, kara domalan mantarlarını bir bir saymaya koyulacak.

Çadırda gösteriler "Seçim Güldürüsü"yle başlatılır...

Odun kafalı ve eşekkulaklı seçmenler önündeki palyaço kılıklı burjuvalar, seçim vaatleriyle dolu programlarıyla mabatlarını silerek gözyaşları içinde halkın çektiği sefaletten ve de borazanımsı bir sesle Fransa'nın şanından şerefinden söz ederek siyasi özgürlükler dansını icra edecek ve ardından seçmenlerin kelleleri de "aaahi, aaahi!" diye olanca güçleriyle hep bir ağızdan anıracaktır.

Derken o büyük oyun, "Ulusun Mallarının Talanı" başlar...

Suratı kıllı, kafası dazlak, pörsümüş soluk derisiyle sölpükleşip biçimsizleşmiş şu iri yarı kancık, feri gitmiş şiş gözleriyle esneyip uyuklayan şu kapitalist Fransa, kadife bir kanepeye uzanmıştır. Ayakucunda da maymun maskeli devasa bir örgenlik olan endüstriyel kapitalizm, yürek parçalayan acı dolu çığlıklarının çadırı doldurduğu erkekleri, kadınları ve çocukları birer ikişer oburca tıkınmakta; bir yanda da kurnaz tilki somaklı, sırtlan biçimli, elleri de "harpie"* pençeli bir banka, kaşla göz arasında Fransa'nın cebinden yüz "sou"luk altın frankları yürütmekte. Paçavralar içinde bir deri bir kemik yoksul proleter takımı da, açlığın kıvrandırıcı kırbaç darbeleri altındaki bu insanları öfkeyle önlerine katmış elleri kılıçlı jandarmalar eşliğinde büyük şarap fıçılarını, altın külçelerini ve buğday çuvallarını, hasılı yığınla

* Eski Yunan söylencesinde kadın başlı, kuş vücutlu ve de iğrenç kokular saçan üç canavar ("Öfke", "Hızlı-Uçur" ve "Karanlık"). Bunlara Zeus'un güruhu da denirmiş. (ç.n.)

malı Fransa'nın ayağına kadar taşımakta. Derken bir elinde donu, bir elinde Proudhon'un vasiyeti, ağzındaki bütçe defterleriyle Langlois girer sahneye ve ulus malları müdafilerinin başına geçip nöbet tutmaya başlar. Proleterler şu kutsal sopa [din sopası] ve süngü darbeleri altında yüklerini indirdikten sonra, müdafiler tarafından kovulup [sahneden] dışarı atılır ve hemen ardından kapılar sanayicilere, tüccarlara, bankacılara açılır. Onlar da korkunç bir hengâme içinde altın külçelerini, buğday çuvallarını, top top pamukluları yutarak, fıçıları boşaltarak ulus malları yığınına üşüşürler; çatlayacak hale geldiklerinde de, pis ve iğrenç boklarının ve kusmuklarının içine yığılıp kalırlar.

Gök gürlemeleri ortalığı inletir, yer sarsılıp yarılır ve birden o tarihsel "Kader" ["Gelecek"] çıkıverir ortaya: hıçkıranların, sendeleyenlerin, düşenlerin ve kaçamayanların kafalarını ezer demir ayaklarıyla; sersemlemiş ve korkudan soğuk soğuk terleyen Fransa'yı elinin tersiyle al aşağı eder.

Şayet işçi sınıfı, ne kapitalist sömürü hakkından başka bir şey olmayan *İnsan Hakları*'nı talep etmek ne de yalnızca sefalet anlamına gelen *Çalışma Hakkı*'nı istemek için değil; ama kendisine hâkim olan ve doğasını alçaltan bu kötü tutkuyu [iş tutkusunu] yüreğinden söküp atarak tüm insanlar için günde üç saatten daha fazla çalışmamayı savunan tunçtan bir yasa oluşturmak için o müthiş gücüyle ayağa kalkarsa... Yerküre, şu yaşlı Dünya sevinçle titreyecek ve kendinde yeni bir dünyanın kıpırdandığını, karnını tekmelediğini hissedecektir. İyi ama kapitalist ahlak tarafından bozulmuş, yozlaştırılmış bir proletaryadan böylesine cesur bir kararlılığı nasıl istemeli?

Proletaryanın kadınları, erkekleri, çocukları yüz yıldır bin bir sıkıntı ve güçlük içinde acıların o acımasız

çarmıhlı tepesine tırmanıyorlar, tıpkı Antikçağ kölecili-ğinin şu sızlanan tipi İsa gibi... Bir yüzyıldır şu zoraki iş, kemiklerini kırıyor, canlarını çıkartıyor, sinirlerini geri-yor; bir yüzyıldır açlık bağırsaklarını buruyor ve beyin-lerinde sanrılara yol açıyor. Ey tembellik, acı artık ne zamandır sürüp gelen şu sefaletimize! Soylu erdemlerin ve sanatların atası sen, sen ey tembellik, merhem ol in-sanların tüm kaygılarına!

Ek

Ahlakçılarımız bayağı ölçülü, temkinli herifler: her ne kadar şu çalışma dogmasını icat etmişlerse de, onun ruhu sakinleştirmekte, böbreklerin ve diğer organların iyi işleyişini korumadaki etkisinden emin olmadıkları için, kötülüklerini aklamanın ve izin vermenin görevleri olduğu işin kullanımını, kapitalistlere uygulayıp sonuçlarını görmeden önce, *in anima vili** üzerinde, yani halkın sırtında denemek istiyorlar.

Ya siz, alayı beş para etmez filozof takımı, uygulanmasını efendilerinize tavsiye etmeye cüret edemediğiniz bir ahlakı hazırlamak için ne diye bunca kafa patlatırsınız ha? O kadar gurur duyduğunuz şu çalışma dogmanı-

* "Ruhsuz ayaktakımı". (ç.n.)

zın nasıl tiye alındığını, ondan nasıl tiksinildiğini görmek ister misiniz? Öyleyse Antikçağ halklarının tarihini açalım, filozoflarıyla hukukçularının yazılarına bir göz atalım. Halikarnaslı Heredot, "tarihin babası" şöyle diyordu:

> "Yunanlıların işi hor görmelerinin onlara Mısırlılardan geçtiğini iddia edemem, çünkü bu aynı hor görünün Trakyalılarda, İskitlerde, Perslerde, Lidyalılarda tek kelimeyle barbar halkların çoğunda yer ettiğini ve mekanik zanaatları öğrenip uygulayan insanların hatta çocuklarının bile en alt tabakadan en aşağı yurttaşlar olarak görüldüklerini sanıyorum... Yunanlıların hepsi, özellikle Ispartalılar bu düsturla yetiştirilmişlerdi."[1]
>
> "Atina'da yurttaşlar, soylarından geldikleri yabanıl savaşçılar gibi, yalnızca topluluğun savunulması ve yönetilmesiyle uğraşacak olan gerçek soylulardı. Dolayısıyla akli ve fiziki güçleriyle cumhuriyetin çıkarlarını gözetmek amacıyla her an serbest olabilmek için, köleleri bütün işleri yapmakla görevlendirdiler. Aynı şekilde Isparta'da, bizzat kadınların, asaletlerine halel getirmemek için, ip eğirip kumaş dokumak gibi işlerle uğraşmamaları gerekiyordu."[2]

Romalılar geçimlerini kölelere düşen *sordidoe artes*'lerin [tiksindirici, aşağılık zanaatların] hiçbiriyle (bu meslekleri işte böyle tanımlıyorlardı) sağlamak zorunda kalmaksızın, yalnızca iki soylu meslek tanırlardı: ziraatçılık ve savaşçılık. Brütüs, şu eskisi, halkı ayaklandırmak için, tiran Tarquin'i özgür yurttaşları duvarcılara ve zanaatçılara dönüştürmüş olmakla suçluyordu.

Eski filozoflar düşüncelerin kökenleri üzerine tartışır, ama işten tiksinme konusunda hemfikir olurlardı. Örneğin Platon, toplumsal ütopyasında, şu örnek *Devlet*'inde şöyle diyordu:

1. *Heredot Tarihi*, 2. cilt.
2. Jean-Baptiste Biot, *Batı Roma İmparatorluğu'nda Köleliğin Kaldırılması Üzerine*, 1840.

"Doğa ne köşker ne de demirci yaratmaz; böylesi meşgaleler, bu işleri işleyen adamları, yani bu durumları yüzünden siyasi haklarından muaf tutulmuş olan şu soyu sopu belirsiz zavallıları, şu aşağılık ecirleri alçaltır. Tacirlerin o alışılmış her günkü yalan ve kandırmacalarına gelince... Sitemizde onlara vazgeçilemez bir kötülük olarak katlanacağız artık. Dükkâncılık yaparak alçalacak bir yurttaş, bu suçu için kovuşturulacak, hakkında dava açılacaktır. Şayet suçu sabit olursa, bir yıl ağır hapse mahkûm edilecek. Mükerrer hallerde verilecek ceza, her seferinde ikiye katlanacak."[3]

Oikonomia adlı eserinde Ksenofan şunları yazar:

"Kendilerini el işlerine vermiş adamlar, asla resmî görevlere yükselemezler ve bu yerinde bir karardır. Çoğu her gün oturmaya, hatta bazıları sürekli bir işkenceye mahkûm edilmiş bu insanlar, vücutlarının bozulmasından kaçınamazlar ve ruhun bundan acı duymaması da çok zor."

Cicéron da açıkça şunları söyler:

"Bir dükkândan şerefli ne çıkabilir ki? Ya ticaret, hangi onuru verebilir? Şu dükkân diye adlandırılanın tümü, şerefli bir insana uygun düşmez. (...) Tacirler yalan söylemeden kazanamazlar ve yalandan daha yüz kızartıcı bir şey olamaz! Yani zahmetlerini ve ustalığını satan herkesin yaptığı bu tür işlere, bayağı ve aşağılık bir şey gözüyle bakmak gerekir, zira emeğini para karşılığı veren her kim olursa olsun, aslında kendisini satmakta ve kendini köle sınıfına koymaktadır."[4]

Hey proleterler, çalışma kör inancıyla sersemleştirilmiş sizler, şu filozof takımının kıskanç bir itinayla sizden gizlediklerini görün işte. "Emeğini para karşılığı veren bir yurttaş, kendini bir köle derekesine indirmekte ve yıllarca hapsi gerektiren bir suç işlemektedir"!

3. Platon, *Devlet*, V. kitap.
4. Cicéron, *Görevler*, 2. kitap, XLII. bölüm.

Sahte Hıristiyan sofuluğu ve kapitalist yararcılık, kadim cumhuriyetlerin filozoflarını soysuzlaştıramamıştı; onlar, özgür insanlar için dersler verirken açık yürekli-likle düşüncelerini dile getiriyorlardı. Platon ve Aristo, şu Cousin'lerimizin, Caro'larımızın, Simon'larımızın ayak uçları üzerinde yükseldikleri zaman bile onların aşıklarına dahi erişemeyecekleri bu düşünürler, ideal cumhuriyetlerinde yurttaşlarının daha fazla boş zaman ve eğlence içinde yaşamalarını istiyorlardı. Ksenofan şunu ekliyor: "çalışma zamanın tümünü alır, yani çalışırsak cumhuriyete ve dostlara ayrılacak boş zaman kalmaz". Plütark'a göre, gelecek kuşakların bile hayranlık duyacakları "insanların en bilgesi" Likurg'un bu büyük ünü, cumhuriyetinin [Isparta] yurttaşlarına herhangi bir mesleği [icra etmelerini] yasaklayarak onlara boş zamanlar vermiş olmasıydı.[5]

"Ama" diye itiraz edecektir Bastiat'lar, Dupanloup'lar, Beaulieu'ler ve kapitalist ve Hıristiyan ahlakçılığın ortakları, "bu düşünceler, bu filozoflar köleciliği övüyorlardı". Tamam, ne âlâ... İyi de dönemlerinin siyasi ve iktisadi koşulları yüzünden başka türlü olabilir miydi? Savaş, Antikçağ devletlerinin normal haliydi: özgür insanlar, zamanlarını devlet işlerini görüşmeye ve onu savunmaya hasretmek zorundaydılar. Diğer tüm meslekler, yurttaşlık ve askerlik mesleklerinin uygulanabilmesi, bu meslekleri uygulayanlar için çok fazla ilkel, çok fazla bayağı idiler o tarihlerde. Söz konusu filozof ve yasa koyucular, askerleri ve yurttaşları kandırabilmek amacıyla, hamasî destanların bu cumhuriyetlerinde köleciliği [kölelerin varlığını] hoş görmek zorundaydılar. İyi ama kapitalizmin törecileri ve iktisatçıları da çağdaş ücretli köleciliği savunup övmüyorlar mı? Peki, kapitalist kölecilik boş vakitleri kimler hangi insanlar için yaratıyor

5. Plütark, *Likurg'un Yaşamı*.

dersiniz? Sefahatlerinin ve hizmetçilerinin kölesi olmuş Rothschild'ler, Schneider'ler, Boucicaut hanımefendiler... Kısaca tüm şu zararlılar sürüsü için.

"Pisagor ve Aristo'nun düşünüşlerine egemen olan, kölecilik önyargısıydı" diye yazılmıştı küçümseyerek ve hor görüyle; ne var ki Aristo, yine de şunu daha önceden kestirebiliyordu:

> "Tıpkı Dedal'ın [antikçağın giritli efsanevi mimarı] kendiliğinden hareket eden şaheserleri gibi veya Vulcan'ın [eski Romalılarda ateşin ve demircilerin tanrısı] kendiliklerinden kutsal işlerine koyulan sacayakları gibi her araç da bir uyarı olmaksızın veya kendiliğinden işlevini yerine getirebilse, örneğin dokumacıların mekikleri kendi başlarına gidip gelerek dokuyabilselerdi, atölyedeki ustabaşının yardımcılara ihtiyacı kalmayacaktı ne de efendinin kölelere."

Aristo'nun bu hayali bizim gerçekliğimiz oldu. Nefesleri ateş saçan, kolları bacakları çelikten, yorulmak nedir bilmeyen, hiç mi hiç bitkin düşmeyen o olağanüstü makinelerimiz, uysalca ve kendiliklerinden şu lanetli çalışmayı gerçekleştiriyorlar. Gelin görün ki kapitalizmin büyük filozoflarının dehası, köleciliğin en beteri demek olan ücretlilik önyargısının egemenliği altında hâlâ. Makinenin insanlığın kurtarıcısı olduğunu, insanı bağışlayıp şu '*sordideo artes*'lerden ve ücretli emekten kurtaracak tanrı olduğunu hâlâ anlayamıyorlar.

İşin Yok Edilmesi Üzerine*

Bob Black[1]

* Bob Black'ın bu denemesini, *The Abolition of Work end Other Essays* (1985) kitabından seçilip Fransızca'ya çevrilmiş olan *L'abolition du Travail* başlıklı kitapçıktan Türkçe'ye çevirdik (*L'Esprit Frappeur* yayınları, 3. baskı, 1999). Köşeli parantezlerin hepsi Türkçe çeviriye ait. (ç.n.)

1. Bob Black: 4 Ocak 1951'de Detroit'te, ABD'de doğdu. Öğrenimini hukuk ve toplumsal bilimler alanında tamamladı. 1977-1983 arasında anarşist-sitüasyonist-absürdist eğilimli afiş üretimine yönelik *The Last International*'ı neredeyse tek başına oluşturdu. Düşük tirajlı yüzlerce süreli yayında olduğu gibi *Wall Street Journal, Village Voice, Semiotext(e)* ve *Re-Search* gibi yayınlarda da makaleleri ve denemeleri yayımlandı.

İş, Etkinlik ve Oyun

Hiç kimse asla çalışmamalı!

Bugünkü dünyada çalışma [iş], sefaletin ya da hemen hemen bütün sefaletlerin kaynağıdır. Sayılabilecek tüm kötülükler, çalışmaktan veya daha iyisi işe adanmış bir dünyada yaşananlardan kaynaklanıyor. Artık acı çekmek istemiyorsak, çalışmaktan vazgeçmemiz gerekir.

Bu, hiç de etkinliklerimizi durduracağımız anlamına gelmez, daha ziyade oyun üzerine temellenmiş yeni bir yaşam tarzı yaratmak zorunluluğunu içerir; bir başka ifadeyle oyunsal bir devrimdir bu. "Oyun"dan anladığım: bir eğlenti olduğu kadar bir yaratıcılık; bir yarışma olduğu kadar bir birlik ve beraberlik; belki de bizatihi sanatın kendisidir. Oyun âlemi ne kadar eğlenceli de

olsa, çocuk oyunlarına indirgenemez. Genelleşmiş bir neşe ve sevinç olduğu kadar, karşılıklı coşkunluğa ve özgür rızaya da dayanan ortak bir serüven olarak niteliyorum oyun âlemini. Oyun bir pasiflik değildir. Mesleğimiz veya gelirimiz ne olursa olsun, hepimizin zamanımızı bugünün izin verdiğinden çok daha fazla, mutlak bir biçimde dinlenmeye, gevşemeye ve tasasızlığa ayırmaya gereksinim duyduğumuza kuşku yok. Ama yine de dinlenip ücretliliğin yorgunluklarını bir kez üstümüzden attık mı, hemen hepimiz yeniden çalışmak isteriz. Oblomovculuk ve Stakhanovculuk* aynı madalyonun iki yüzüdür.

Oyuncul yaşam, mevcut gerçeklikle tamamen bağdaşmaz. Tüm canlılığımızı emip somuran, insani varlığı basit yaşamsal varoluş mücadelesinden hâlâ bir parça ayırt eden şeyden bizi yoksun bırakan bu "gerçeklik", bu kara delik doğrusu pek can sıkıcıdır. Tuhaf bir biçimde –belki de değil– tüm şu eski ideolojiler, çalışmanın erdemleri konusunda pek tutucudurlar. Marksizm ve anarşizm gibi ideolojilerden bazılarının pek de önemli bir şey olmadığını sandıkları çalışma tapınçları esasında acımasız ve kıyıcıdır.

Ilımlı sol, istihdamda tüm ayrımcılıkları ortadan kaldırmak zorunda olduğumuzu söyler. Kendi payıma ben, istihdam denilen şeyi ortadan kaldırmak gerektiğini iddia ediyorum. Tutucular, çalışma hakkını garanti eden

* Rusçadan gelen bu terimler sırasıyla şöyle tanımlanabilir: İvan Gonçarov, *Oblomov'un Yaşamında Bir Gün* isimli romanında uyuşuk bir soylunun (Oblomov'un) yaşamını betimler. Bu romandan sonra *Oblomovçina* (Oblomovculuk) terimi, Rusça'da pasifliği ve işe yaramaz iyi niyetliliği ifade etmek için kullanılmıştır. Stakhanovculuk da, bir maden işçisi olan Aleksey Stakhanov'un adından türetilmiştir. Onun zorlu ve çok çalışma özelliği, 1930'lu yılların Rusya'sında abartılarak işçileri daha fazla, hep daha fazla çalışmaya ve üretmeye itmenin aracına dönüştürülmüş, bu çizgideki sendikal ve siyasal hareketlere de Stakhanovculuk denilmiştir. (ç.n.)

yasal bir düzenlemeyi savunuyor. Marx'ın şu taşkın damadı Paul Lafargue gibi ben de tembellik hakkını savunuyorum. Kimi solcular tam istihdam lehinde bağırıp çağırıyor; doğrusu ben, samimi olarak söylüyorum, tam işsizlikten yanayım, hani şu sürrealistler gibi! Ne var ki, ben bunu matrak olsun diye söylemiyorum. Troçkist mezhepler sürekli devrim adına mücadele ediyor; benim davamsa sürekli eğlenti devrimidir.

Her ne kadar bu ideologlar işin yandaşları iseler de, bunu söylemekte tuhaf bir çekingenlik gösteriyorlar. Ücretler, iş saatleri, çalışma koşulları, sömürü, üretkenlik ve verimlilik üzerine bitip tükenmez nutuklar çekebilirler; bizzat çalışmanın kendisi dışında her şeyden söz etmeye hazırdırlar. Yerimize düşünmek isteyen bu uzmanlar, yaşamımızdaki ezici ağırlığına rağmen çalışma [iş] üzerine ulaştıkları sonuçları nadiren kamuoyuna açıklarlar. Marksistler, bürokratlar tarafından yönetilmemiz gerektiğini düşünür; mutlak serbestiyi* savunanlar da bilhassa işadamlarının otoritesi altında çalışmamız gerektiği kanaatindedirler. Feministler, kadınlar tarafından kullanıldığında hiç de otoriteye karşı değildirler. Bu ideoloji tacirlerinin iktidar denilen ganimeti bölüşme konusunda aralarında ciddi olarak bölünmüş oldukları açık. Öte yandan, aralarından hiçbirinin olduğu haliyle yönetici güce yönelik en küçük bir itirazlarının olmadığı ve hepsinin çalıştırılmamızı sürdürmek istedikleri de bir o kadar açıktır.

Belki de şu anda ciddi miyim yoksa dalga mı geçiyorum diye sormaktasınız kendi kendinize. Hem dalga geçiyorum hem de ciddiyim. Oyuncu olmak, gülünç olmak değildir. Havailik, bayağılık değildir, oyun da ille de havailik anlamına gelmez: Aslında çoğu zaman hava-

* Pazar ekonomisinin ve devletin ortadan kaldırılması gerektiğini düşünen Amerikalı siyasi bir akım. (ç.n.)

iliği ciddiye almak gerekir. Yaşam bir oyun olsun isterim: Baş döndürücü kazançları olan bir oyun. Evet, bu oyunu oynamak isterim ama *ciddi olarak*.

Ücretliliğin Sefaleti

Çalışmanın alternatifi sadece ve sadece aylaklık değildir. Oyuncu insan, uyuşuk tembel bir insan demek değildir. Tasasızlığın zevklerinden gönülden hoşlandığın ölçüde, bu tasasızlık başka haz ve eğlenceleri daha çekici duruma getirdiğinde, eskisinden daha fazla çekici olacaktır. "Boş vakitler" denilen iyi düzenlenmiş ve sınırlandırılmış şu supaptan artık hoşlanmıyorum. Tam tersine! Boş vakitler, çalışma adına çalışmamayı üretir yalnızca. Boş vakitler, şu ekmek gailesinin yorgunluklarını atmakla ve çılgınca bu gailenin varlığını unutmaya çabalamakla (ama nafile!) geçirilen zamanlardan oluşur. Çok sayıda insan tatilden öylesine bitkin ve üzgün döner ki, tatilden değil de, dinlenmek üzere

işten döndüklerini sanabilirsiniz. Çalışma ve boş zaman arasındaki asıl fark şudur: ekmek gailesinde bitkinlik ve yabancılaşma en azından ücretlidir.

Kelimelerle oynamıyorum. İşi ortadan kaldırmak istiyorum dediğim vakit, tam da dile getirdiğim şeyi söylemek istiyorum; ama terimlerimi özelleşmemiş bir biçimde tanımlayarak bundan ne anladığımı açıklığa kavuşturmam gerekir. İş için verebileceğim asgari tanım, onun zoraki ve zahmetli bir çaba olduğudur, yani mecbur kalarak üretmek zorunluluğu. İş, iktisadi ve siyasi araçların (havuç ve sopa: havuç, sopanın başka araçlarla devamıdır yalnızca) baskısı altında gerçekleştirilen üretimdir. Ama her yaratı bir üretim değildir. İş asla kendisi için değil ama emekçinin ya da daha sık olarak bir başka kişinin ondan sağladığı bir iki ürüne veya çıkarlara bağlı olarak gerçekleştirilir. İş, zorunlu olarak budur. Onu tanımlamak, onu küçümsemek ve hor görmektir. Ama iş, bu tanımın ortaya koyduğundan daha da berbattır genellikle. İşte [emekte] içkin olan hâkimiyetin dinamiği, zaman içinde bir sistem olarak yerleşmeye eğilimlidir. İşin egemen olduğu şu "ileri" toplumlarda (kapitalist veya "komünist" olduğunu iddia eden sanayi toplumlarında) iş, büyük haksızlığı güçlendirmekten başka bir şeye yaramayan –özü değişmeksizin kalan– başka özel nitelikler kazanır.

Genel olarak çalışma, istihdam edilmektir, farklı bir deyişle, ücretli emektir. Bu da kendini krediyle [aylık, haftalık, günlük "kredilerle"] satmakla aynı şeydir (bu, devletin asıl işveren ve her bireyin bir çalışan olduğu "komünist" yönetimler altında, kapitalist ülkelerde olduğundan daha fazla doğrudur). Çalışan Amerikalıların %95'i ücretlidir. Birinin ya da *bir şeyin* ücretlisi; sosyalist model tarafından yönetilen devletlerde de %100'den pek uzak değil. Sadece tarımcı üçüncü dünya kaleleri (Mek-

sika, Hindistan, Brezilya, Türkiye), şu son birkaç bin yıl boyunca etkinliğinin özünü istediği gibi yönetiyor. Bu kalelerde geleneksel uzlaşmayı, bir başka ifadeyle haraç olarak adlandırılabilecek olan devlete ödenen ağır vergiler veya belirli bir sükûnet ve huzur karşılığında asalak toprak sahiplerine ödenen kiralarla sağlanan geleneksel uzlaşmayı sürdüren köylülerin yoğunlaşması bir süre daha süreceğe benziyor. Günümüzde bu koca kunduralı bönler pazarı [köylüler], bu geçici ve bağımlı varlık bile, görünüşe göre ücretliliği yeğliyor. Sanayi ve büro emekçilerinin *hepsi* çalışan [görevli, memur, eleman vb.] durumundalar. Uşaklıklarını, köle ruhlu olmalarını güvenceye alan bir çeşit gözetlenmeye maruz kalmaktadırlar.

Fakat çağdaş emek [çalışma, iş], daha beter sonuçlara yol açıyor. İnsanlar çalışmaktan hoşnut değil; meslek diye adlandırılan bir "job"ları [işleri] var ve sürekli olarak tek bir üretim görevini yerine getiriyorlar. Bu üretim görevi ilginç boyutlar içerse de (bu türden "job"ların sayısı giderek azalmakta), kendine özgülüğünün ona verdiği yeknesaklık, onun bütün gizil oyunsal gücünü kemirip yok ediyor. Kısa bir süre için de olsa onu hoşlanarak yerine getiren birkaç kişinin enerjisini harekete geçirebilen bir iş, buradaki görevleri paylaşmanın en küçük olanağının olmamasıyla beraber bu projeye hiçbir biçimde katılmayan şu hissedarların kârları, sadece onların kârları uğruna ve bu işi yapma biçimi üzerine söz hakları bile olmaksızın haftada kırk saat bu işe katlananlar için, yani bu işe girdiğine gireceğine bin pişman olanlar için ağır bir yüke dönüşüyor. Sömüren, astlarını zorlayıp canından bezdiren patronlarla dolu, bürokratik saçmalıkların, cinsel taciz ve ayrımcılıkların dünyası; bu patronların –teknik ve mantıki herhangi bir ölçüte göre– yönetimde olmasını ve kararları almalarını gerektiren

bir dünya. İşte gerçek çalışma dünyası! Ama kapitalizm, gerçekte üretkenliğin ve verimliliğin zorlamalarını daha örgütlü bir denetimin gereklerine tabi kılar.

Emekçilerin büyük çoğunluğunun ekmek gailesi peşindeyken tanıdığı düşkünlük, genel olarak "disiplin" adı altında betimlenebilecek olan inanılmayacak kadar çok sayıdaki alçaltıcı davranışlardan doğar. Michel Foucault gibi insanlar, bu olguyu, çok basit olduğu halde aşırı karmaşık biçimlerde analiz ettiler.

Disiplin, bir işyerinde uygulanan zorlayıcı denetimlerin bütününden oluşur: gözetim [yani gözetleme], dayatılan işe ilişkin görevlerin, tartımların düşünülmeksizin otomatik olarak uygulanması, belirlenmiş hedef üretim seviyesinin, kullanılan sürelerin ve çalışanların giriş çıkışlarının tespiti vb. İşletmenin, deponun ve büronun hapishane, okul ve akıl hastanesiyle ortak olarak sahip olduğu şeydir disiplin.

Endüstri öncesi tarihte böylesi bir iğrençliğin örneği yoktur. Neron, Cengiz Han veya Korkunç İvan gibi tiranların büyük zevk aldıkları zararlılık sınırlarını da aşıyor bugünkü bu iğrençlik. Berbat oldukları kadar kötü niyetli de olan bu zorbalar, bugünkü zorbalığın yararlandığı hâkimiyet araçlarına sahip değillerdi. Zararlı olduğu kadar yapay da olan disiplin, her şeyden önce modern bir denetim biçimidir; fırsatı doğar doğmaz ve tüm görünümleriyle insan toplumunda hatır gönül dinlemeyen bir yasaklamadır o.

İş denilen budur işte. Oyunun tastamam tersi. Eğer bir zorunluluk altında gerçekleştirilmişse, oyun olabilecek olan şey bir işe dönüşür. Bu apaçık ortada. Bernie de Koven, sonuçlarını bir yana bırakarak oyunu tartışmaya çalıştı. Şayet oyun yalnızca ve bütünüyle işe yaramazlık demekse, bu tanım kabul edilemez. Bu, oyunun verdiği hazları yadsımaktır. Aslında oyunun sonuçları, –olduğu

zaman– bedavadır. Oyun ve yetenek sıkı sıkıya birbirine bağlıdır: zihinsel ve toplumsal olarak aynı bireysel ve türsel içtepiyi, yani oyuncu olma içgüdüsünü paylaşırlar. Söz konusu etkinlik her ne olursa olsun, oyunun ikramiyesi, bizzat etkinliğin içinde yer alır. Şu aptal Koven'den farklı olarak, makul biri olan Huizinga gibi bir kuramcı, *Homo Ludens* [Oyuncu İnsan] isimli çalışmasında insani etkinliği, kurallarına saygı gösterilmesi gereken bir oyun olarak tanımlar. Huizinga'ya derin bilgisi nedeniyle saygım çok büyük; ama bu durumda, çok fazla sınırlı oluşu yüzünden tanımına itiraz ediyorum. Satranç, beyzbol, monopoli veya briç gibi kurallara bağlanmış çok sayıda güzel oyun olduğu kesin; ama oyun âlemi, sporun ve kafa oyunlarının dünyasını aşar. Belirli kuralları olmayan oyunlara kolayca kaçabilecek etkinliklere işte birkaç örnek: sohbet ve sevişme, dans ve yolculuk vb. Oysa bu etkinlikler, en ufak bir şüpheye yer vermeksizin oyuna aittirler. Üstelik her şeyde olduğu gibi burada da kuralların bizzat kendileriyle kolayca ve keyfimizce oynayabiliriz.

Gönüllü Kölelik

İş [emek], özgürlükle dalga geçip onu hiçe sayıyor. Resmi demeçlere bakılırsa, özgürlükten mahrum daha bahtsız başka insanlar bir polis devletinin baskısına maruz kaldıkları halde, biz diğerleri, Batılılar, demokrasilerde yaşıyor ve temel haklardan yararlanıyoruz. Daha beterin tehdidi altında olan bu kurbanlar [Batılılar], ne kadar keyfi de olsa emirlere uyarlar. Yetkililer onları sürekli gözetim altında tutar. Devlet beslemesi bürokratlar da, günlük yaşamı en küçük ayrıntısına kadar kontrol ederler. Bu kurbanları taciz eden yöneticiler, kamu sektöründe olduğu gibi özel sektörde de yalnızca üstlerine hesap vermek zorundadırlar. Her iki durumda da muhbirler düzenli olarak yetkilileri bilgilendirir, baş-

kaldırma ve itaatsizlik cezalandırılır... Ve bunlar bizlere *kötülük* olarak tanıtılır.

Her ne kadar çağdaş işletmenin evrensel bir betimlemesinden daha başka bir şey olmasa da, bu görünüm gerçekten de ürkütücüdür. Totalitarizmi reddeden muhafazakârlar, mutlak serbesti yanlıları ve solcu demokratlar erdem ve dürüstlük satan riyakârlardır. Stalincilikten hafiften uzaklaşmış herhangi bir diktatörlükte, sıradan bir Amerikan şirketinden daha fazla özgürlük vardır. Bir işletmede ya da bir dairede uygulanan disiplin bir hapishanedekiyle veya bir manastırdakiyle aynıdır. Foucault ve diğer tarihçilerin gösterdiği gibi, işletmeler ve hapishaneler yaklaşık olarak aynı dönemde ortaya çıkmışlardır. Ve bu sürecin öncüleri, denetim teknikleri konusunda bilinçli olarak birbirlerini taklit etmişlerdir.

Bir emekçi, gününün bir bölümünde köledir. İşe hangi saatte geleceğinize, hangi saatte paydos edeceğinize ve bu arada ne yapacağınıza patron karar verir. Ne kadar emek harcamak ve bunu hangi tartımla uygulamak gerektiğini size o söyler. En alçaltıcı aşırı davranışlara varıncaya kadar gücünü kullanma hakkına sahiptir. Eğer paşa gönlü isterse her şeyi kurallara bağlayabilir: hangi sıklıkla helaya gidebilirsiniz, nasıl giyinmelisiniz vb. Çok değişken birkaç yasal korkuluk dışında, herhangi bir mazeretle ya da en ufak bir neden göstermeksizin sizi işten atabilir. Şef bozuntularına ve ispiyoncularına sizi bir casus gibi izletir ve çalıştırdığı herkes için bir dosya tutar. Lafı gediğine oturtan hazırcevaplık, şirkette itaatsizliğin affedilmez bir biçimidir ya da isterseniz âlâsından mesleki bir hata. Bu, sadece işten kovulmanıza değil, üstelik kıdem ve ihbar tazminatlarınızdan mahrum edilmenize de mal olur. Sanki bu emekçi yalnızca çekilmez, berbat haytanın tekiymiş gibi! Daha faz-

la erdem ve akıl bulamadığımız, okul gibi ailenin de çocukların maruz kaldıkları davranışlar nedeniyle, pekâlâ [bunlarla] karşılaştırılabileceği de saptanmalıdır. Her iki durumda da öne sürülen [bir mazeret olan] olgunlaşmamışlık haklı çıkarılır. Çocukların ana babaları, öğretmenleri ve şu zavallı çalışanlar üzerine olan her şeyi olduğu gibi ortaya koymakta, açıklamakta bu durum.

Az önce betimlediğim bu aşağılayıcı hâkimiyet sistemi, kadınların çoğunun ve çok sayıda erkeğin uyumadığı saatleri, yani günlerinin yarıdan fazlasını onlarca yıl boyunca, öyle ki varlıklarının, yaşamlarının çok büyük bölümünü belirler ve yönetir. Kimi durumlarda içinde yaşadığımız bu sistemi *demokrasi* veya *kapitalizm* ya da daha tam olarak *endüstriyalizm* [sanayicilik] diye adlandırmak fazla yanlış olmayacaktır; ama en uygun adlandırmalar *işletme faşizmi* veya *büro oligarşisi* olacaktır. Her kim bu insanların özgür olduklarını iddia ederse o ya aptaldır ya da yalancı. Neysek oyuz ve ne yapıyorsak oyuz. Şayet kendimizi tekdüze, sıkıcı ve aptalca bir işe bırakıyorsak, karşılığında bizim de tekdüze, sıkıcı ve aptal olma ihtimalimiz çok kuvvetli demektir. İşin bizzat kendisi (ücretli kölelik ve onun bu faaliyet tarafından teşvik edilen doğası), dünyanın içine gömülmüş olduğu şu tırmanan, artan aptallaştırma için denetim araçlarından, şu alıklaştırıcı televizyondan veya eğitim sisteminden çok daha geçerli bir açıklamadır.

Bir asker gibi ömür boyu bağlı olacağı birliğe katılmış, yani okulunu bitirir bitirmez bir iş tarafından kapılıp yutulmuş, okul öncesi çağda da ailesi tarafından öksüzler yurdunda [kreşlerde, yuvalarda] bir yana atılmış olan bu çalışanlar, ruhsal bakımdan köleliğe indirgenmeye ve hiyerarşiye pek bir alışıktır. Özerk olabilme yetenekleri körelmiş, dumura uğramıştır. İşte gösterdik-

leri onca gayretkeşlikle uygulamaya koydukları itaatkârlık sanatını, tüm biçimleriyle sistemi taklit ederek ve böylece kültürel, siyasi, ahlaki konformizmi tüm biçimleri altında yayarak, bu "sanat"ı kurdukları aileye de taşır ve aşılarlar. Bu yüzden insanoğlu iş sayesinde tüm canlılığını kaybettiğinde, gönüllü biçimde her şeyde hiyerarşiye ve uzmanların kararlarına boyun eğer.

İş dünyasına öylesine alışmışız ki, bize verdiği zararları göremiyoruz. Bugünkü durumumuzun o çok büyük sayrıl önemini değerlendirebilmek için başka çağlardan veya başka kültürlerden gelmiş gözlemcilere bel bağlamamız gerekiyor. Bizzat geçmişimizde şu "iş ahlakı"nı hiç kimsenin anlamamış ya da kabul etmemiş olduğu bir dönem oldu. Max Weber "iş ahlakı"nın ortaya çıkışıyla bir dinin, yani Kalvenciliğin ortaya çıkışı arasında bir ilişki kurduğu zaman şüphesiz yanılmıyordu; Kalvencilik dört yüzyıl önce değil de günümüzde ortaya çıkıp yayılmaya kalkışsaydı, derhal pek tuhaf bir mezhep olarak ilan edilecek ve bu da pek nedensiz olmayacaktı.

Ne olursa olsun onu daha iyi düşünüp değerlendirmek için işten biraz uzaklaşmak, antikçağın bilgeliğine başvurmak bizim için yeterli olacaktır. Eskiler, iş konusunda kendilerini aldatmıyor. Endüstriyalizmin zaferine kadar, bağnaz Kalvenistler dışında, bu sorun üzerindeki düşünceleri, yani şu Kalvenci yalvaçlar tarafından kutsanmamış olan düşünceleri, tartışmasız kabuller olarak kaldı.

Bir an için de olsa işin, insanları boyun eğmiş ve insanlıktan çıkmış yaratıklara dönüştüremediğini farz edelim; akla uygun tüm psikolojik kavramların tersine, şu iş pohpohçularının bir ideolojisi olarak işin insan mizacı üzerinde hiçbir etkisi olmadığını düşünelim ve hepimizin o pek acılı gerçekliği içinde öğrendiğimiz gibi işin yorucu, sıkıcı ve aşağılayıcı olmadığını kabul ede-

lim. Bu durumda bile iş, tüm şu hümanist ve demokratik özlemleri –işin zamanımızın büyük bir bölümüne el koyması basit nedeniyle– yine de hiçe sayacak, alaya alacaktır. Sokrates, dostluk ödevlerini ifa etmeye ve yurttaşlık sorumluluklarını üstlenmeye *zamanları kalmadığı* için kol işçilerinin kötü dostlar ve değersiz yurttaşlar olduklarını söylüyor ve herifçioğlu bunda yanılmıyordu da. Etkinlik alanımız ne olursa olsun, iş yüzünden artık saatlerimize bakmaz olduk. "Boş zaman", patronlar için maliyeti bir hiç olan zamandan daha başka bir şey değildir. Boş zaman, asıl olarak iş için [yeniden] hazırlanmaya, işin yorgunluğunu atıp işe geri dönmeye ayrılmıştır. Boş zaman, kalkıp kendi hesabına "ekmek kapısı"na gitmek için kendi kendinin bakımını ve [böylece] dinlenip yeniden güçlenmenin önemli bölümünü üstlenen el emeğinin bu davranışını belirleyen bir örtmece, gerçeği yumuşatarak gizlemedir. Kömür ve demir bunu yapmaz; freze tezgâhları ve yazı makineleri de yapmaz bunu... Ama emekçiler yapar! Gangster filmlerinden birinde Edward G. Robinson'un "İş geri zekâlılar içindir!" diye bağırması doğrusu pek şaşırtıcı değil.

Platon gibi Ksenofan da çalışmanın bir yurttaş ve insan olarak işçi üzerindeki zararlı etkilerinin bilincini Sokrates'e atfeder ve kuşkusuz bunu onunla paylaşır. Heredot işin küçümsenip hor görülmesini, kültürlerinin zirvesindeki kadim Yunanlıların bir fazileti olarak koyuyordu. Eski Roma'dan bir örnek, tek bir örnek verirsek eğer, Cicéron şöyle diyordu: "Her kim çalışmasını para karşılığı değişirse, bizzat kendini satmış olur ve yeri de kendiliğinden kölelerin saflarıdır." Günümüzde böylesine açık sözlülük nadiren görülür. Ama bizlere işi hor görmeyi öğreten bugünkü ilkel topluluklar, Batılı antropologları bu konuda aydınlatan [somut] örnekler sağlarlar. Posposil'e göre, Yeni Gine'nin batısındaki Ko-

pokular için, –sahip oldukları yaşamsal denge anlayışlarına uygun olarak– bir istirahat günü "kaybedilmiş sağlığa ve güce yeniden kavuşmak" anlamına geldiği için iki günde bir çalışırlar.

Atalarımız, öyle pek uzak değil 18. yüzyılda, üstelik bizi bugünkü şu pis karışık işlere getirmiş olan yolda daha o zamanlar epeyce mesafe kat etmiş olmalarına rağmen, sanayileşmenin bu unuttuğumuz saklı yüzünün daha az bilincindeydiler. Yasal kutsanmasından yüz elli yıl önce beş günlük haftayı *fiilen* dayatan şu "Kutsal Pazartesi" için olan yaman sofulukları, ilk imalathane sahiplerinin mutsuzluğunu oluşturuyordu. Puantörün atası kilise çanının zorbalığına boyun eğmemeleri için aradan çok zaman geçti. Yetişkin erkeklerin yerine, itaakârlığa daha alışkın kadınların ve sanayiye özgü gereklere uygun olarak daha kolay biçimlendirilebilecek olan çocukların geçirilmesi, gerçekte bir ya da iki kuşaklık bir zamanı gerektirmişti.

Eski yönetimde [krallık yönetiminde] sömürülen köylüler bile, derebeylerinin hizmetine ayrıldığı düşünülen zamanlarının önemli bir bölümünü çekip alabileceklerdi. Lafargue'a göre, [Fransa'da] köylülerin takvimlerinin bir çeyreklik bölümü, bayram ve Pazar günlerinden oluşuyordu. Doğrusu pek de ilerlemeci bir toplum olarak nitelenemeyecek olan çarlık Rusya'sının köylerini inceleyen Çayanov, Rus köylülerinin de yılın beşte biriyle dörtte biri arasındaki bir süreyi dinlenmeye ayırdıklarını gösterir. Zihinleri üretkenlikle pek bir bulandırılmış çağdaşlarımızın, çalışma zamanının kısaltılması konusunda şu arkaik toplumlara nazaran çok geride oldukları şüphe götürmez. Eğer şu mujikler [Rus köylüleri], böylesine aşırı çalıştırılan bizleri görselerdi, hangi acayip nedenle hâlâ çalışmaya devam ettiğimizi kendi kendilerine sorarlardı herhal-

de. Hiç beklemeden biz de aynı soruyu sormalıyız kendimize.

Bozulmamızın ne kadar uçsuz bucaksız olduğunu kavrayabilmek için, avcı ve toplayıcı olduğumuz dönemlerde ne mülkiyetin ne de yöneticilerin olmadığı, insanlığın o ilk durumunu göz önüne almak yeter. Thomas Hobbes, [bu dönemde] yaşantımızın hayvanca, kaba ve kısa olduğunu sanıyordu. Daha başkaları da, tarih öncesi çağlarda (bahtsızların ve varoluş kavgasını verememiş olan herkesin yolunu ölümün ve felaketlerin gözlediği) acımasız, amansız bir doğaya terk edilmişliğe vurgu yapıyor ve bu yaşamın, yalnızca umutsuz ve bitevi bir hayatta kalma mücadelesi olduğunu düşünüyorlardı. Aslında burada söz konusu olan, iç savaş sırasındaki Hobbes'un İngiltere'si gibi, şu vazgeçemedikleri hükümet otoritesine alışık insan öbeklerinde bu otoritenin çöküşünün uyandırdığı korkuların bir yansımasıydı. Gerçi Hobbes'un yurttaşları, başka şekilde bir yaşamın var olduğunu gösteren toplum biçimlerini bulup ortaya çıkarmışlardı (özellikle Kuzey Amerika yerlileri arasında); ama onları benimseyip kendilerine mal edebilmeleri için bu biçimler daha o zamanlar bile kendi deneyimlerinden çok uzaktı. Doğrusu o pek kanaatkâr varlık koşulları, bu yerlilerinkine daha yakın olan şu baldırı çıplaklar [proleterler], yalnızca onlar bu yerlileri anlayabilir, hatta ara sıra yaşam biçimlerinin cazibesine kapılmış bile hissedebilirlerdi kendilerini. Bütün 17. yüzyıl boyunca İngiliz kolonilerinde, gidip yerli kabileler arasında yaşamak amacıyla kopmalar oldu ya da bu yerliler tarafından tutsak edilenler uygarlığa geri dönmeyi reddediyorlardı; oysa bu kolonilerde yaşamak üzere yerliler arasında *asla* kopmalar olmadı (daha yakınlarda Doğu Almanya'da [RDA] sığınma hakkı istemek için tırmanıp duvarı aşan Batı Almanyalıların olmamış olması gibi).

Kropotkin'in *Evrimin Bir Unsuru: Yardımlaşma* kitabında gösterdiği gibi, Darwinciliğin Thomas Huxley'vari "yaşam mücadelesi" yorumu, doğal seçilimin bilimsel bir yaklaşımından ziyade, İngiltere'de Kraliçe Victoria döneminin iktisadi koşullarını yansıtır. Kropotkin, Sibirya'da sürgündeyken sorunu yerinde incelemenin o çok uzun sürmüş olan fırsatını –doğrusu pek istemeden de olsa– bulmuştu, yani neden söz ettiğini biliyordu. Buna karşılık toplumsal ve siyasal kuramların çoğu gibi, Hobbes ve ardıllarının anlattıkları bu hikâye, [bilimsel bir çalışma olmak yerine] dalgınlıkla yazılmış bir özyaşam öyküsüdür yalnızca.

Günümüz avcı ve toplayıcı kabilelerine ilişkin verileri inceleyen antropolog Marshall Sahlins, *Taş Devri, Bolluk Devri* başlıklı çalışmasında, Hobbes tarafından uydurulmuş "yaşam mücadelesi" efsanesini paramparça etti. Bu avcı-toplayıcı insanlar bizden çok daha az çalışırlar ve çalışmalarını da oyun olarak kabul ettiğimiz etkinliklerden ayırt etmek epeyce zordur. Sahlins bundan, "avcı-toplayıcılar bizden daha az çalışırlar, besin arayışı da çok yorucu bir ekmek davası olmak yerine daha ziyade fırsatlara bağlıdır, bu yüzden çok boş vakitleri olur ve zamanlarının çoğunu –başka hiçbir toplum biçiminde görülemeyecek ölçüde– şöyle bir güzel kestirmeye ayırırlar" sonucunu çıkartır. Eğer bu etkinliklerini yine de "çalışma" olarak adlandırabilirsek, günde ortalama dört saat "çalışırlar." Bu "zahmetli çabaları", göründüğü kadarıyla yüksek niteliklidir, zihinsel ve fiziksel yeteneklerini geliştirir. Sahlins, büyük ölçekte niteliksiz işin, yani çalışmanın ancak sanayi sisteminde mümkün olabileceğini saptar. Avcı-toplayıcıların etkinlikleri, bu durumda Fredrich Schiller'in yaptığı tanıma uygundur. İkili doğasının iki görünümünü de, yani duyumlarını ve düşüncesini tamamen serbest bırakarak, insanın insanlığını

bütünüyle gerçekleştirip kavramasına yarayan yegâne fırsattır bu etkinlikler. İşte büyük şairin bu konuda söyledikleri:

> "Yoksunluk, etkinliğinin asıl görünmez nedeni olduğu zaman hayvan *çalışır*; bu hayvan, güçlerinin görünmez nedeni olan bir bolluk olduğunda ve yaşamın bizzat kendisi aşırı bolluğuyla etkinliği uyardığı zaman da *oyun oynar*."

Üretim alanında oyun ve özgürlük birlikte gelişir. Üretkenci [productiviste] tapınağa ait olan bütün iyi niyetlerine rağmen Marx bile, "ihtiyacın ve dışsal bir yararlılığın zorlaması altındaki işin [hâlâ] gerekli olduğu nokta aşılmadan önce özgürlük olmayacaktır" saptamasını yapar. Olduğu haliyle şu hayırlı ve mutlu koşulun, yani "işin yok edilmesi ve proletaryanın kendi kendini ortadan kaldırması"nın açıkça ne olduğunu anlamakta bizzat kendisi de yeterince ikna olmadı hiçbir zaman. Ne de olsa 19. yüzyılda aynı anda çalışma yanlısı ve karşıtı olmak, paradoksal olarak görülebiliyordu. Ama artık değil.

İşin ortadan kaldırıldığı bir yaşama geri dönmek ve ona doğru ilerleme özlemi, sanayi öncesi Avrupa'nın tüm ciddi toplumsal ve kültürel tarih incelemelerinde görülüyordu. Bunlar arasından Dorothy George'un *England in Transition* [Geçiş Sürecindeki İngiltere] adlı çalışması veya Peter Burke'nin *Popular Culture in Early Modern Europe* [Modern Avrupa'nın Erken Dönemlerinde Halk Kültürü] kitabı sayılabilir. Daniel Bell'in *Work and Its Discontents* [İş ve Hoşnutsuzlukları] adlı denemeleri de bir o kadar akla uygun. Bildiğim kadarıyla [bu kitaptaki] ilk deneme, uzun uzun işe karşı isyan üzerinde durur. Bell'in de altını çizdiği gibi, *Ulusların Zenginliği*'nin Adam Smith'i, pazar ve işbölümü için olan çılgın coşkusuna rağmen, günümüzdeki Chicago

ekolü iktisatçılarından ve Smith ardıllarının hepsinden daha fazla, işin şu hiç de parlak olmayan görünüşünün bilincindeydi. A. Smith açıkça şunu saptıyordu:

> "İnsanların çoğunun zekâsı, zorunlu olarak alışılagelen işleri tarafından biçimlendirilmiştir. Yaşamı birkaç basit hareketi yapmakla geçen bir insanın, zekâsını çalıştırıp kullanmak için pek fırsatı olmaz ve bu insan, genellikle bir kimsenin insani yaradılışı için mümkün olabileceği ölçüde aptal ve cahildir."

İşte dolambaçsız birkaç sözle [ortaya koyulmuş olan] düşüncem. Bell, Eisenhower Amerika'sında, yani kendinden hoşnutluğun ve budalalığın o altın çağında, 1956'da yazıyordu; ama içine doğmuşçasına 70'li yılların, o zamandan bu yana sürüp gelmiş ve hangisi olursa olsun herhangi bir siyasi eğilim tarafından toparlanıp telafi edilmesi imkânsız olan ve ancak sömürülüp kullanılabilecek, yani bilmezlikten gelinecek olan şu örgütlenemez 70'li yılların o örgütsüz, başıbozuk, kaygılı huzursuzluğunu, rahatsızlığını betimleyerek yazıyordu. Bu sorun işe karşı isyandır. Ama liberal iktisatçılar (Milton'lar, Friedman'lar ve onların şu "Chicago Boys"ları), yazılarında asla bundan söz etmezler, zira tıpkı *Uzay Yolu*'nda da dendiği gibi onlara özgü olan dille söylersek: *It does not compute,* bu [huzursuzluk, kaygı, isyan vb] hesaplanmaz, hesaplanamaz.

Özgürlük sevdası üzerine temellenmiş bu karşı kanıtlar, faydacı, hatta paternalist eğilimli şu hümanistleri hâlâ ikna edemiyorsa eğer, onların görmezlikten gelemeyeceği başka kanıtlar da var. İş, sağlığımıza ciddi zararlar verebilir. Gerçekte iş yığınsal bir cinayettir, bir soykırımıdır. İş, doğrudan veya dolaylı, bu satırların okuyucularını öldürecektir. Birleşik Devletler'de [her yıl] 14.000 ile 25.000 arasında insanın mesleğini icra ederken öldüğünü söylüyor istatistikler. 2 milyondan fazla emekçi sakatlandı ya da bedensel veya ruhsal bir bozukluğun izlerini taşımakta. Her yıl aralarından 20–25 milyonu yaralanır. Belirtelim ki, bu sayılar, iş kazalarının aşırı sınırlayıcı bir değerlendirilmesine da-

yanmakta. İş kazası sayılmadığı için mesleki hastalıklardan acı çeken 500.000 hastanın durumunu bu sayılara katmazlar. Mesleki hastalıklar üzerine yazılmış 1.200 küsur sayfalık bir kitabı kurcaladım geçenlerde biraz. Tüm bu veriler gerçekliğin ancak küçük bir bölümü. Mevcut istatistikler, her yıl pnömonioza ya da silikoza* yakalanan ve aralarından 4.000'inin öldüğü 100.000 maden işçisi gibi kesin vakaları dikkate alırlar yalnızca. Bu vakalardaki ölüm oranları, örneğin "AIDS"teki ölüm oranından çok daha yüksektir. Buna rağmen "AIDS" alabildiğine basının dikkatini çekiyorsa eğer, bu, "AIDS"in özellikle ahlaksızları, yani sapıklıklarından vazgeçme yolunu seçebilecek olan sapkınları yakaladığını iddia eden bir postulatı yansıtır yalnızca. Oysa maden ocaklarındaki çalışma, yeniden tartışma konusu edilemeyecek kadar kutsal bir faaliyettir! İstatistiklerin söylemediği, çalışma tarafından kısaltılıvermiş o milyonlarca yaşamdır; eh sonuçta bu da cinayetin bir biçimi sayılır. Bunu anlamak için elli kadar hasta geldiğinde, iş için kendilerini öldüren hekimleri ve de tüm diğer *işkolikler*'i, çalışmanın kendileri için bir uyuşturucu, bir müsekkin haline gelen şu iş kudurganlarını görmek yeter.

Çalışırken henüz ölmemiş veya sakatlamamışsanız bile, bu, işe giderken veya iş dönüşünde yahut bir iş ararken, eğer bunlardan hiçbiri değilse o zaman işin verdiği acıları, sıkıntıları unutmaya çalışırken gelebilecektir pekâlâ başınıza. Yol kazalarının büyük çoğunluğu, doğrudan ya da dolaylı, işin zorunlu kıldığı şu faaliyetlerden biri çerçevesinde, yani mesleki yolculuklarda, işçi taşımacılığında ve ücretli izinlerde vuku bul-

* Pnömonioz ve silikoz, özellikle maden ocakları işçilerinde görülür. Akciğerlerde, bronşlarda ve solunum yollarında çeşitli tozların (kömür, silis gibi tozlarının) birikmesiyle ortaya çıkan hastalıklar. (ç.n.)

maktadır. İş kurbanlarının bu ağır bilançosuna, sanayi ve taşıtların yol açtığı kirliliği ya da işin sefilliklerinin neden olduğu uyuşturucu müptelalığı ile alkolizmi de eklemek zorundayız. Kalp hastalıkları gibi kanser türleri de, çoğu durumda işle ilişkilendirilebilecek olan çağdaş hastalıklardır.

Kısaca çalışma, cinayeti bir yaşam biçimi olarak kurumlaştırır. Kamboçyalıların kendi kendilerini yok etmek için çıldırmış olmaları gerektiğini düşünen insanlar, soruyorum size, peki biz çok mu farklıyız? Pol Pot yönetimi, her ne kadar anlaşılmaz görünse de, tamamıyla eşitlikçi bir toplum anlayışına dayanıyordu en azından.

Bizler de insanları milyonlarla öldürüyoruz; ama yaşayanlara "Big Mac"lar veya "Cadillac"lar satmak için! Her yıl yollarda telef olan 40-50 bin kadar insanımız kurbandır; şehit filan değil. Yani bir hiç için ya da daha doğrusu iş uğruna ölürler. Halbuki şu iş tapıncı, hiç de uğrunda ölmeye değmez doğrusu.

Sosyal-demokratlar için kötü bir haber: şu düzenleyici kıvır zıvırlarınız, bu hayat memat koşullarında pek etkisizler. OSHA (iş güvenliği ve iş sağlığı ile yükümlü federal organ) iş güvenliğini sorunun kalbinde, yani şirketlerde sağlamak için kuruldu. Bu örgüt, Reagan ve Anayasa Mahkemesi'nin onu boğmalarından önce de kaba bir güldürüydü. Onun finansmanının daha cömertçe sağlandığı Carter yönetimi altında bile, herhangi bir şirket ani denetimleri ancak kırk altı yılda bir bekleyebilirdi!

Ekonominin devlet tarafından kontrolü de sorunu daha fazla çözmeyecektir. İş, sosyalist ülkelerde daha fazla tehlikeliydi. Moskova metrosunun inşaatı sırasında binlerce Rus işçisi öldü ya da yaralandı. Ve şu son yıllarda [1985 ve öncesi yıllarda] SSCB tarihine damgasını vurmuş olan nükleer felaketlerle karşılaştırıldığında

"Three Mile Island" kazası, nükleer santral civarında oturanlar için bir uyarı egzersizi gibi kalır. Şurası bir gerçek ki, 1980'li yıllardan beri pek revaçta olan yürürlükteki mevzuatın kaldırılması veya hafifletilmesi de iş güvenliği konusunda hiçbir şeyi yoluna koyamayacaktır. Başka şeylerin yanında sağlık sorunları açısından da iş, ekonominin tam bir "bırakınız yapsınlar"a en fazla yaklaştığı bu dönemde en kötü devresini yaşadı, gördü. Eugène Genovese gibi bir tarihçi, kuzey yarıkürenin Birleşik Devletler'inde ve Avrupa'daki fabrikalarda çalışan ücretli işçilerin, güney yarıküredeki plantasyon kölelerinkinden daha az imrenilecek yaşam koşullarına sahip olduklarını –hem de bunu iç savaş öncesinde köleciliğin en berbat, en keskin savucularının yaptıkları gibi– öne sürdüğünde, epeyce inandırıcıdır. İşadamları ve bürokratlar arasındaki güç ilişkilerinin hiçbir yeni dengelenişi de, üretim konusunda işlerin gidişatını değiştirmeye muktedir görünmüyor. OSHA'nın sağlık sorunundaki temel ilkelerinin sistemli ve zorlayıcı bir uygulaması, ne kadar belirsiz ve pek pısırık olsalar da, şüphesiz ekonomiyi felç edecektir. Bu ölçütlere saygı gösterilmesini sağlamakla yükümlü olanlar da, çoğunluğu oluşturan ve kuralları hiçe sayarak suç işleyen şirketlere karşı sert davranıp cezalandırıyormuş gibi bile yapmadıklarına göre, bunu gayet iyi biliyorlar demektir.

İşin Ortadan Kaldırılması

Buraya kadar söylediklerim hiçbir tartışmaya yol açmayacaktır. İşten kaytarmaların ve direnişlerin sözünü bile etmeksizin, çalışanlar tarafından yapılan işe devamsızlıkların, işyerindeki baltalama faaliyetlerinin ve işyerine ait araç gereç ve malzemenin çalınma oranları sürekli bir yükseliş göstermekte. Belki de burada işe yönelik, artık sadece bilinçdışının derinliklerinden gelen değil, bilinçli bir ret hareketinin ilk adımları, bir başlangıcı var. Yine de bu olguların varlığı, bütün patronlar ve onların sadık müritleri arasında, üstelik işçilerin çoğunda da, işin kendisinin hâlâ gerekli ve kaçınılmaz olduğu hâkim düşüncesini engellemiyor.

Ben aynı düşüncede değilim. Bundan böyle işi ortadan kaldırmak, yararlı bir işlevi yerine getirdiği durumlarda da, onu yeni türden özgür etkinliklerle ikame etmek artık mümkün. Bunun için çalışmayı dikkate değer ölçülerde azaltmak gerekir: Bugünkü dünyada işin [çalışmanın] çoğu yararsız, hatta zararlıdır ve de söz konusu olan, tamamen ve basitçe bu gereksiz ve zararlı yüklerden kurtulmaktır. Öte yandan, hem temel bir nokta hem de devrimci yeni bir çıkış olanağı da tam olarak burada yer alır. Gerçekten yararlı emeğin gerektirdiği etkinliklerin tümünü, –oyunsal ve zanaatkârane meşgaleleri diğer hoşça vakit geçirme meşguliyetlerinden ayırmanın olanaksız olduğu– değişken bir yelpaze içinde dönüştürmemiz gerekir. Bu türden uğraşlar ancak yararlı ve toplumsal ürünlere yol açmış olurlar. Onları kesinlikle daha az çekici kılmayacak olan da işte budur!

Özel mülkiyet ile iktidarın [devletin] biçimlendirdikleri tüm şu yapay engeller ancak o zaman yıkılacaktır. Yaratma dinlenmeye dönüşecek ve artık birbirimizden korkmaya nihayet son verebileceğiz, hem de hepimiz, hep birlikte.

Söylemek istediğim, işin büyük bir bölümünün iyileşme kazanabileceği değildir. Aksine tam da işin büyük bölümünün yararsızlığı ve zararlılığı yüzünden hiç de iyileşmeyi hak etmediğidir. Ücretli faaliyetlerin durmadan azalan tek bir bölümü, ücretli sistemin ve onun siyasi, adli uzantılarının savunulmasından ve yeniden üretilmesinden bağımsız olan gerçek ihtiyaçları gerçekleştirir, üretir. 35 yıl önce Paul ve Percivel Goodman, o tarihlerde gerçekleştirilen işin yalnızca %5'inin (pek güvenilir olmasa da bu rakamın bugün daha düşük olduğunu düşünüyorum) asgari gereksinimlerimizi, yani yiyecek, içecek, giyecek, barınak ihtiyaçlarımızı karşıla-

makta yeterli olacağını tahmin ediyorlardı. Bu tahminleri yalnızca bilgece bir varsayımdı; ama şu sonucu çıkartmanın kolay olduğu bir varsayım: Doğrudan ya da dolaylı işin büyük bölümü, ticaretin ve toplumsal kontrolün üretken olmayan tasarılarını gerçekleştirmeye yarar yalnızca. Sayıları on milyonları bulan GTA'yı*, askerleri, iş yöneticilerini, aynasızları, borsa simsarlarını, diyanet ve banka adamlarını, avukatları, profesörleri, emlak sahiplerini, özel koruma görevlilerini, reklamcı ve haberci takımını, hizmetçi ve uşakları vb. bugünden yarına azat edip özgürleştirebiliriz. Ve aylaklığa iade edilen her büyük kodamanla birlikte onun memurcuklarıyla uşaklarını da özgürleştirmiş olacağımızdan, burada bir "kartopu etkisi" gözlenecek ve böylece ekonomi denilen efsane *parçalanıp yok olacaktır*.

El emeğinin %40'ı, çoğu bugüne kadar asla icat edilmemiş en sıkıcı, en gerzek mesleklerden birkaçıyla iştigal eden beyaz yakalılardan oluşur. Ekonominin, örneğin sigortacılık, bankacılık veya emlakçılık türünden sektörlerinin tamamı, bütünüyle gerçek yararlılıktan yoksun bir kâğıt kuyut hengâmesinden başka bir şey değil. Şu "üçüncü" denilen sektörün, hizmetler sektörünün, "birinci" sektörün (tarımın) tamamen kaybolduğu bir durumda, "ikinci" sektör (sanayi) aleyhine büyümesi tesadüfi değil. Burada iş, iktidarı güçlendiren işlerin dışında, hiçbir gereklilik göstermediği için, basitçe düzeni ve toplumsal barışı güvenceye almak gayesindedir. Zira iş, tabiatı gereği polislerin en yamanıdır. Emekçiler durmadan artan sayılarda görece yararlı bir etkinlikten nispeten yararsız bir faaliyet alanına geçirilir. Herhangi bir şeyin olması, hiç olmamasından daha iyidir. İşte bu yüzden, günlük ekmek gailenizi zamanından önce bitirmiş

* GTA: "Gezici (satış elemanı), (ticari) Temsilci, Aracı" anlamına gelir. Fransızca'da VRP denir. (ç.n.)

olmanız bahanesi altında evinize daha erken dönemezsiniz. Hiçbir üretici kullanımı kalmasa dahi efendiler [yine de] *zamanınızın* bütün varlığınızla onlara ait olmasını isterler. Haftalık çalışma süresinin şu son elli yılda dikkate değer bir azalma kaydetmemiş olması başka nasıl açıklanabilir?

Bundan sonra hayıflanmaksızın satırı bizzat üretken işlere indirebiliriz. Bundan böyle ne silah sanayii ne nükleer enerji ne şu sınai yemek bozuntuları ne koku gidericiler ve ne de (bu en önemlisi) otomobil endüstrisi olmayacaktır artık. Evvel zamanların bir "Stanley Steamer"ına veya bir "Ford T"sine karşı değilim; ama Detroit veya Los Angeles gibi çirkef kuyularını besleyen şu şehevi araba sevdasına, fetişizmine karşıyım! Bu aşamada daha şimdiden enerji krizini, çevre bunalımını ve birbirlerine benzeyen ve çözülmez olarak bilinen diğer toplumsal sorunları da çaktırmadan çözüvermiş olurduk bu arada.

Nihayet çok uzun zamandır en yaygın, saatleri en bitip tükenmez olan, en sıkıcı işlerden oluşan ve en az ücretin ödendiği şu pek zahmetli işi de ilga etmek gerekir. Hani şu ev hanımlarının gerçekleştirdiği eğitsel ve ev içi işler yok mu, işte onlardan söz etmek istiyorum. İşi ortadan kaldırıp tam işsizliği gerçekleştirerek cinsel işbölümünü de temelinden yıkmış oluruz. Bildiğimiz haliyle çekirdek aile, modern ücretli köleliğin dayattığı işbölümüne kaçınılmaz bir uyumdan doğar. Eşinin şu kalpsiz dünyadan kaçarak korunabileceği sıcak ve müşfik bir sığınak bulabilmesi için, kadının şu boktan ev işlerini yapması, evin ekmeğini kazananın da evin erkeği olmasını gerektiren iktisadi çerçeve, uzun zamandan beri, yani bir ya da iki yüzyıldır işlerin bilinen bu gidişatı, istesek de istemesek de daha akla uygundu. Aynı şekilde, öncelikle annecikleri evdeki günlük gailelerle uğraşır-

ken onun sırtına yük olmamaları, işlerini ve hareketlerini kontrol etmek ve bu arada işçilere öylesine çok gereken itaatkârlığı ve mektebe [daha sonra da işe] zamanında gitme alışkanlıklarını kazanmaları için çocuklar da şu "okul" denilen toplama kamplarına gitmeli.

Baba iktidarından kesin olarak kurtulmak için, yumuşatılmış ve çağdaşlaşmış pederşahilik biçimini bizzat gerekli kılmış olan üretim sistemini, iş üzerine temellenmiş olan üretim sistemini olanaklı kılan çekirdek aileden, şu ücretsiz "mahpus işi"nin yuvası aileden kurtulmak gerekir. Bu "anti-çekirdek" stratejinin gerekli olan doğal sonucu, çocukluğun ilgası ve okulların kapatılmasıdır. Bu ülkede tam gün çalışan emekçiden çok öğrenci var. Çocuklara öğrenci olarak değil, öğretmen olarak ihtiyacımız var. Oyun sanatında doğal olarak yetişkinlerden daha yetkin ve becerikli oldukları için, oyunsal devrime katkıları sınırsız olacaktır. Tamam tamam... Çocuklar ve yetişkinler aynı değil; ama karşılıklı bağımlılıkları içinde eşitlenip özdeşleşecekler. Kuşaklar arası uçurumu yalnızca oyun kapatabilir.

Geriye kalan tüm işlerin, yani hemen hemen bütün işlerin otomasyon ve sibernetik tarafından ortadan kaldırılmasından henüz söz bile etmedim. Hesaplanmış bir geçersizliğin veya askeri araştırmaların kaygılarından kurtulmuş tüm bilim insanlarının (mühendis ve teknisyenlerin, örneğin maden ocakları işletmelerinde görülen türden etkinliklerdeki yorgunluğu, can sıkıntısı ya da tehlikeleri bertaraf etmenin araçlarıyla eğlenerek düşünüp tasarlamak için) bolca vakitleri olacak. Eğlenerek dinlenmek ve [böylece] yaşamdan keyif almak için değişik pek çok projeye atılacakları kuşkusuz. Bakarsınız gezegenimiz ölçeğinde çok yönlü haberleşme sistemleri oluşturuvermişler. Belki uzayda koloniler kuracaklar. Belki. Şahsen ben, yeni ve ne işe yaradığı pek şüpheli

tuhaf araç gereç meraklısı biri değilim. Doğrusu tamamen otomatikleşmiş bir cennette yaşamak istemem, her şeyi benim yerime yapan köle-robotlar da bana göre değil. Bizzat kendim yapmak ve yaratmak isterim. Sanıyorum insan çalışmasının yerini tutan teknikler için bir yer var; ama bunun önemsiz boyutlarda kalmasını isterim.

Teknoloji tarihinin ve onun tarih öncesinin bir bilançosu pek de iyimserliğe yol açmıyor. Avcılıktan ve toplayıcılıktan tarıma, derken sanayiye geçişten bu yana insanoğlunun bireysel yetenekleri ve özerkliği gerilerken işin niceliği de durmadan arttı. Sanayileşmeciliğin evrimi, Harry Braverman'in "iş yüzünden bozulma" diye adlandırdığı şeyi yoğunlaştırıp artırdı. En basiretli gözlemciler, her zaman bu olgunun bilincindeydiler. John Stuart Mill, insan emeğinden tasarruf etmeye yönelik tüm buluşların toplam emek miktarını hiçbir zaman bir dakikacık olsun azaltmadıklarını saptıyordu. Karl Marx, "yegâne amacı işçi sınıfının başkaldırmalarına karşı sermayeye silah sağlamak olan buluşların, 1830'dan bu yana yapılmış buluşların bir tarihi kaleme alınabilir" diye yazmıştı. En hararetli teknoloji hayranları (Saint-Simon, Comte, Lenin, Amerikalı psikolog Burrhus Frederic Skinner), her zaman pek namlı otorite yanlıları olmuşlardır, yani teknokrat olmuşlardır. Bilgi işlemci gizemciliğin vaatleri konusunda şüpheciden daha fazla şüpheci olmalıyız. Bilgisayarlar ve bilgi işlemciler durmaksızın ve köpekler gibi çalışıyorlar; şayet onları kendi hallerine bırakırsak, günün birinde bizleri de köpekler gibi çalıştırma olasılığı kuvvetle mümkün. Ama insani arzulara bağlı olan daha elverişli projeleri, şu en son tekniklerinin yayılmasından başka projeleri varsa eğer, onlara kulak vermeye hazırız.

Oyunsal Devrim

Canı gönülden istediğim şey, oyunun işin yerine geçtiğini görmektir. Bu yoldaki ilk adım, "job" [iş] ve "meslek" kavramlarını reddetmek olacaktır. Bizzat oyunsal bir içerik taşıyan oyunsal etkinlikler bile, bu işler için eğitilmiş insanların günlük ekmek gailelerine indirgenerek sonunda bu içeriği kaybederler ve yalnızca bu eğitilmiş insanlar bu işi yapmak zorunda kalırlar. Klimalı efendileri her hafta sonu kendilerini bahçe işlerinin hazlarına bırakırken, tarım emekçilerinin tarlalarda zorlanıp yorulup sıkıntı çekmeleri tuhaf değil mi sizce? Sürekli eğlentilerle yönetilen bir sistemde, şu "Rönesans" döneminin yanında pek zavallı kalacağı amatörlüğün altın çağına tanık olacağız. Artık meslek müslek

kalmayacak, yalnızca yapılacak şeyler ve bu şeyleri yapmak için de insanlar olacak.

Charles Fourier'in de kuvvetle hissettiği gibi, işi oyuna dönüştürmenin sırrı, hareketli bir bireyler çeşitliliğinin istedikleri zaman kendilerini vermekten gerçek bir zevk alabilmeleri amacıyla bu yararlı etkinlikleri bir hazlar çeşitliliğinden yararlanılabilecek şekilde düzenlemekten ibarettir. Bu bireylerin kendilerini hoş veya ilginç buldukları etkinliklerin cazibesine alabildiğine kapılmış hissedebilmeleri için, üretici görevlerin yalnızca bir iş derekesine düşürüldüklerinde yol açtıkları saçmalık ve bozuklukları kökünden söküp atmak, yok etmek yeter. Örneğin biraz ders vermek (ama biraz, öyle çok fazla değil) beni hoşnutsuz etmez, lakin kendilerini zorunlu hisseden zoraki öğrenciler istemem ve [böylesi] bir görevi elde edebilmek için şu gülünç ukalâ dümbeleklerine dalkavukluk etmeyi de reddederim.

Ayrıca insanların arada bir azar azar, ama kesinlikle sürekli bir biçimde değil, yapmayı sevdikleri etkinlikler de var. Çocukların arkadaşlıklarını kazanmanın, onlarla bu hazzı paylaşmanın kıvancı için birkaç saat çocuk bakıcılığı yapmaktan hoşlanabiliriz; yine de kendi ana babaları kadar değil. Buna karşılık bu ebeveynler, her ne kadar [onlara çok uzun gelen] bir süre için yavrularından ayrılmış olmak onları kaygılandıracaksa da, [her şeye rağmen] böylece boş zaman kazanmış olmaktan alabildiğine memnun olacaktırlar. Bireyler arasındaki bu farklar, özgür bir oyun yaşamı olanağının temelini oluşturur. Bu aynı ilke, pek çok başka etkinlik alanına da uygulanabilir, özellikle en önemli olanlarına. Amacı gidip çalışabilsinler diye insan bedenlerine azık ikmali yapmak değil de, keyiflerince, zevklerine uygun olarak bunu yapabildikleri zaman, [örneğin] çok sayıda insanın başkaları için yemek yapmayı sevmesi böyledir.

Ve nihayet, tek başına veya hoş olmayan bir çevrede ya da bir patronun emri altında gerçekleştirildiklerinde hiç de memnuniyet verici olmayan kimi etkinlikler, bu koşulların değişmesinin ardından, kısa bir süre için de olsa hoş ve ilginç hale dönüşüverirler. Bu, belirli ölçüler içinde muhtemelen bütün işler için doğrudur. İnsanlar, eğer aksi söz konusu olmuş olsaydı iğrenerek geri çevirecekleri en tiksindirici ve en yıldırıcı işler için, bu durumda tüm ustalıklarını ve becerilerini kullanırlar. Kimilerini cezbeden etkinlikler, başkalarını iğrendirip geri itebilir; ama herkes, en azından gizil olarak bir ilgi çeşitliliğine ve çeşitlilik için bir ilgiye sahiptir. Tıpkı eski bir özlü sözün, "her şeyi en azından bir kere yapmalı" dediği gibi. Fourier, en sapkın ve en aptalca temayüllerin, *uyum* diye adlandırdığı uygarlık öncesi toplumlarda nasıl yararlı biçimde kullanılabilmiş olduklarını düşünme sanatında ustalığa yükselecekti. Yine o, eğer çocukluğunda bir mezbahada çalışarak kana olan düşkünlüğünü tatmin edebilmiş olsaydı imparator Neron'un böylesine kanlı bir yaşam yaratmamış olacağını düşünüyordu. Küçük çocuklar arasından saklanıp gizlenmeden, açıkça çamurlarda yuvarlanmayı sevenler, Fourier tarafından helâları temizlemek ve evlerdeki çöpleri toplamakla görevli bir "bacaksızlar takımı"nı oluşturmaya çağırılıyorlardı. En yeteneklileri, en başarılı olanları da madalyayla ödüllendirilecekti. Bu açık örnekleri savunuyor değilim; ama tamamen akla uygun olduklarını ve genel bir devrimci dönüşümün vazgeçilmez koşullarını oluşturduklarını düşündüğüm ana öğelerini, içerdikleri ilkeyi savunuyorum.

Söz konusu olanın hiç de işi bugün var olduğu haliyle almak ve onu en yetenekli kişilere, gerçekte araların-

da çok sayıda iş sapkının da olacağı kişilere emanet etmenin uygun bir yolunu bulmak olmadığını unutmayalım. Eğer teknoloji bu dönüşümde bir rol oynayacaksa, tüm etkinliği otomatikleştirerek işi günlük yaşamdan çıkartıp atma rolü, yaratıcılığa yeni ufuklar açma rolünden daha az olacaktır. Hatta belirli ölçüler içinde zanaatkârlığa geri dönmeyi istememiz bile mümkün olacaktır... William Morris'in, komünist devrimin istenen ve olası bir sonucu olacağını düşündüğü bir geriye dönüş. Sanat, züppelerin ve koleksiyoncuların ellerinden alınacak ve seçkin bir zümreye hitap eden şu zımbırtılar yığını olmaktan kurtarılacaktır. Sanatın estetik ve yaratıcı nitelikleri, işin onu kendisinden tırtıklayıp yürüttüğü o eşsiz yaşama iade edilecektir. Onurlarına onca güfteler yazıp maniler düzdüğümüz, müzelerde övünerek sergilediğimiz şu kadim yunan cerelerinin, [aslında] kendi dönemlerinde [basitçe] zeytinyağı saklamak için kullanılmış olduklarını düşünmek... Örnek alınacak aydın bir davranış olmayacaktır herhalde! Bugün günlük yaşamımızı dolduran şu tapon işporta mallarının da gelecek çağlarda, –böyle bir geleceğin olacağını varsayarak– bugünküne benzer gelecek kuşaklar tanıyacaklarından korkarım. Çalışma dünyasında ilerlemenin var olamayacağını iyice anlamak gerekir; tamamen tersi olacaktır. Geçmişe borçlanmaktan [başvurmaktan] kaçınmamalıyız... Bu durumda eskiler hiçbir şey kaybetmez; biz onlarla daha da zenginleşmiş oluruz.

Günlük yaşamın yeniden keşfedilmesi, bütün mevcut işaretlerin [sınırların] aşılmasını gerektirir. Bu konuda insanların düşündüklerinden daha fazla öneri mevcuttur gerçekte. [Bu amaçla] şurada burada Marx'ta bulunacak izlerin dışında Fourier'in, W. Morris'in, Kropotkin'in ve şu iki sendikacının (Pataud

et Pouget)* veya eski türde anarko-sendikalizmin (Berkman) ya da onun yeni türünün (Bookchin) yazılarını sayabiliriz. Goodman kardeşlerin *Communitas*'ı, insani tasarıların hangi biçimlerde doğduklarını gösteren bir örnektir. Kullanımı kolay ve seçenekleri bol bir teknolojinin –bazen ne dedikleri pek anlaşılmayan– Schummacher veya İllitch gibi muştucularında, o sis makinelerinin fişini çektikten sonra devşirilebilecek bir şeyler bulunacaktır. Raoul Vaneigem'in *Yaşama Sanatı Üzerine* başlıklı kitabı sayesinde öğreneceklerimiz de sevindirici olacaktır ya da *International Situationiste* dergisinin seçme yazılarında... Her ne kadar işçi konseyleri iktidarıyla işin ortadan kaldırılmasını bağdaştırmaya hiçbir zaman ulaşamamış olsalar dahi. Yine de böylesi küçük bir densizlik [tutarsızlık], o bunak sofulukları işin son pohpohçuluğu olarak görünen solculuğun herhangi bir türünden daha iyidir. Eğer iş yoksa işçi de olmayacaktır. İyi ama işçilerin olmadığı yerde örgütlenecek ne kalır geriye? *Situationniste*'lerin o pek yaman basiretlilikleri de bu işte!

Böylece ilgacılar asıl olarak kendi güçlerine güvenecektirler yalnızca. Bugüne kadar iş tarafından engellenmiş yaratıcı güç eğer dalga dalga yayılırsa, olacakları hiç kimse önceden söyleyemez. İlahiyat kokan havasıyla özgürlük ve zorunluluk arasındaki şu bıktırıcı parlak laflar karşıtlığı, üretimin o tadına doyum olmaz oyunsal et-

* Pouget'nin takma adı "Gamsız Tembel Baba"ydı (Père Peinard). Yayımladığı yıllıklardan birinde şunları söyler: "Özgürlüğün olduğu yerde yok olup gidecek olan tembellik, bilesin ki burjuva toplumun bir ürünüdür. Şu kapitalist atölye ve fabrikalarda parmağını bile oynatmak istemeyen proleterler varsa eğer, bu tamamen anlaşılır bir şey: Onlara dayatılan çalışma ve çoğu zaman yapmak zorunda kaldıkları meslek [iş] onları iğrendirir." (Almanach 1896, *Le Droit à la Paresse*'te [*Tembellik Hakkı*'nda] aktaran Maurice Dommanget, F. Maspero Yayınları, 1977, 6. baskı, s. 63.) (ç.n.)

kinliklerle besleneceği andan itibaren uygulama içinde kendiliğinden çözülecek, yitip gidecektir.

Yaşam bir oyuna ya da daha iyisi bir oyun çeşitliliğine dönüşecek ve mükâfatsız oyun da olmayacaktır. Cinsel bir buluşma, üretici oyunun bizatihi örneğidir. Bu buluşmada taraflar karşılıklı olarak hazlarını üretir, hiç kimse sayı kaydetmek derdinde değildir ve herkes kazanır. Ne kadar çok verirsek o kadar çok alırız. Bu oyunsal yaşamda, cinsel yaşamın en âlâsı günlük yaşamın en güzel anlarına damgasını vuracaktır. Yaygınlaşan oyun, yaşamın şehevî erotizme ulaşacaktır. Beri yandan sevişme de daha az acil, daha az doymak bilmez ve daha ziyade oyunsal bir etkinlik haline dönüşebilecektir. Şayet doğru kartları oynarsak, hepimiz bu oyundan kazançlı çıkabiliriz... Ama *ciddi olarak* oynamak kaydıyla. Hiç kimse asla çalışmamalı. Dünya proleterleri... Yeter, *dinlenin artık*!

Özel mülkiyetin hâkim olduğu toplumlarda "çalışma" katı bir "zorunluluk" kapsamında gerçekleşir. Kapitalizm, çalışanların bedenlerini olduğu kadar zamanlarını da satın almıştır. Oysa insanın çalışmamak, yaşamını sürgit kılmak için zahmete girmemek gibi bir içgüdüsü vardır; bu içgüdünün adı "tembellik"tir. Tembellik, çalışmanın kutsallaştırıldığı toplumlarda hakir görülür, aşağılanır.

Tembellik Hakkı, çalışmanın sarsılmaz bir değer haline getirildiği toplumların eleştirisini sunuyor; tembelliğin bir başıboşluk yahut aylaklık olmadığını öne sürerken, ütopik özleminin odağına özgürlüğü koyuyor: İnsanlığın kadim özlemi olarak zorunlulukların alt edildiği, insanın kendini tekrar bulduğu, özel mülkiyet hapishanesinin duvarlarının yıkıldığı, devletin ve diğer baskı araçlarının ortadan kalktığı bir toplumsal ve bireysel varoluşa işaret ediyor...

Paul Lafargue'ın kaleme aldığı *Tembellik Hakkı*, *Komünist Manifesto* yahut *Kapital* gibi kendi alanında klasik haline gelen metinlere benzer bir şekilde, yayımlandığı tarihten bu yana hâlâ büyük bir ilgiyle okunuyor.



uaftır. 12 ₺